

มรดกวัฒนธรรม
ภาคใต้

มรดกวัฒนธรรม
ภาคใต้

คำนำ

ภาคใต้เป็นดินแดนสำคัญของไทยครอบคลุมพื้นที่ ๑๔ จังหวัด มีประวัติศาสตร์และความเป็นมายาวนานนับพันปี ดังปรากฏมรดกวัฒนธรรมหลากหลายประเภท อันสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองในอดีตสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน มรดกวัฒนธรรมทางภาคใต้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวภาคใต้ อันเป็นมรดกวัฒนธรรมที่เกิดจากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ที่ประกอบด้วยคนไทยและอีกหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทรมีคนมาเลย์ คนจีน และคนที่มาจากอินเดียได้ แต่กลุ่มชนที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ไทยสยาม โดยสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นแหลมทอง มีทะเลกว้างใหญ่ขนานอยู่ทั้งสองข้าง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งในทะเล และบนแผ่นดิน อันล้วนเป็นเขตมรสุมใกล้เส้นศูนย์สูตร มีผู้คนหลายชาติ หลายภาษา หลายวัฒนธรรมเดินทางมาทั้งทางบกและทางทะเลเพื่อมาตั้งหลักแหล่ง แสวงหาโภคทรัพย์และทำมาค้าขายเป็นเวลาดิถีต่อกันยาวนานกว่าพันปี มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกันหลายลักษณะ ทั้งบริเวณชายทะเล ที่ราบระหว่างชายทะเล กับเทือกเขา หลังเขา และตามสายน้ำน้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาของภาคใต้จึงมีความหลากหลาย ทั้งที่ได้พัฒนาการจากการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือคนต่างถิ่นที่นำมาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ จนหลอมรวมกันจนก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาประจำถิ่น และมรดกวัฒนธรรมของชาวใต้ในปัจจุบัน

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม ในฐานะหน่วยงานที่มีหน้าที่ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เล็งเห็นถึงความสำคัญของการรวบรวมองค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมทางภาคใต้ ซึ่งถือเป็นมรดกอันล้ำค่าที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “มรดกวัฒนธรรมภาคใต้” เล่มนี้ขึ้น โดยมีเนื้อหาว่าด้วยภาพรวมของภาคใต้ นับตั้งแต่สภาพภูมิศาสตร์ บ้านเมืองและผู้คน และมรดกวัฒนธรรมของภาคใต้ในภาพรวม เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภาคใต้และมรดกวัฒนธรรม ให้แก่ประชาชน นักเรียน นักศึกษา ในวงกว้าง ตลอดจนช่วยสร้างความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการสืบสานและถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญา อันจะนำไปสู่การต่อยอดวัฒนธรรมทางภาคใต้ต่อไป

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

สารบัญ

บทนำ

๑. ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

อาณาเขต
ลักษณะภูมิประเทศ
สภาพภูมิอากาศ
พืชพรรณธรรมชาติ

๒. ผู้คน สังคม และบ้านเมือง

ภาคใต้ฝั่งตะวันออก
ภาคใต้ฝั่งตะวันตก
“ศรีวิชัย” ในประวัติศาสตร์ภาคใต้

๗

๘

๘

๑๐

๑๖

๑๗

๑๙

๒๑

๒๒

๒๔

๓. มรดกวัฒนธรรมภาคใต้

โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุ

เขาเขียน	๖๘
ถ้ำผีหัวโต หรือถ้ำกะโหลก	๗๖
แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว	๘๐
เขาควหา (ถ้ำควหาสวรรค์)	๘๒
เมืองโบราณไชยา	๘๖
เมืองโบราณยะรัง	๙๒
เมืองโบราณพระเวียง	๙๖
พระบรมธาตุไชยา	๙๘
วัดหลง	๑๐๒
วัดแก้ว	๑๐๔
พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช	๑๐๘
มัสยิดกรือเซะ	๑๑๔
วัดมัจฉิมาวาส	๑๑๘
วัดเทพนิมิต	๑๒๔
วัดปิปปลิวัน	๑๒๘
วัดหงสาราม	๑๓๒
วัดชลธาราสিংเห	๑๓๔
โบราณวัตถุ	๑๓๘

๖๗

๖๘

๖๘

๗๖

๘๐

๘๒

๘๖

๙๒

๙๖

๙๘

๑๐๒

๑๐๔

๑๐๘

๑๑๔

๑๑๘

๑๒๔

๑๒๘

๑๓๒

๑๓๔

๑๓๘

สถาปัตยกรรม

เรือนพินถิ่นภาคใต้

วังเจ้าเมืองพัทลุง

ศิลปหัตถกรรม

เครื่องถม

เครื่องจักสานย่านลิเภา

ผ้า

เรือกอลและ

ศิลปะการแสดง

หนังตะลุง

โนรา หรือ มโนราห์

กาหลอ

เพลงบอก

รองเง็ง

อาหารพื้นบ้าน

วัฒนธรรมประเพณี

ประเพณีสารทเดือน ๑๐

ประเพณีชักพระ

งานฮารีรายอ

งานเทศกาลกินเจ

งานเฉลิมฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จังหวัดปัตตานี

๑๔๘

๑๔๘

๑๕๑

๑๕๔

๑๕๔

๑๕๘

๑๖๐

๑๗๐

๑๗๓

๑๗๓

๑๘๑

๑๘๓

๑๘๔

๑๘๕

๑๘๖

๑๙๒

๑๙๒

๑๙๕

๑๙๖

๑๙๖

๑๙๙

๔. บทส่งท้าย

บรรณานุกรม

คณะผู้จัดทำ

๒๐๑

๒๐๒

๒๐๔

หาดทรายรี จังหวัดชุมพร

บทนำ

ภาคใต้เป็นดินแดนสำคัญของไทยครอบคลุมพื้นที่ ๑๔ จังหวัด มีประวัติศาสตร์และความเป็นมายาวนานนับพันปี ดังปรากฏมรดกวัฒนธรรมหลากหลายประเภทอันสะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองสืบต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

มรดกวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ทางภูมิปัญญาของบรรพชนและได้รับการสืบทอดกันมาถึงปัจจุบันทั้งในรูปธรรมและนามธรรม มรดกวัฒนธรรมอันเป็นรูปธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ งานศิลปหัตถกรรม ส่วนมรดกวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วคน

สิ่งสำคัญที่จะทำให้เข้าใจถึงมรดกวัฒนธรรมของภาคใต้ คือ ต้องเข้าใจถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผู้คนและบ้านเมืองอันสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์และลักษณะภูมิประเทศของภาคใต้ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ กล่าวคือ ผืนแผ่นดินภาคใต้ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างตะวันออกกับตะวันตก มีชายฝั่งขนานทั้งสองข้างมีเทือกเขาสูงอยู่ตรงกลาง มีที่ราบแนวแคบ ๆ แถบชายฝั่งทะเล และสองฝั่งลำน้ำ คนตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทั้งด้านตะวันออกและตะวันตก

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคใต้ดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ผู้คนต่างภาษาต่างวัฒนธรรมเดินทางเข้ามายังดินแดนภาคใต้อย่างไม่ขาดสายเป็นเวลายาวนานหลายระลอก ทั้งชาวพุทธ ชาวมุสลิมและต่างเชื้อชาติกัน เช่น คนไทย คนจีน และผู้ที่มีเชื้อสายมาเลย์ รวมทั้งชาวพื้นเมือง เช่น ชาวเล วัฒนธรรมภาคใต้จึงมีรูปแบบอันเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นภาคใต้นอกจากจะมีภูมิประเทศและสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติอันงดงามแล้ว ภาคใต้ยังเป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมหลากหลายเป็นเอกลักษณ์อีกด้วย

หนังสือเรื่อง มรดกวัฒนธรรมภาคใต้ จึงได้รวบรวมเรื่องราวและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และมรดกวัฒนธรรมภาคใต้อันเป็นความรู้สำคัญที่จะทำให้เข้าใจถึงผู้คน สังคมและบ้านเมืองของชาวใต้ในปัจจุบันได้อย่างถ่องแท้

ที่ตั้งและสภาพภูมิศาสตร์

“ภาคใต้” หรือ “ปักษ์ใต้” เป็นชื่อที่เรียกดินแดนทางตอนใต้ของประเทศไทย ตั้งอยู่ตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู มีลักษณะเป็นแผ่นดินแคบคอด และยื่นยาวเหมือนแหลมขนานด้วยอ่าวไทย หรือทะเลจีนใต้ของมหาสมุทรแปซิฟิก ทางฝั่งตะวันออก และทะเลอันดามันทางฝั่งตะวันตกของมหาสมุทรอินเดีย มีเนื้อที่รวม ๗๐,๗๑๕.๒ ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๗๘ ของเนื้อที่ประเทศ ความยาวจากเหนือจรดใต้ประมาณ ๗๕๐ กิโลเมตร ภาคใต้ประกอบด้วยจังหวัด ๑๔ คือ ชุมพร สุราษฎร์ธานี ระนอง พังงา ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สงขลา สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ทุกจังหวัดของภาคมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล ยกเว้นจังหวัดยะลาและจังหวัดพัทลุง

ภาคใต้เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีที่ราบชายทะเลและทิวเขาอันเป็นต้นน้ำลำธารหลายสาย พื้นที่สันทรายทอดยาวไปตามแนวเหนือ - ใต้ เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จนก่อเกิดเป็นชุมชนและพัฒนาเป็นแหล่งอารยธรรมที่มีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาตั้งแต่โบราณ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา รวมทั้งสภาพภูมิศาสตร์ยังมีผลต่อการสร้างสรรค์มรดกวัฒนธรรมอีกด้วย

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ดินแดนที่อยู่ทางเหนือสุดของภาค คือ อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่าวไทย ดินแดนบนแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ทางตะวันออกสุดของภาค คือ อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส
ทิศใต้	ติดกับประเทศมาเลเซีย ดินแดนที่อยู่ใต้สุดของภาค และของประเทศไทย คือ อำเภอเบตง จังหวัดยะลา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับทะเลอันดามัน ดินแดนบนแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ทางตะวันตกสุดของภาค คือ อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา

อ่าวไทย

แผนที่ภาคใต้

ทะเลอันดามัน

สัญลักษณ์

- แนวเขตประเทศ
- แม่น้ำ
- เส้นทางหลวง
- เส้นทางรถไฟ
- พื้นที่อุทยานแห่งชาติ
- พื้นที่อุทยานแห่งชาติเตรียมการประกาศ
- เขื่อน/ทะเลสาบ
- จังหวัด
- ✈ สนามบิน

มาเลเซีย

อำเภอเบตง จังหวัดยะลา

ลักษณะภูมิประเทศ

ภาคใต้มีลักษณะภูมิประเทศแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วน คือ บริเวณทิวเขา ที่ราบชายฝั่งอ่าวไทย และที่ราบชายฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งที่ราบสำคัญของภาคใต้ ได้แก่ ที่ราบสุราษฎร์ธานี เป็นที่ราบผืนใหญ่ที่สุดของภาคใต้ อยู่ระหว่างเทือกเขานครศรีธรรมราชกับเทือกเขาภูเก็ต ที่ราบพัทลุง เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลทางตะวันออกของเทือกเขานครศรีธรรมราชและชายฝั่งทะเลสาบสงขลา และที่ราบปัตตานี เป็นที่ราบตอนใต้สุด อยู่ระหว่างเทือกเขาสันกาลาศีรีกับฝั่งทะเล นอกจากนี้ในภาคใต้ยังมีทะเลหลวง และทะเลน้อย ซึ่งทะเลหลวงเป็นตัวยุทธศาสตร์ที่สำคัญ โดยแบ่งทะเลหลวงออกเป็น ๒ ส่วน คือ ทะเลสงขลา และทะเลหลวงพัทลุง ส่วนทะเลน้อย มีขนาดเล็กกว่าทะเลหลวง อยู่ทางด้านเหนือของทะเลหลวง จากทะเลน้อยมีคลองควน คลองท่าเสม็ด และคลองปากพนัง ต่อขึ้นไปทางเหนือ ออกสู่อ่าวไทยในเขตอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ทิวเขา ภูมิประเทศของภาคใต้เต็มไปด้วยภูเขาน้อยใหญ่ โดยมีทิวเขา ๓ ทิว เรียงตามลำดับจากเหนือไปใต้ คือ ทิวเขาภูเก็ต ทิวเขานครศรีธรรมราช และทิวเขาสันกาลาศีรี ซึ่งเป็นพรมแดนกั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ทิวเขาในภาคใต้มีความยาวทั้งสิ้น ๑,๐๐๐ กิโลเมตร โดยเฉพาะบริเวณตอนกลางของภูมิภาค เช่น จังหวัดระนอง จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดพังงา จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดกระบี่ โดยมีจุดสูงสุดของภาคใต้อยู่ที่ ยอดเขาหลวง ๑,๘๓๕ เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งอยู่ในอุทยานแห่งชาติเขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง

เทือกเขาสันกาลาคีรี

แม่ น้ำตาปี

เทือกเขาภูเก็ต ประกอบด้วยหินชุดแก่งกระจาน หินชุดราชบุรี และหินแกรนิตยุคครีเตเชียส ซึ่งหินแกรนิตยุคนี้ มีแร่ดีบุกตกผลึกอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา และจังหวัดภูเก็ต

เทือกเขานครศรีธรรมราช มีหินชุดภูกระดึงสลับกับหินชุดราชบุรีและชุดทุ่งสง ส่วนบริเวณเขาหลวง ซึ่งเป็นยอดเขาสูงสุดในภาคใต้ เป็นหินแกรนิตยุคเดียวกับหินแกรนิตในเทือกเขาภูเก็ต ส่วนบริเวณรอบ ๆ เขาหลวง มีหินชุดตะรุเตายุคแคมเบรียน ซึ่งเป็นหินที่มีอายุเก่าแก่ชนิดหนึ่งที่พบในประเทศไทย

เทือกเขาสันกาลาคีรี เป็นเทือกเขาที่ต่อเนื่องกับเทือกเขานครศรีธรรมราช เป็นเทือกเขาหินแกรนิต

ที่ราบชายฝั่งอ่าวไทย เป็นที่ราบขนาดค่อนข้างใหญ่เมื่อเปรียบเทียบกับชายฝั่งทะเลอันดามัน นับจากบริเวณชายฝั่งจากจังหวัดชุมพรลงไปทางใต้ถึงจังหวัดนราธิวาสมีที่ราบต่อเนื่องไปโดยตลอด เป็นลักษณะของชายฝั่งทะเลแบบยกตัว บริเวณที่เคยเป็นทะเลตื้นริมฝั่งได้เปลี่ยนสภาพเป็นพื้นดิน มีการทับถมของโคลนตะกอนที่แม่น้ำและกระแสน้ำในทะเลพัดพามา จนเกิดเป็นที่ราบกว้างใหญ่ขึ้น

แม่น้ำที่ไหลผ่านที่ราบด้านอ่าวไทย มีแม่น้ำตาปีเป็นสายยาวที่สุด มีต้นน้ำอยู่ในอำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช และไหลลงทะเลที่อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม่น้ำตาปีนี้มีลุ่มน้ำกว้างขวางอยู่ในพื้นที่ราบระหว่างเทือกเขาภูเก็ตกับเทือกเขานครศรีธรรมราช ลำน้ำตาปียาวประมาณ ๓๘๐ กิโลเมตร มีแม่น้ำสาขาสำคัญคือ แม่น้ำคีรีรัฐ หรือแม่น้ำพุมดวง นอกจากนี้ ยังมีแม่น้ำสายสั้น ๆ ได้แก่ แม่น้ำชุมพร และคลองหลังสวน จังหวัดชุมพร คลองไชยา และคลองท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม่น้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และคลองรัตภูมิ จังหวัดสงขลา แม่น้ำปัตตานี และแม่น้ำสายบุรี จังหวัดปัตตานี และแม่น้ำโกลก ซึ่งเป็นเส้นกั้นเขตแดนไทย - มาเลเซีย ที่จังหวัดนราธิวาส

ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กระปิ

แม่น้ำกระบือ

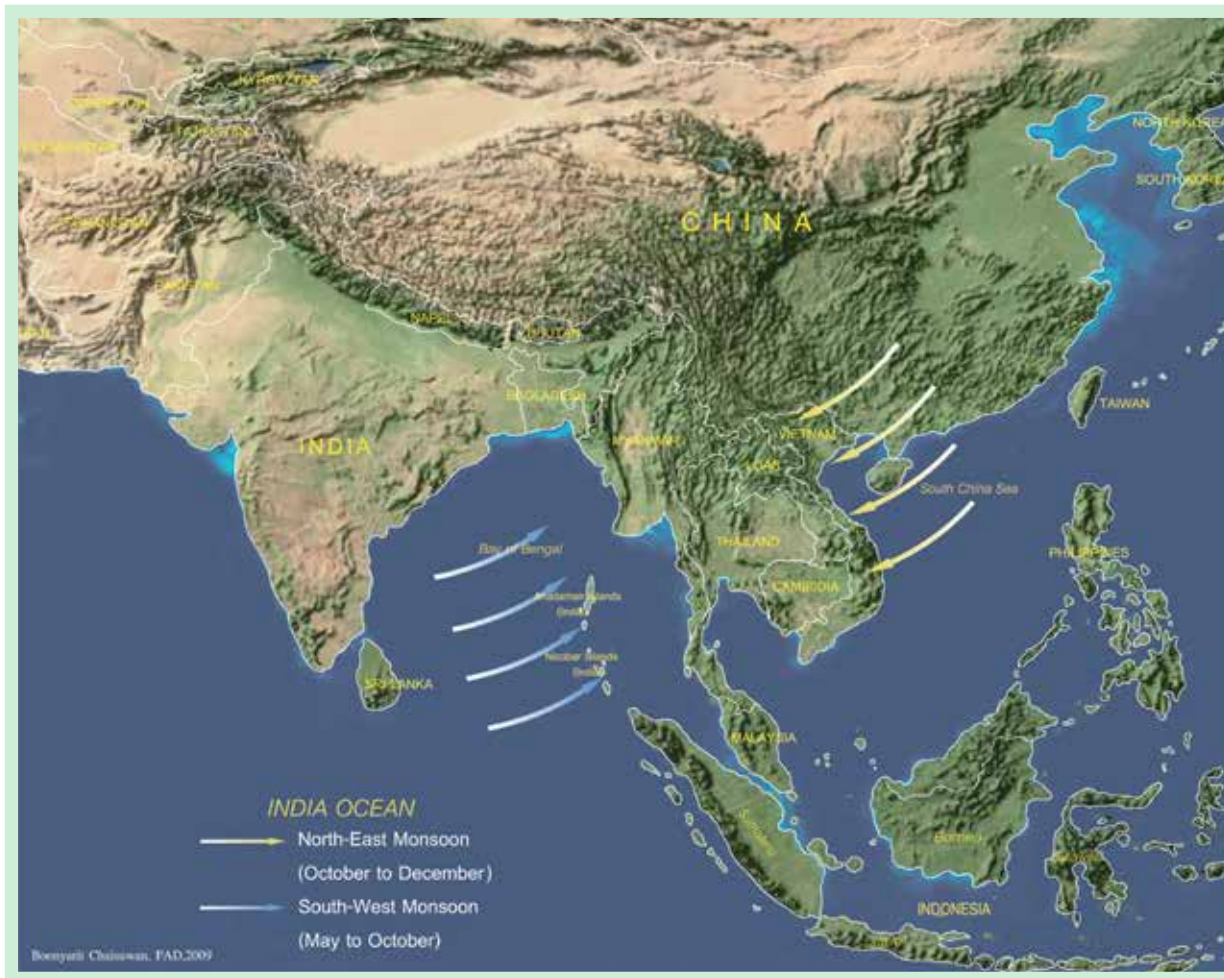
ที่ราบชายฝั่งทะเลอันดามัน มีลักษณะแคบ บางแห่งมีภูเขาจรดชายฝั่ง ทำให้เกิดเป็นหน้าผาชันตามแนวชายฝั่งทะเล ชายฝั่งทะเลมีลักษณะเว้าแหว่งมาก มีอ่าวใหญ่่น้อยและเกาะต่าง ๆ จำนวนมาก นอกชายฝั่งออกไปพื้นที่ลาดลึกลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นลักษณะของชายฝั่งแบบยุบตัว บริเวณปากแม่น้ำสายต่าง ๆ จึงมีลักษณะเป็น “ชะวากทะเล” ที่มีความกว้างมากกว่าปกติ เช่น ปากแม่น้ำกระบือ จังหวัดระนอง มีความกว้างถึง ๔๕ กิโลเมตร จนมีลักษณะคล้ายกับอ่าวมากกว่าปากน้ำ ส่วนแม่น้ำสายอื่น ๆ ถึงแม้ว่าเป็นแม่น้ำสายสั้นๆ แต่ปากแม่น้ำก็ค่อนข้างกว้างเช่นกัน

การยุบตัวของบริเวณชายฝั่งด้านนี้ ทำให้น้ำทะเลไหลท่วมเข้ามายังพื้นที่บางแห่งกลายเป็นพื้นที่มีน้ำตื้น เช่น อ่าวพังงา ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของอ่าวพังงา ภายในอ่าวมีน้ำตื้น และมีเกาะขนาดเล็กตั้งเรียงรายอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งความจริงแล้วก็คือส่วนยอดของภูเขาหินปูนที่โผล่พ้นน้ำขึ้นมานั่นเอง แสดงว่าเดิมพื้นที่บริเวณอ่าวพังงาเป็นแผ่นดินที่มีภูเขาหินปูนตั้งอยู่ เมื่อน้ำทะเลไหลเข้ามา บริเวณที่ต่ำจึงกลายเป็นทะเล ส่วนบริเวณที่เป็นที่สูงกลายเป็นเกาะ ภายหลังเมื่อเกิดการกัดเซาะของน้ำทะเล รวมทั้งการพุ้งจากลมฟ้าอากาศ และกระทำของน้ำใต้ดิน ทำให้เกาะต่าง ๆ มีรูปร่างดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ตามชายฝั่งทะเลอันดามัน ยังมีเกาะใหญ่น้อยอีกเป็นเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่จังหวัดกระบี่ไปจนถึงจังหวัดสตูล บางเกาะมีขนาดใหญ่และมีที่ราบ ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานได้ เช่น เกาะภูเก็ต ซึ่งเป็นเกาะขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศ เกาะตรูเตา จังหวัดสตูล แต่บางแห่งเป็นเพียงโขดหิน หรือเป็นเกาะที่มีภูเขาสูงชันไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ บางเกาะมีพีตปะการังเกิดขึ้นตามชายฝั่ง

สภาพภูมิอากาศ

ภาคใต้มีภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อน และเนื่องจากภูมิประเทศของภาคใต้มีลักษณะเป็นคาบสมุทรเหมือนแหลมยื่นยาวลงไปในทะเล ขนาบด้วยพื้นน้ำอยู่ทั้งทางด้านตะวันตก และด้านตะวันออก จึงทำให้มีลมมรสุมตลอดปีทั้งขาขึ้นและขาล่อง คือ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงตุลาคม ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก จะได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้อย่างเต็มที่ และตั้งแต่เดือนตุลาคม ถึงกุมภาพันธ์ ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกจะได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้จึงมีฝนตกตลอดทั้งปีและเป็นภูมิภาคที่มีฝนตกมากที่สุด จนได้ชื่อว่าเป็นดินแดนแห่ง “ฝนแปดแดดสี่” เหมาะแก่การปลูกพืชเมืองร้อนที่ต้องการความชื้นสูง เช่น ยางพารา ปาล์ม เป็นต้น ส่วนอุณหภูมิเคยสูงสุดที่จังหวัดตรัง ๓๙.๗ องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุดที่จังหวัดชุมพร ๑๒.๑๒ องศาเซลเซียส

แผนที่แสดงลมมรสุม

ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ, ๒๕๕๐, หน้า ๑๗๗.

ป่าโกงกางฝั่งอ้นดามัน

สวนยางพารา

พืชพรรณธรรมชาติ

พืชพรรณธรรมชาติในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบ แบ่งได้เป็น ๔ ชนิด ได้แก่ ป่าดิบชื้น ป่าชายเลน ป่าพรุ และป่าชายหาด

ป่าดิบชื้น คือ ป่าไม้ที่มีต้นไม้ซึ่งมีเรือนยอดสูงต่ำต่างกันและใต้หมู่มไม้ชั้นบนจะมีไม้เล็ก เช่น ไม้จำพวกปาล์ม เฟิร์น เตย หวาย และเถาวัลย์ชนิดต่าง ๆ

ป่าชายเลน ป่าประเภทนี้พบทั้งทางด้านตะวันออกและตะวันตกของภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณใกล้ปากแม่น้ำและบริเวณที่เป็นแอ่งทะเลสาบที่น้ำทะเลขึ้นท่วมถึง พรรณไม้เป็นต้นไม้โตเร็ว จึงมีค่าทางเศรษฐกิจมาก เช่น ไม้โกงกาง แสม ลำพู ลำแพน จาก เป็นต้น

ป่าพรุ เป็นป่าไม้ที่ไม่มีค่าทางเศรษฐกิจและมีพื้นที่ไม่มากนัก แบ่งเป็นประเภทได้เป็น ป่าพรุน้ำเค็ม พบอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มที่เป็นดินโคลนและมีน้ำจืดแช่ขังอยู่ จะมีไม้ก้นกรอ อินทนิลน้ำ จิกชนิดต่าง ๆ เป็นต้น และป่าพรุน้ำกร่อย พบอยู่ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำขังที่มีดินปนทรายใกล้ทะเล จะมีไม้เสม็ด

ป่าชายหาด พบอยู่ทั่วไปตามชายฝั่งทะเล ป่าชายหาดมีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีไม้พุ่ม ผักบุงทะเล หญ้า มีทั้งไม้ผลัดใบและไม้ไม่ผลัดใบ พรรณไม้บริเวณป่าชายหาด ได้แก่ สนทะเล กระติง ไม้หยีน้า จิกทะเล ปอทะเล เป็นต้น

จังหวัดที่มีป่าไม้มากที่สุด คือ สุราษฎร์ธานี รองลงมาคือ นครศรีธรรมราช จังหวัดที่มีป่าไม้น้อยที่สุด คือ ภูเก็ต จังหวัดที่มีป่าไม้หนาแน่นมากที่สุดคือ ระนอง และจังหวัดที่มีป่าไม้เบาบางที่สุด คือ ปัตตานี

ต้นปาล์ม

๒ ผู้คน สังคม และบ้านเมือง

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผู้คน สังคม และบ้านเมืองของภาคใต้ สัมพันธ์กับทำเลที่ตั้ง ซึ่งอยู่บนเส้นทางการค้าระหว่างตะวันออกและตะวันตกมายาวนานตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ ตอนต้นสืบเนื่องมา โดยมีผู้คนตั้งถิ่นฐานพัฒนาเป็นบ้านเมือง เช่น “ศรีวิชัย” “อาณาจักรตามพรลิงค์” หรือนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ในบริเวณพื้นที่ภาคใต้จึงพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นจำนวนมาก หลักรฐานต่างๆ ที่พบมีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทวารวดี ศรีวิชัย สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ซึ่งปัจจัยสำคัญในการที่มนุษย์จะเลือกที่ใดที่หนึ่งสำหรับอยู่อาศัยหรือตั้งหลักแหล่ง นั่นก็คือ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ โดยในสมัยก่อนมนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิต จึงต้องดูชัยภูมิการอยู่อาศัยให้ดีที่สุด ซึ่งภาคใต้มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยหลายแห่งด้วยกัน

อย่างไรก็ดี ด้วยทำเลของภาคใต้จึงมีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์แตกต่างไปจากภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ และแม้แต่ในภาคใต้เองก็มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากสภาพภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผู้คนและบ้านเมือง สิ่งสำคัญประการหนึ่งซึ่งส่งผลต่อวัฒนธรรมประเพณีของชาวใต้คือ ศาสนาและความเชื่อ ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลาม และความเชื่อพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์

ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาสำคัญของชาวภาคใต้ วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อของชาวใต้จึงเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา มิ่งานบุญเป็นประเพณีที่สำคัญมากที่สุด คือ ประเพณีทำบุญเดือนสิบ และศาสนาสำคัญอีกศาสนาหนึ่งของชาวภาคใต้คือ ศาสนาอิสลาม ซึ่งมีชุมชนชาวไทยมุสลิมตั้งถิ่นฐานอาศัยรวมอยู่กับชาวไทยพุทธอย่างสงบสุข โดยเฉพาะในสี่จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และสตูล มีประชากรส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายมาเลย์และนับถือศาสนาอิสลาม บ้านเมืองเหล่านี้ในอดีตมีความสัมพันธ์กับมาเลย์อย่างใกล้ชิด วัฒนธรรมนิยมประเพณีต่างๆ จึงเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

ผู้คน สังคม และบ้านเมืองของภาคใต้ สามารถแบ่งออกได้เป็นภาคใต้ฝั่งตะวันออกหรือฝั่งอ่าวไทย กับภาคใต้ฝั่งตะวันตก หรือฝั่งอันดามัน

ปากน้ำ อ่าวลิซล และแผ่นดินฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทรไทย อำเภอลิซล จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภาคใต้ฝั่งตะวันออก

ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยเป็นแหล่งที่เกิดเป็นบ้านเมืองหนาแน่นและสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบ้านเมืองในภาคกลาง ประเทศมาเลเซียและประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน ในภาคใต้ฝั่งตะวันออกนี้มีแม่น้ำสายสั้น ๆ และมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และตะวันออกเฉียงเหนือ (ตุลาคม - มกราคม) พัดผ่าน ทำให้มีฝนตกมาก แม่น้ำสายสั้น ๆ นี้ ไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ทำให้เกิดสันทราย ซึ่งเป็นบริเวณที่เหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนและการเพาะปลูก จึงมีการตั้งชุมชนอยู่บริเวณเชิงภูเขา และบริเวณที่ราบริมฝั่งทะเล ดังได้พบแหล่งโบราณคดีสำคัญ เช่น เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร เขาศรีวิชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ บริเวณสันทราย ยังมีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณหลายแห่ง เช่น เมืองพระเวียง ชุมชนโบราณท่าศาลา - สีชล ชุมชนโบราณท่าเรือ ชุมชนโบราณบริเวณสทิงพระ จังหวัดสงขลา เมืองโบราณยะรัง จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ขนาดใหญ่ เป็นต้น

เนื่องจากทางชายทะเลฝั่งตะวันออก เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการของบ้านเมืองมาอย่างยาวนานและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีทั้งชุมชนที่มีความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมจนเกิดเป็นท้องถิ่นต่าง ๆ และชุมชนซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ และได้กลายเป็นท้องถิ่นสำคัญในภาคใต้ในปัจจุบัน เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสุราษฎร์ธานี เมืองสงขลา เมืองหาดใหญ่ เมืองพัทลุง เป็นต้น ซึ่งเมืองต่างๆ เหล่านี้ เป็นศูนย์กลางสำคัญของภาคใต้ในปัจจุบัน จึงส่งผลให้เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นตัวแทนของท้องถิ่นภาคใต้อันมีเอกลักษณ์ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม บางเมืองในอดีตที่เคยเป็นศูนย์กลางและชุมชนขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบันเป็นเพียงชุมชนขนาดเล็กลงมาในระดับอำเภอเท่านั้น เช่น เมืองไชยา เมืองพุนพิน เป็นต้น

โบราณสถานวัดโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

เมืองโบราณยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี

ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

ชายฝั่งตะวันตก หรือฝั่งอันดามัน มีลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่แตกต่างจากฝั่งตะวันออก หรือฝั่งอ่าวไทย ฝั่งทะเลบริเวณนี้ เกิดจากการยุบตัวทำให้เกิดอ่าวเว้า ๆ แหว่ง ๆ หาดทรายค่อนข้างชันและแคบ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา อีกทั้งยังมีคลื่นลมแรง ทำให้ชุมชนขยายตัวได้ยาก เนื่องจากมีพื้นที่จำกัด จึงเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดเล็ก ถึงแม้จะมีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แต่ไม่เหมาะแก่การสร้างอาณาจักรขนาดใหญ่ และเนื่องจากบริเวณดังกล่าวอยู่ในเส้นทางการค้าระหว่างโลกตะวันตกและตะวันออกมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น จึงได้พบหลักฐานทางโบราณคดีว่า ได้เกิดเมืองท่าพาณิชย์นานาชาติที่มีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่างแหล่งโบราณคดีสำคัญ เช่น เมืองตะกั่วป่า จังหวัดพังงา บ้านทุ่งตึก (เหมืองทอง) ตำบลเกาะคอะ จังหวัดพังงา คลองท่อม จังหวัดกระบี่ ภูเขาทอง จังหวัดระนอง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้จะพบหลักฐานโบราณคดีที่มีอายุตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น แต่ไม่เหมาะแก่การสร้างอาณาจักร ขนาดใหญ่เหมือนฝั่งตะวันออก การตั้งหลักแหล่งของชุมชนในปัจจุบันเพิ่งมาพัฒนาขึ้นในสมัยหลัง โดยเฉพาะในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากการทำเหมืองแร่ดีบุกที่เกิดขึ้นในแหลมมลายู ทำให้ชาวจีนได้เข้ามาทำเหมืองแร่ และทำสวนยาง จึงทำให้เกิดเมืองต่าง ๆ ขึ้นหลายเมือง เช่น เมืองระนอง เมืองตะกั่วป่า เมืองพังงา และเมืองกระบี่ ส่งผลให้วัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวภาคใต้ ฝั่งอันดามันมีลักษณะที่เป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งจีน ไทย มาเลย์ และ กลุ่มพื้นเมืองเดิม เช่น ชาวเล เป็นต้น

“ศรีวิชัย” ในประวัติศาสตร์ภาคใต้

บริเวณภาคใต้ของประเทศไทยส่วนหนึ่งของคาบสมุทรมลายู ซึ่งมีลักษณะเป็นแผ่นดินต่อเนื่องมาจากดินแดนภาคพื้นทวีปที่ยื่นออกไปในทะเล จึงเป็นภูมิศาสตร์สำคัญที่ทำให้พื้นที่บริเวณนี้พบหลักฐานการติดต่อค้าขายของมนุษย์ในยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ ได้ปรากฏศิลปวัฒนธรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของตนเองที่เรียกกันว่า “ศรีวิชัย” ซึ่งเป็นยุคสมัยหนึ่งในการจัดแบ่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีในประเทศไทย รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียงในเขตหมู่เกาะทะเลใต้อีกด้วย

บริเวณด้านหน้าถ้ำพญานาค อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

ภาพเขียนสี ภาพเรือคล้ายสำเภาจีน (ซ้าย) และภาพเรือใบ (ขวา)
แหล่งภาพเขียนสี ถ้ำพญานาค อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่

จากหลักฐานทางโบราณคดีอาจกล่าวได้ว่า เมื่อประมาณ ๕,๐๐๐ - ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว กลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์บนคาบสมุทรภาคใต้จะอาศัยอยู่บริเวณถ้ำของภูเขาหินปูน ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไป เช่น ในเขตจังหวัดชุมพร จังหวัดกระบี่ จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ดังพบหลักฐานว่า ผู้คนในสมัยนี้ใช้เครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินขัด รู้จักการทำภาชนะดินเผา และการทำผ้าจากเส้นใยของเปลือกไม้ ตลอดจนรู้จักการขัดแต่งหิน และเปลือกหอยเพื่อใช้เป็นเครื่องประดับ

นอกจากนี้ ยังได้พบภาพเขียนสีในถ้ำต่าง ๆ เช่น ที่ถ้ำผีหัวโต อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ที่เขาเขียน อำเภอเมืองพังงา จังหวัดพังงา และที่เกาะทะลุ อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา เป็นต้น กลุ่มชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์นี้ ยังดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมสืบเนื่องมาจนถึงเมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว หรือ ๕๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล จึงเคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบและหมู่เกาะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกของชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก ลักษณะของสังคมพัฒนาไปเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาบ้านเมืองเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์

เส้นทางในการเดินเรือทางทะเล คริสต์ศตวรรษที่ ๑

ที่มา : บุญยฤทธิ ฉายสุวรรณ ,๒๕๕๐ ,หน้า ๑๒๖.

ภาพเขียนสี ภาพเรือคล้ายเรือกำปั่นยุโรป แหล่งภาพเขียนสี ถ้ำพญานาค อำเภอกะระปี จังหวัดกระบี่

จากหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ กลองมโหระทึกสำริดและโบราณวัตถุในวัฒนธรรมดองซอน แสดงว่าเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๕ ผู้คนในดินแดนภาคใต้ได้มีการติดต่อกับชุมชนวัฒนธรรมโลหะในดินแดนข้างเคียงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนสมัยนี้ มีความสามารถในการเดินทางทางทะเลและรู้จักการใช้ประโยชน์จากลมมรสุม จนกระทั่งราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๑๒ ได้พบหลักฐานการติดต่อค้าขายอย่างกว้างขวางในคาบสมุทรภาคใต้ ดังพบโบราณวัตถุจากต่างชาติหลากหลายวัฒนธรรม เช่น กรีก โรมัน อาหรับ อินเดีย และจีน

เนื่องด้วยคาบสมุทรภาคใต้ของประเทศไทยตั้งอยู่ในตำแหน่งเก็บบึ่งกลางของเส้นทางเดินเรือระหว่างจีนกับอินเดีย ดังนั้นการเดินทางติดต่อค้าขายโดยทางเรือจึงจำเป็นต้องผ่านและแวะพักตามเมืองท่า และชุมชนต่าง ๆ เป็นระยะไปตามร่ายทาง ส่งผลให้เมืองท่าและชุมชนบนคาบสมุทรภาคใต้มีโอกาสดติดต่อและรับอารยธรรมจากชนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาติดต่อค้าขายด้วย ในช่วงระยะเวลาสั้นเกิดเมืองท่าสำคัญชายฝั่งทะเล และเมืองตอนในคาบสมุทรตามเส้นทางขนถ่ายสินค้าหลายแห่ง เมืองท่าสำคัญทางชายฝั่งทะเลตะวันตก ได้แก่ เมืองตักโกลา

ลูกปัดสีต่าง ๆ

พ่อค้าวาณิชในเรือเดินทะเล

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดมณีमारาม วัดไทยในอำเภอตุมปัต รัฐเกอลันตัน มาเลเซีย

ส่วนทางตะวันออก ปรากฏชื่ออยู่หลายเมือง เช่น ดันซุน ลังเจียซู ฟันพัน ฉีตู มลายู โหลิง โพชิ (ซิลิโพชิ) ตันมาหลิง เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้เจริญขึ้นจากการเป็นเมืองท่าค้าขายทางทะเลกับต่างชาติ เรือที่เข้ามาค้าขายจะจอดพักเพื่อขนถ่ายสินค้า และหลบคลื่นลม รวมทั้งหาเสบียง และแลกเปลี่ยนค้าขาย เป็นเสมือนตลาดกลางที่จะหาซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้ง่าย ทั้งนี้เป็นผลมาจากความผันผวนทางการเมืองในเส้นทางการค้าสายแพรวไหมทางบก บ้านเมืองต่าง ๆ จึงหันมาใช้เส้นทางการค้าทางทะเล

หลักฐานทางโบราณคดีต่างวัฒนธรรมที่เก่าแก่ที่สุดมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑ - ๓ ได้แก่ ลูกปัดแก้วมีตาของโรมัน พบในแหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และคันฉ่องสำริดจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น พ.ศ. ๓๓๗ - ๗๖๓ พบที่อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช สินค้าที่เป็นที่ต้องการของพ่อค้าชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อค้าขายได้แก่ ผ้าไหม เครื่องถ้วยชาม และของป่าพื้นเมือง เช่น เครื่องเทศ ส่วนสินค้าที่พ่อค้าจีนต้องการส่วนใหญ่เป็นของมีค่า เช่น ไข่มุก นอแรด อัญมณี และเครื่องเทศต่าง ๆ

ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ,๒๕๕๐ ,หน้า ๑๓๘.

ลูกปัดแก้ว เขียนลายรูปนก อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ พบที่ ความลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ลูกปัด ทินคาร์เนเลียน รูปสิงห์และเต่า
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๑๐ เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร เป็นแหล่งลูกปัดแก้วและหินมีค่าที่สำคัญ เช่น คาร์เนเลียน ทำเป็นลายเส้น ฝังลงไปบนเนื้อหิน และโอนิคซ์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานที่แสดงถึงการติดต่อกับอินเดีย คือ จารึกอักษรพราหมี การติดต่อกับเวียดนาม คือ กลองมโหระทึก ที่เกาะคอเขา จังหวัดพังงา ลักษณะเป็นเกาะอยู่ใกล้ปากน้ำตะกั่วป่า ชุมชนที่เกาะคอเขานี้ มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนที่แหลมโพธิ์ อำเภอยะยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งอยู่อีกฝั่งหนึ่งของคอคอดกระ

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ ชุมชนในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว อันเกิดจากการสังคมนิยม จากภายในประกอบกับการติดต่อกับชาวต่างชาติ ทำให้ชุมชน หรือสถานีการค้าต่าง ๆ ได้พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมือง มีผู้ปกครองหรือเจ้าเมือง และมักรับรูปแบบวัฒนธรรมจากอินเดียมาใช้เกือบทั้งสิ้น

Map Showing Archaeological Site of Trans-Peninsula Route called Ta Kua Pa-Ban Don Bay

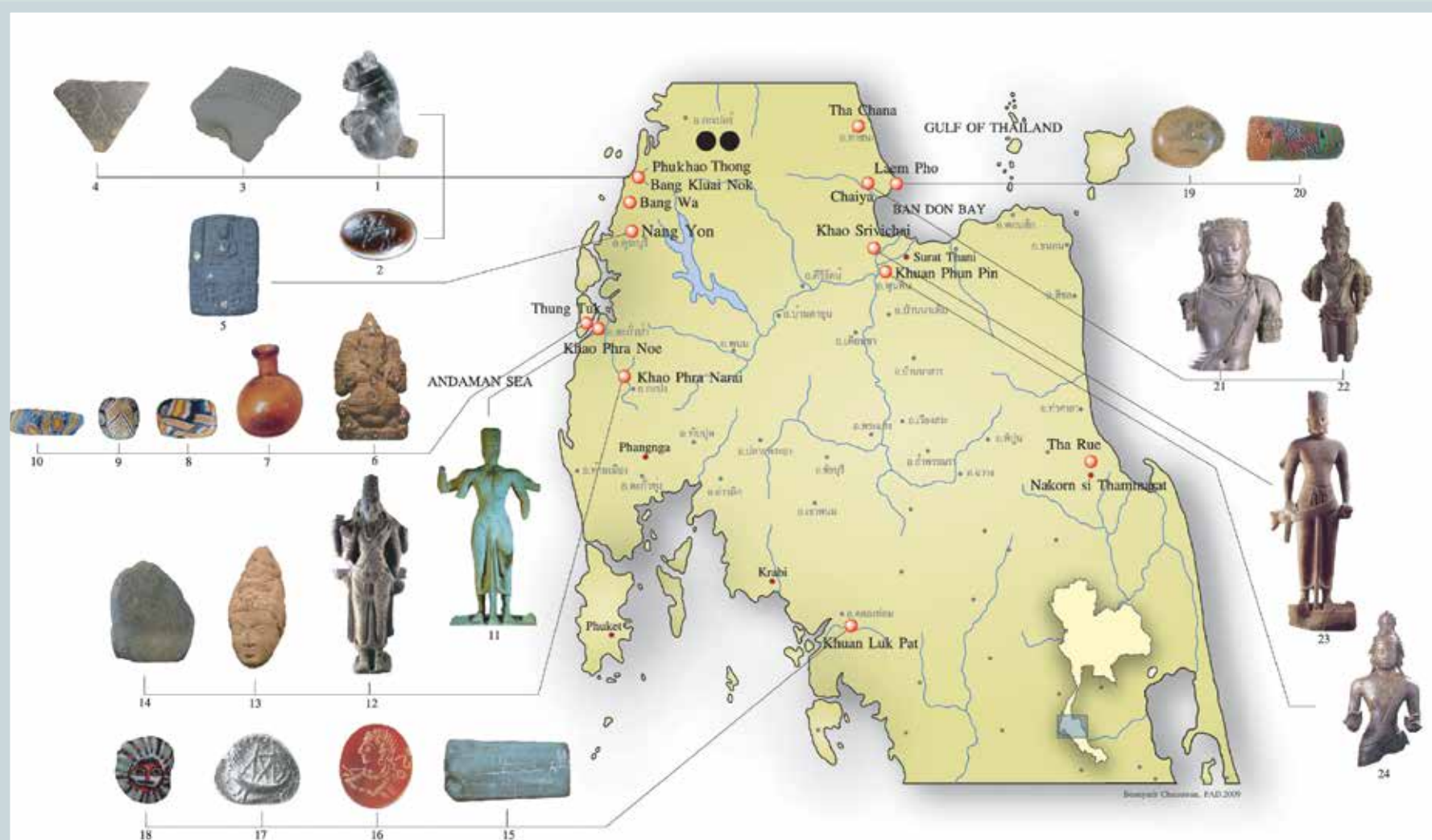
แผนที่แหล่งโบราณคดีที่มีความสัมพันธ์ตามเส้นทางลำน้ำ เส้นทางข้ามคาบสมุทรตะกั่วป่า - อ่าวบ้านดอน
ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ,๒๕๕๐ ,หน้า ๑๕๘.

ภาชนะดินเผาที่มีปูนย่นที่ฐาน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๖
พบที่ แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง

จี้ห้อยคอรูปสัตว์ ๒ หัว
พบที่ แหล่งเขาเสก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร พุทธศตวรรษที่ ๕ - ๖

1. Crystal lion pendant	6. Ganesha	13. Nang Phu Thevi	18. Face bead	22. Eight-Armed Avalokitesvara
2. Semi-precious stone intaglio	7. Small glass bottle	14. Tamil Inscription	19. The Chinese Changsha bowl has Arabic letters inscribed	23. Vishnu
3. Rouletted ware	8-10. Glass beads	15. Tamil Brahmi Inscription	20. Mosaic glass	24. Bodhisattva Avalokitesvara
4. Inscribed sherd in Tamil	11. Vishnu	16. Roman Intaglio	21. Bodhisattva Padmapani	
5. The carved stone of Buddha	12. Vishnu	17. Bronze coin		

The map illustrating the important archaeological sites and artifacts

แผนที่แสดงตำแหน่งแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุสำคัญบริเวณตอนกลางคาบสมุทรมาลายู

ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ , ๒๕๕๐ , หน้า ๑๒๔.

เหรียญสำริด ด้านหนึ่งเป็นรูปวัว ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นรูปเรือ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

เหรียญสำริดเลียนแบบเหรียญโรมัน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับหินสีน้ำตาล
ตัวอักษรปัลลวะ
ภาษาและอายุไม่สามารถระบุได้
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับอักษรพราหมี
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

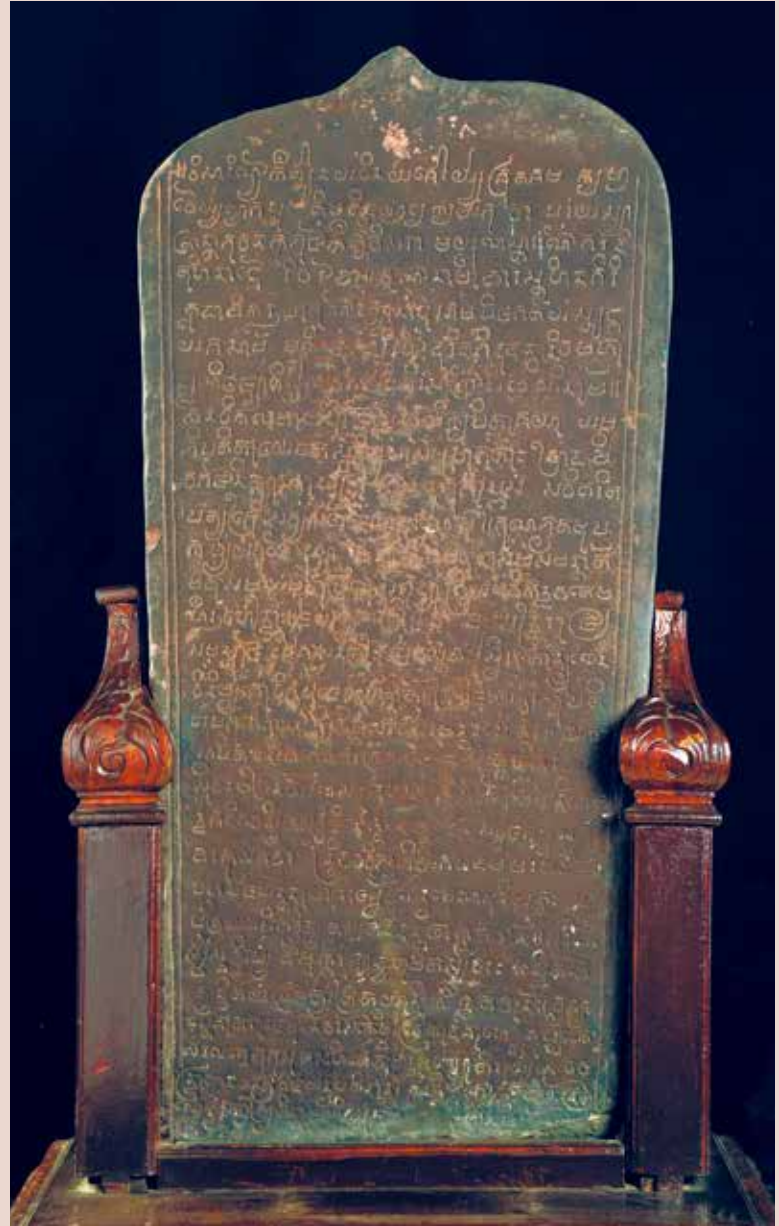
ตราประทับ หินคาร์เนเลียน
อักษรปัลลวะภาษาสันสกฤต
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

หินคาร์เนเลียนจำหลัก รูปไก่อู่หันหน้าเข้าหากัน
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

คำว่า “*ศรีวิชัย*” นี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ (George Cœdès) ผู้เชี่ยวชาญการอ่านจารึกและประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวฝรั่งเศส บัญญัติศัพท์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ โดยนำเสนอบทความเรื่อง ราชอาณาจักรศรีวิชัย ตีพิมพ์ในวารสารสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ชาวโลกจึงได้รู้จักอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ครอบคลุมพื้นที่คาบสมุทรมุและหมู่เกาะทะเลใต้ อีกทั้งได้ระบุว่าศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง ทางตอนใต้ของเกาะสุมาตรา โดยได้รวบรวมคำต่างๆ ประกอบการสันนิษฐานเช่นชื่อลิโฝซี ในบันทึกของหลวงจีนอี้จิง พุทธศตวรรษที่ ๑๓ จารึกภาษาสันสกฤต “*ศรีวิชัย*” พบที่ปาเล็มบัง จารึกหลักที่ ๒๓ วัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช บันทึกอาหรับ “*ศรีบุซา*” และ “*ซาบัค*”

ความจริงแล้ว ก่อนหน้านี้ได้มีผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของอาณาจักรนี้อยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่ได้เรียกว่า “*ศรีวิชัย*” ดังเช่นใน พ.ศ. ๒๒๖๑ บาทหลวงเรอโนโดต์ (Renaudot) ตีพิมพ์คำแปลจดหมายเหตุการเดินทางของชาวอาหรับ ๒ คน ซึ่งเดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อ พ.ศ. ๑๓๙๔ และ พ.ศ. ๑๔๘๖ ได้กล่าวถึงรัฐที่มีความสำคัญทางการค้าตั้งอยู่ระหว่างอินเดียและจีน มีนามว่า “*เซอร์เบซา*” (Serbeza) หรือ “*ศรีบุซา*” (Sribusa)

จารึกวัดเสมาเมือง
พบที่ วัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
พุทธศักราช ๑๓๑๘

ศิลาจารึกวัดเสมาเมือง ด้านที่ ๒
กล่าวถึง มหาราชแห่งไคเลนทรวงศ
พบที่วัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
พุทธศตวรรษที่ ๑๔

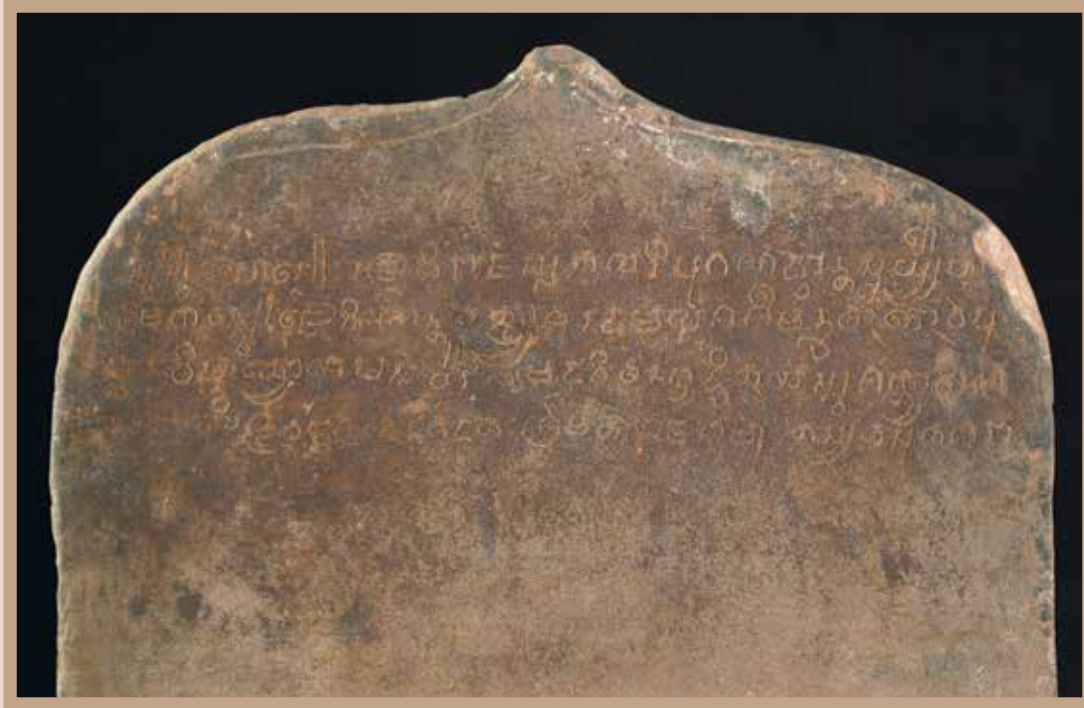

ส่วนประกอบสถาปัตยกรรม อิทธิพลศิลปะโจหะ พบที่ซากโบราณสถานวัดโพธิ์ร้าง เมืองโบราณพระเวียง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

พ.ศ. ๒๔๓๙ ตากากุสุ (Takakusu) ชาวญี่ปุ่น ได้แปลจดหมายเหตุการเดินทางไปสืบทอดศาสนาของพระภิกษุฉิน ชื่อ อี้จิง (I Ching) เรื่องบันทึกการปฏิบัติธรรมในอินเดียและหมู่เกาะมลายูส่งจากทะเลใต้กลับบ้าน (A Record of The Buddhist Religion as Practiced in India and The Malay Archipelago Sent Home From The Southern Sea) ตากากุสุ เรียกชื่อเมืองว่า โภคะหรือศรีโภคะ (Bhoga/Sri Bhoga) ซึ่งภายหลังเซเดส์ เรียกว่า “ศรีวิชัย”

ศิลาจารึกวัดมเหยงค์
พบที่ วัดมเหยงค์ (ร้าง) อำเภอท่าศาลา
จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ ๑๒
จารึกด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต
กล่าวถึงการถวายอาหารแด่พระสงฆ์และนักบวช
รวมทั้งพราหมณ์อัครคีติ หรือ อัครสัตยะ
หรือพราหมณ์ชั้นสูง และอาจมีการบูชา
(ปรีชญา) ปารมิตาด้วย

ศิลาจารึกวัดเสมาเมือง ด้านที่ ๒
พบที่วัดเสมาเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ ๑๔
พรรณนาความเกี่ยวกับ “ศรีมหาราช”
ผู้อยู่ใน “ไศลเนทรวงศ”

ในเอกสารต่างชาติที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาต่างๆ ยังพบชื่อเมืองต่าง ๆ อีกจำนวนมากที่อาจมีความเกี่ยวข้องกับอาณาจักรโบราณที่เรียกว่า “ศรีวิชัย” ได้แก่ จดหมายเหตุปโตเลมี จดหมายเหตุราชวงศ์ถัง พุทธศตวรรษที่ ๙ จดหมายเหตุราชวงศ์เหลียง พ.ศ. ๑๐๕๘ บันทึกของม้าตวนลิน บันทึกของหลวงจีนอี้จิง จดหมายเหตุราชวงศ์ซ่ง พ.ศ. ๑๕๐๓ - ๑๘๒๓ หนังสือจูปานฉี บันทึกสุไลมาน

นอกจากนี้ ในภาคใต้ยังพบจารึกที่ร่วมสมัยกับศรีวิชัยทั้งหมด ๗ หลัก ได้แก่ จารึกหลักที่ ๒๓ วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกหลักที่ ๒๔ วัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จารึกหลักที่ ๒๕ จารึกฐานพระพุทธรูปนาคปรก วัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จารึกหลักที่ ๒๖ จารึกเขาพระนารายณ์ อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา จารึกหลักที่ ๒๗ จารึกวัดมเหยงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกหลักที่ ๒๘ จารึกวัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งได้มาจากวัดเสมาชัย จารึกหลักที่ ๒๙ วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช อีกทั้งยังมีจารึกที่พบในประเทศอินเดียและอินโดนีเซียอีกจำนวนหนึ่ง ได้แก่ จารึกเมืองตันซอร์ ประเทศอินเดีย จารึกเกตุกัน บุกิต เมืองปาเล็มบัง สุมาตรา อินโดนีเซีย จารึกตาลัง ตูโว ภาษามลายูโบราณ จารึกโกตา กาบูร์ ภาษามลายูโบราณ และจารึกเตลากา บาตู พบที่ปาเล็มบัง อีกด้วย

อย่างไรก็ตาม “ศรีวิชัย” ตั้งอยู่ที่ไหน ยังเป็นประเด็นถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบัน มีข้อโต้แย้งของนักวิชาการมากมายและบ่อยครั้งที่ถูกเจือปนด้วยความคิดชาตินิยม เดิมเชื่อว่า อาณาจักรศรีวิชัย เป็น “รัฐรวมศูนย์” ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองปาเล็มบัง ทางตอนใต้บนเกาะสุมาตรา มีกษัตริย์ราชวงศ์ไศลเนทรวงศ มีอำนาจปกครองและนับถือพุทธศาสนาเถรวาทในลัทธิตันตระที่เรียกว่า “วัชรยาน” เป็นศาสนาสำคัญ

ในอดีตนักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่า ศรีวิชัยมีศูนย์กลางอยู่ที่ปาเล็มบังในตอนใต้ของเกาะสุมาตรา และนักวิชาการอีกส่วนหนึ่งเชื่อว่าอยู่ที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กลุ่มเทวาลัยพรัมบานัน หรือ จันดีราราจกรัง
เทวาลัยฮินดูที่ใหญ่โตที่สุดบนเกาะชวา
ตั้งอยู่ที่ดาเออราฮ์ อีซติเมอวะ นครยกยาگیرดา
ชวาภาคกลาง อินโดนีเซีย พุทธศตวรรษที่ ๑๔

จันดีเมินดุต พุทธสถานฝ่ายมหายาน
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เมืองมาเกอลัง ชวาภาคกลาง
เกาะชวา อินโดนีเซีย

ปัจจุบันนักวิชาการเชื่อว่า ศรีวิชัยไม่ใช่ชื่ออาณาจักรที่มีศูนย์กลางของอำนาจในการควบคุมเศรษฐกิจและการเมืองอยู่ที่เมืองใดเมืองหนึ่ง ศรีวิชัยจึงไม่มีศูนย์กลางแน่นอนและถาวร แต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามความเข้มแข็งของผู้นำแต่ละท้องถิ่นที่สามารถควบคุมทางการเมืองและการค้า ดังนั้นศูนย์กลางของศรีวิชัยอาจจอยู่ทั้งบริเวณหมู่เกาะหรือบนคาบสมุทรมมาเลย์ “ศรีวิชัย” จึงไม่ใช่ชื่ออาณาจักรที่มีศูนย์กลางอำนาจในการควบคุมเศรษฐกิจและการเมืองอยู่เมืองใดเมืองหนึ่งเพียงเมืองเดียว แต่ “ศรีวิชัย” เป็นชื่อกว้าง ๆ ทางศิลปะและวัฒนธรรมกับกลุ่มบ้านเมืองใหญ่น้อยที่มีวัฒนธรรมบางประการร่วมกัน เช่น นับถือพุทธศาสนาหายานที่แสดงออกด้วยรูปแบบทางศิลปกรรมที่เรียกกันว่า “ศิลปกรรมศรีวิชัย”

พระนางจันทิ หรือจันทา
พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ไม่ทราบที่มา
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน

พระนางตารา สำริด ด้านหลังประภาวสิมม็อกขระจารึก อายุพุทธศตวรรษที่ ๑๔ พบที่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา

พระโพธิสัตว์ สำริด ศิลปะศรีวิชัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ พบที่ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ถ้าหากกลุ่มบ้านเมืองน้อยใหญ่ที่มีรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมร่วมกันในชื่อ “ศรีวิชัย” นี้จะมีความเกี่ยวข้องกันทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแล้ว กลุ่มบ้านเมืองเหล่านั้นไม่ว่าจะตั้งบนคาบสมุทรมหสมุทร หรือบนหมู่เกาะแห่งใดแห่งหนึ่งก็ตาม ต่างจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันในลักษณะ ซึ่งมีศูนย์กลางของอำนาจเปลี่ยนแปลงไปตามความผันแปรทางเศรษฐกิจ การเมืองแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งศูนย์กลางอำนาจสามารถเปลี่ยนแปลงได้ในแต่ละยุคสมัยไม่มีอำนาจที่แท้จริงในการปกครอง บ้านเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ห่างออกไปจึงมีอิสระในการปกครองตนเองค่อนข้างสมบูรณ์ แต่จะมีการยอมรับเพื่อเข้าร่วมอยู่กันด้วยผลประโยชน์ทางการค้าและมีความเลื่อมใสศรัทธาในสิ่งเดียวกัน

พระนางปรัชญาปารมิตา สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘
พบที่ ตำบลท่าเรือ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช

อาจกล่าวได้ว่า “ศรีวิชัย” เป็นสหพันธ์หมู่เกาะของพวกที่อาศัยอยู่ในทะเล ชุมชนตามชายฝั่งทะเล ควบคุมการค้าแถบช่องแคบมะละกา และเป็นคนกลางในการติดต่อค้าขายกับจีน ขณะเดียวกันยังมีบทบาทสำคัญในการขยายเส้นทางการค้าเครื่องเทศสู่หมู่เกาะและกลุ่มเกาะย่อยทางด้านตะวันออกอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น ศรีวิชัยเป็นชุมชนของชาวน้ำ ซึ่งมีวิถีชีวิตและพัฒนาทักษะการเดินเรือและการค้าที่สัมพันธ์กับน่านทะเลเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งการใช้ชีวิต การเดินเรือของชุมชนชาวน้ำขึ้นอยู่กับระบบลมมรสุมในมหาสมุทรอินเดีย ซึ่งเป็นตัวกำหนดเวลาเดินเรือ ระยะทาง รวมทั้งเส้นทางการเดินเรือ

ชุมชนชาวน้ำนี้ มักอยู่กระจายอยู่ตามริมฝั่งทะเลมหาสมุทรในอาณาบริเวณตามชายฝั่งหรือที่มีทางน้ำติดต่อทะเลได้ไม่ห่างฝั่งมากนัก บางชุมชนลอยเรืออยู่เป็นสังคมเดียวก็มี พบบริเวณน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทางตะวันออกของมหาสมุทรอินเดียดังที่ไทยเรียกว่า ชาวเล และทางกลุ่มชนเรียกตัวเองว่า โอลังราอูต หรืออูร์คลาไว

พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ หิน
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐
พบที่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ศาสนาคความเชื่อในศรีวิชัย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ปรากฏหลักฐานการเผยแพร่พุทธศาสนาจากอินเดียไปยังเกาะสุมาตราและชวา โดยพระภิกษุคุณวรมันจากแคชเมียร์ได้เดินทางมาเผยแพร่พุทธศาสนานิกายมุลสรวาสตีวาท ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต เมื่อ พ.ศ. ๙๖๖ สอดคล้องกับบันทึกของหลวงจีนอี้จิงที่ว่าพุทธศาสนาในประเทศแห่งทะเลใต้แทบทั้งสิ้นเป็นแบบเถรวาท ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ พระธรรมปาละ ซึ่งเคยไปศึกษาพระธรรมที่มหาวิทยาลัยนาลันทาได้ไปเผยแพร่พุทธศาสนาที่เกาะสุมาตราและชวา ต่อมาราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พระภิกษุจากอินเดียได้ คือพระวัชรโพธิ ได้เดินทางมาเผยแพร่ลัทธิตันตระที่เกาะชวาและสุมาตรา

ส่วนบนคาบสมุทรมลายูได้พบหลักฐานพุทธศาสนาที่มีอายุเก่าแก่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑ เช่นกัน โดยใช้เส้นทางการเผยแพร่พุทธศาสนาข้ามคาบสมุทรมลายูหลายเส้นทาง เช่น เส้นทางสายตะกั่วป่าและคลองท่อมไปออกอ่าวบ้านดอน ซึ่งมีศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญคือเมืองไชยา ดังได้พบหลักฐานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพระพุทธรูปศิลปะอินเดียแบบคุปตะพบที่เมืองไชยา และเมืองเวียงสระ

รูปแบบทางศิลปกรรมของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่พบในดินแดนคาบสมุทรมลายู เรียกรวมในชื่อ “ศิลปะศรีวิชัย” ซึ่งมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ เป็นต้นมา มีลักษณะคล้ายคลึงกับศิลปะชวาแห่งราชวงศ์ไศเลนทร์ นับเป็นหลักฐานสำคัญแสดงว่า พุทธศาสนาของศรีวิชัยเป็นพุทธศานา महाยาน ต่อมาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ปรากฏเด่นชัดมากขึ้นเนื่องจากกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ปกครองศรีวิชัยและชวาเป็นองค์อุปถัมภ์ของพุทธศาสนาสุกุลวัชรยาน ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในอินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือของราชวงศ์ปาละ พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาจากมหาวิทยาลัยนาลันทา ในรัฐพิหาร นิกายนี้เป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการสร้างศาสนสถานบนคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะ นอกจากนี้ ที่มหาวิทยาลัยนาลันทาได้พบจารึก พ.ศ. ๑๔๐๓ กล่าวว่า พระเจ้าพลบุตรเทวะ กษัตริย์แห่งศรีวิชัย เชื้อสายราชวงศ์ไศเลนทร์ เป็นผู้สร้างวัดไว้สำหรับผู้แสวงบุญชาวศรีวิชัยที่ไปศึกษาพระธรรมที่นั่น และพระเจ้าเทวปาละได้มอบรายได้จากหมู่บ้านจำนวนหนึ่งเป็นค่าดูแลรักษา หลักฐานดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างศรีวิชัยและปาละได้เป็นอย่างดี

พระวิษณุ
พบที่ บ้านพังงำ ตำบลฉลอง อำเภอสิชล
จังหวัดนครศรีธรรมราช
พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (ปัทมปาณี) สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒
พบที่ อำเภอยายา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รูปแบบศิลปกรรมของพระอวโลกิเตศวรที่พบในไชยา และฐานอาคารวัดแก้ว วัดหลงที่ทำเป็นรูปกากบาท ตามความเชื่อ ในพุทธศาสนamahayana สกวลวัชรยานว่า ศาสนสถาน คือ การปรากฏขึ้นของมณฑลจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ อันประกอบด้วย ทิศทั้งสี่ และทิศเบื้องบนอันเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีพระชินพุทธเจ้า ประจำอยู่ตามแนวแกนทิศ ที่วัดแก้วได้พบพระชินพุทธเจ้า (ธยานิพุทธ) อักโขภยะปางมารวิชัย ผู้มีวัชระเป็นอาวุธ ที่ซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก รวมทั้งลักษณะของผังอาคาร ยังมีความคล้ายคลึงกับจันทิกะลาสันในชาวอีกด้วย ซึ่งเป็น ลักษณะร่วมของศิลปะศรีวิชัยที่ไชยากับหมู่เกาะทะเลใต้ คงเนื่องจากความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างดินแดนทั้งสอง และเกี่ยวข้องกับระบบเครือญาติของกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ นับเป็นหลักฐานสำคัญแสดงว่า พุทธศาสนาที่ไชยาในช่วงเวลา ดังกล่าว เป็นพุทธศาสนamahayana นิกายวัชรยาน เช่นเดียวกับ พุทธศาสนาในชวาภาคกลาง

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หิน
พบที่ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓

ศิลปะศรีวิชัย ร่องรอยของศิลปกรรมแบบศรีวิชัย มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และงานประณีตศิลป์ ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนในคาบสมุทรมลายูใต้ ภายหลังจากที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงได้ทรงผนวกละเอียดศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้ของประเทศไทยทั้งหมดว่า เป็นโบราณวัตถุของรัฐศรีวิชัย ครั้นเมื่อศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงจัดหมวดหมู่ศิลปะในประเทศไทย ทรงจัดศิลปะโบราณวัตถุที่พบในภาคใต้ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาหายาน เรียกว่า “ศิลปะศรีวิชัย” ส่วนเทวรูปในศาสนาฮินดูที่พบทั้งก่อนหน้าและร่วมสมัย แยกออกมาเป็น “ศิลปะเทวรูปรุ่นเก่า”

ต่อมานายพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้จัดหมวดหมู่ศิลปะที่พบในภาคใต้ใหม่ เรียกศิลปะที่พบในภาคใต้ว่า “ศิลปะทักษิณ” แทน “ศิลปะศรีวิชัย” โดยพิจารณาจากความหลากหลายของอิทธิพลทางศิลปะที่ได้รับในแต่ละช่วงเวลา โบราณวัตถุสถานที่อยู่ในช่วงศรีวิชัย ได้จัดให้เป็นศิลปะช้ายา รุ่นต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีนี้สามารถจัดรูปแบบศิลปะได้อย่างละเอียด แต่ไม่ได้รับความนิยมนอกจากคำว่า “ศรีวิชัย” ได้เป็นที่รับรู้และเป็นที่นิยมของคนโดยทั่วไปแล้ว อีกทั้งการใช้คำว่า “ศิลปะช้ายา” จะไม่ครอบคลุมรูปแบบศิลปะทั้งหมดที่พบในภาคใต้ ฉะนั้น ในที่นี้คำว่า “ศิลปะศรีวิชัย” จึงยังคงอนุโลมใช้เป็นชื่อเรียกศิลปะเนื่องในคติพุทธศาสนาหายานที่พบในภาคใต้ต่อไป ถึงแม้ว่า ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ศรีวิชัย ตั้งอยู่ที่ใดกันแน่ก็ตาม

อย่างไรก็ดี “ศิลปะศรีวิชัย” อาจแบ่งออกได้เป็น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และประณีตศิลป์

เศียรพระพุทธรูปขนาดปรก สำริด
ที่ฐานมีจารึกระบุ (พุทธ) ศักราช ๑๗๒๖
พบที่ วัดเวียง อำเภอไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปหินทราย สีแดง
ศิลปะอยุธยา วัดพระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมสำคัญในศิลปะศรีวิชัยในภาคใต้ ส่วนใหญ่พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เช่น พระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว และวัดหลง ซึ่งจากหลักฐานที่เหลืออยู่ของ วัดแก้วและวัดหลงไม่สามารถกำหนดขอบเขตของอารามเดิมได้ เพราะพบร่องรอยเพียงฐานอาคาร ซึ่งเข้าใจว่าเป็นฐานสลุบเท่านั้น ส่วนที่พระบรมธาตุไชยา ได้รับการบูรณะมาโดยตลอด จึงยังคง สภาพของสลุบที่แสดงลักษณะของศิลปกรรมที่รับรูปแบบวิหารในอินเดียใต้ที่สร้างส่วนฐานเป็น รูปมณฑปมีหลังคาซ้อนชั้น ส่วนยอดเป็นรูปสลุบและสร้างสลุบปีกะ หรือสลุบจำลองประดับตามมุม ของชั้นหลังคาลดหลั่นกันแต่ละชั้น มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕

ส่วนวัดแก้วและวัดหลงเหลือเพียงฐานที่มีความสูงและเรือนธาตุ ที่วัดแก้วประดับ ด้วยเสาที่อิงตัวอาคาร ทำให้มีลักษณะคล้ายกับศิลปะจามของอาณาจักรจามปา ทางตอนกลาง ของประเทศเวียดนาม ส่วนที่โบราณสถานเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี เหลือเพียงฐานขนาดใหญ่ ที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะ คล้ายกับที่พบในศิลปะทวารวดีทางภาคกลาง อีกทั้งยังมีสลุปรูปโอคว่าพบที่วัดสทิงพระ วัดพะโคะและวัดสี่หยัง จังหวัดสงขลา กับที่วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราชอีกด้วย

ประติมากรรม เป็นประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาหายาน เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะรูปพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ส่วนที่เป็น เทวรูปในศาสนาฮินดูนั้นมีอยู่บ้าง โบราณวัตถุเหล่านี้ ได้รับอิทธิพล จากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ - เสนาะ ตามลำดับ ส่วนมากสลักด้วยศิลาหรือหล่อด้วยสำริด มีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึง กับศิลปะชวาภาคกลาง

ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาเก่าแก่ที่สุดในภาคใต้ เป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลา พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หล่อด้วยสำริดอีก ๒ องค์ พบที่อำเภอไชยาเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะของอิทธิพลศิลปะ หลังคุปตะและปาละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เข้ามาปะปนแล้ว เป็นพระโพธิสัตว์ที่แปลกกว่าต้นแบบในอินเดีย คือ ครองหนังกวาง มีลักษณะคล้ายกับที่พบในเกาะสุมาตราและชวา แต่ไม่พบในอินเดีย

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕
พบที่ อำเภอพนมพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สารีต
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔
พบที่ วัดเวียง อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปขนาดปรก ปางมารวิชัย
(ภูมิลพรมุทรา) สำริด
ที่ฐานมีจารึกระบุ (พุทธ) ศักราช ๑๗๒๖
พบที่ วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สำหรับพระพุทธรูปที่น่าสนใจอีกองค์หนึ่ง คือ พระพุทธรูปนาคปรก พบที่วัดเวียง อำเภอยะโฮง โดยทั่วไปการทำพระพุทธรูปนาคปรก นิยมทำปางสมาธิ แต่พระพุทธรูปองค์นี้ทำปางมารวิชัย และถอดออกได้เป็น ๓ ชิ้น คือ ส่วนเศียรนาค ส่วนองค์พระพุทธรูป และส่วนขนดนาค ที่ฐานมีจารึกอักษรขอม ว่าหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖ อยู่ในช่วงปลายสมัยศรีวิชัย พระพุทธรูปนาคปรกแสดงให้เห็นว่ามีอิทธิพลศิลปะลพบุรี เข้ามารวม โดยดูจากลักษณะเศียรนาค และพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่มีลักษณะสี่เหลี่ยม แต่ยังคงมีลักษณะศรีวิชัยอยู่คือ พระเกตุมาลาหรือ เมณฑิเรียบ ไม่มีขมวดพระเกศา มีรัศมีรูปใบโพธิ์ติดอยู่ด้านหลังพระนลาฏ ชายจีวรเป็นริ้วซ้อนกันเหนือพระอังสาซ้าย นอกจากนี้ยังพบการทำเทวรูป ในศาสนาฮินดูควบคู่กันไปด้วย เช่น พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ ศิวลึงค์ ท้าวภูเวง พระพิฆเนศ

เอกมุขลึงค์
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑
พบที่ สถานีรถไฟหนองหวาย อำเภอยะโฮง
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลักษณะประติมากรรมแบบศรีวิชัยจะแสดงสัดส่วนเหมือนมนุษย์ธรรมดา พระหัตถ์และพระบาทสมส่วนกับพระวรกาย พระพักตร์คมเข้ม พระเกศาหวีเกล้าเป็นมวยทรงสูงแล้วปล่อยให้ชายผมสยายลงมาบนพระอุษณีย์ (ชฎามงกุฎ) พระองค์ทรงศิราภรณ์ พระขนงโค้งเรียบ พระเนตรเหลือบมองต่ำ ทางพระเนตรยาว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้มเป็นรูปกระจับ พระหนุเป็นปม มีทั้งประทับยืนตรีกังค์หรือเอียงสะโพก ประทับยืนสมภัทก์หรือยืนตรง ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ประทับนั่งในท่าลลิตาสนะ คือพระบาทข้างหนึ่งห้อยลงมา อีกพระบาทพับอยู่บนพระแท่น ทรงผ้าทรงยาวบางแนบพระองค์ ไม่ทรงฉลองพระองค์ ประดับเครื่องทรงตามแบบอินเดีย เช่น กรองคอ พาหุรัด สายธูราปวีต

นอกจากประติมากรรมดังกล่าวแล้ว ยังนิยมทำพระพิมพ์ดินดิบ และสถูปดินดิบเล็ก ๆ เป็นของที่แตกหักง่าย สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าคงทำตามประเพณีทางลัทธิมหายาน คือเมื่อเผาศพของพระเถระที่มีรณภาพหรือบุคคลสำคัญที่ตายแล้ว ก็เก็บเอาอัฐิธาตุโหลกลงเคล้ากับดิน แล้วกดลงในแม่พิมพ์ออกมาเป็นพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ เพื่อประสงค์ปรารถนาระยะอันแก่ผู้มรณะ ส่วนอัฐินั้นถูกเผามาครั้งหนึ่งแล้วจึงไม่เผาอีก

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๘ กร สำนริด
พบที่ วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พุทธศตวรรษที่ ๑๔

พระพิมพ์ ภาพพระพุทธเจ้าอมิตาภะ ศิลปะศรีวิชัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ประณีตศิลป์ จากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ ทำให้พบหลักฐานสำคัญคือ ลูกปัดแก้ว มีตาจากตะวันตก ซึ่งเป็นลูกปัดโรมัน และแหวนตรารูปแบบต่าง ๆ เป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีสำคัญ เช่น อําเภอลองท่อม จังหวัดกระบี่ อําเภอดงตาล จังหวัดมุกดาหาร อําเภอเกาะกูด จังหวัดพังงา ภายหลังจึงสามารถผลิตลูกปัดขึ้นได้เอง ดังได้พบแหล่งผลิตลูกปัดสำคัญที่ควนลูกปัด อําเภอลองท่อม ซึ่งลูกปัดนี้ นับเป็นเครื่องประดับสำคัญที่ใช้สืบเนื่องมาตั้งแต่เห็นได้ชัดในรูปแบบการแต่งกายของพระโพธิสัตว์ และอาจรวมถึงใช้เป็นเครื่องแต่งกายของโนรา (มโนราห์)

ลูกปัดหินสีต่าง ๆ รูปสัตว์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ พบที่ ควนลูกปัด อําเภอลองท่อม จังหวัดกระบี่

ลูกขี้ตาดำ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ พบที่ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ - ปาย่าง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลูกปัดหินคาร์เนเลียน สลักลวดลายรูปบุคคลอย่างโรมัน
ปัจจุบันถูกนำไปเสียบใส่กรอบเหมือนจี้ห้อยคอ เดิมอาจใช้เป็นหัวแหวน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับ หินคาร์เนเลียนสีส้ม
อักษรพราหมณ์ ภาษาสันสกฤต
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับดินเผา สีน้ำตาลดำ
ด้านหลังมีลักษณะเป็นแท่งปลายแหลม สำหรับจับ
ด้านหน้าเป็นรูปศรีวิตสะ
พบที่ ความลูกบิด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

กุนที

พบจากการขุดค้นที่เมืองพระเวียง

อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

นอกจากนี้ ในภาคใต้ยังพบแหล่งเตาเผาโบราณสำคัญบริเวณริมคลองปะโอ ตำบลม่วงงาม อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้แก่ เตาโคกหม้อ เตาโคกไผ่ และเตาหม้อ ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบร่องรอยของการผลิตภาชนะดินเผาสมัยศรีวิชัยที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง รวมทั้งเทคนิคการผสมเนื้อภาชนะดินเผาที่ดีกว่าแบบพื้นเมืองธรรมดา โดยใช้ดินขาวเป็นวัตถุดิบในการทำภาชนะ ลักษณะเป็นเครื่องปั้นดินเผาสีขาวนี้ ไม่พบในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ภาชนะดินเผาที่แหล่งเตาปะโอนี้ มีลักษณะเด่นที่เนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นดินเหนียวเนื้อละเอียด เนื้อสีขาว ตกแต่งตัวภาชนะเป็นลายกตประทับรูปพื้นปลา หรือสามเหลี่ยมติดต่อกันบริเวณไหล่ โดยมีเส้นคู่ขนาดเป็นแนวประกอบ รวมทั้งมีการเขียนสีทองลงบนพื้นภาชนะ รูปทรงที่พบ ได้แก่ ภาชนะที่มีกา หรือคนทีดินเผา จานแบน อ่างดินเผา คนโทใส่น้ำ ส่วนภาชนะที่สืงพระ มี จาน ชาม ถ้วย ถ้วยมีฝาครอบ หม้อ กาน้ำและชามอ่าง ซึ่งมีการตกแต่งด้วยลายขีด เป็นเส้นสลักแบบและลายแบบพิเศษเป็นรูปหัวนะโมและตัวนก

“ศรีวิชัย” เกิดขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ อันเป็นผลจากการเป็นศูนย์กลางในการค้าขายและการยอมรับระบบบรรณาการของจีน ดังนั้นเมื่อจีนเปลี่ยนนโยบายการค้าโดยแทนที่จะค้าขายผ่านคนกลางเหมือนแต่ก่อน ก็ส่งเสริมให้สำเภาจีนแล่นไปค้าขายกับบ้านเมืองต่าง ๆ โดยตรง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ทำให้อำนาจทางการค้าผ่านช่องแคบมะละกาของศรีวิชัยซบเซาลง ในขณะที่บ้านเมืองชายฝั่งทะเลในคาบสมุทรมุทและภาคพื้นทวีปของไทยพื้นตัวขึ้น มีชุมชนบ้านเมืองที่เคยมีอยู่ขยายใหญ่ขึ้น เช่น นครศรีธรรมราช และในที่สุดก็หันกลับมาใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุทดั้งเดิม ประกอบกับลักษณะโครงสร้างของรัฐเองที่มีลักษณะเป็นหมู่เกาะยากแก่การรวมศูนย์อำนาจ และฐานเศรษฐกิจที่พึ่งพาการค้าระหว่างประเทศเป็นหลัก โดยใช้นโยบายเป็นศูนย์กลางให้เรือจากตะวันตกแล่นไปค้าขายกับจีน

ในสมัยราชวงศ์ซ่งตอนปลาย จีนได้เปลี่ยนนโยบายใหม่ โดยส่งเรือลงมาค้าขายโดยตรง ทำให้เมืองต่างๆ บนคาบสมุทรมุทที่เคยอยู่ใต้อำนาจของศรีวิชัย ซึ่งเป็นจุดพบกันระหว่างพ่อค้าจีนและตะวันตกเหมือนกับสมัยแรกเริ่ม เมืองต่างๆ เหล่านี้จึงเข้มแข็งขึ้น เช่น ตามพรลิงค์ (นครศรีธรรมราช) ได้ประกาศตนเป็นอิสระอย่างชัดเจน ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๗๓ และรวบรวมเมืองต่างๆ ในคาบสมุทรมุท เป็นเมือง ๑๒ นคร ประกอบด้วย เมืองสายบุรี เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน เมืองปะหัง เมืองไทรบุรี เมืองพัทลุง เมืองตรัง เมืองชุมพร เมืองบันไทสมอ เมืองสงขลา เมืองตะกั่วป่า และเมืองกระปี่

---

๓ มรดกวัฒนธรรมภาคใต้

มรดกวัฒนธรรมภาคใต้มีมากมายหลายประเภท อันเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์เฉพาะภูมิภาค ทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม ศิลปการแสดง อาหารพื้นบ้าน และวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ฯลฯ แสดงถึงภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าที่สืบทอดมายาวนานหลายชั่วคน

อย่างไรก็ดี มรดกวัฒนธรรมภาคใต้ที่นำเสนอในหนังสือเล่มนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมอันหลากหลายเท่านั้น ทั้งนี้ มรดกวัฒนธรรมบางประเภทไม่ได้นำมากล่าวไว้ เช่น มรดกด้านภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน มรดกด้านการรักษาโรค เป็นต้น ซึ่งจะมีโอกาสรวบรวมมานำเสนอในวาระอื่น ๆ ต่อไป

โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุ

ภาคใต้มีโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก มีอายุตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นแหล่งภาพเขียนสี เมืองโบราณ ปูนูนียสถานสำคัญ เช่น พระบรมธาตุไชยา พระธาตุนครศรีธรรมราช รวมทั้งแหล่งโบราณคดีสำคัญอีกเป็นจำนวนมาก ส่วนโบราณวัตถุสำคัญ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด พระพุทธรูปนาคปรกสำริด เทวรูปศิลา ลูกปัด ฯลฯ

เขาเขียน

ตั้งอยู่ในอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงา ตำบลเกาะปันหยี อำเภอเมืองพังงา จังหวัดพังงา บริเวณเขาเขียนปรากฏภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์ อายุราว ๒,๐๐๐ หรือ ๓,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว ที่บริเวณหน้าผาด้านทิศตะวันออกกริมอ่าวพังงา สันนิษฐานว่าภาพเหล่านี้วาดโดยคนก่อนประวัติศาสตร์อาศัยในบริเวณนี้ และนักเดินเรือสมัยโบราณที่แวะมาจอดพักหลบมรสุม ภาพเขียนสีนี้ มีอยู่ด้วยกัน ๗ กลุ่ม บางกลุ่มมีภาพหนาแน่น มีการเขียนซ้อนทับกัน ๒ - ๓ ครั้ง ลักษณะของภาพมีหลายแบบ มีทั้งที่เป็นภาพลายเส้นแบบเค้าโครงร่างรอบนอก (outline) แบบระบายเงาทึบ (silhouette) และแบบแสดงโครงร่างภายใน (x-ray) หรือแสดงโครงร่างรอบนอก แล้วตกแต่งลวดลายภายใน ภาพทั้งหมดเขียนด้วยสีแดง สีส้ม และสีเหลือง ประกอบไปด้วยภาพคน ภาพสัตว์น้ำจำพวกปลา โลมา ปู ภาพสัตว์บก เช่น นก ตะกวด เป็นต้น ภาพคนกับภาพสิ่งของ และภาพวัตถุบางอย่างที่ดูแปลกตา รวมทั้งภาพสัญลักษณ์บางอย่างด้วย

แหล่งภาพเขียนสี
เกาะเขาเขียน อำเภอเมืองพังงา จังหวัดพังงา

ภาพเขียนสีภาพปลา คน และภาพลายเส้น
แหล่งภาพเขียนสี เกาะเขาเขียน อำเภอมืองพังงา
จังหวัดพังงา

ในอุทยานแห่งชาติอ่าวพังงาและบริเวณใกล้เคียงนี้ ได้ค้นพบหลักฐานการใช้พื้นที่ของกลุ่มชนก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งกำหนดอายุได้ไม่น้อยกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว พื้นที่นี้อาจเป็นเส้นทางสัญจรและพื้นที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะตามเพิงผาและถ้ำ แต่เมื่อเวลาผ่านไป ระดับน้ำทะเลขึ้นสูง กลุ่มชนที่สืบเชื้อสายต่อมาคงถอยร่นเข้ามาอาศัยอยู่บนพื้นที่ตอนภายใน และอาจมีกลุ่มชนที่รู้จักการทำแพ เรือ สัญจรไปในอ่าวพังงาบ้าง แต่แหล่งเหล่านี้ อาจไม่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยถาวร ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม หรือมีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานใหม่ จนกระทั่งเป็นชุมชนที่มีความสามารถทางทะเล ดังปรากฏงานสร้างสรรค์ศิลปะบนผนังหินริมอ่าวพังงาของคนก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เขาเขียน เกาะปันหยี เขาระยะย่า ถ้ำนาค และเขาพระอาดเฒ่า

นอกจากนี้ ยังพบโบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงการเข้ามาอยู่อาศัยในอ่าวพังงา เช่น เขาพัง เขาแดง เขาผึ้งโน เขาเต่า และเขาพระอาดเฒ่า โดยเขาพังมีการพบเครื่องกะเทาะหินหลายชิ้น นอกจากนั้นยังพบเศษภาชนะดินเผาแบบเรียบ ลายเชือกทาบ หินลับ แกนหิน และสะเก็ดที่มีร่องรอยการกะเทาะ แต่ไม่มีลักษณะเป็นเครื่องมือที่ชัดเจนเป็นจำนวนมาก และที่เขาพระอาดเฒ่า มีการค้นพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ แบบเรียบแบบลายเชือกทาบ ชิ้นส่วนขวานหินขัด เครื่องมือสะเก็ดหิน กระจุกปลา มีรอยขัดฝน

ภาพเขียนสี
แหล่งภาพเขียนสี เขาพระอาดเฒ่า
อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา

ภาพเขียนสี
แหล่งภาพเขียนสี เขาพระอาดเต่า
อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา

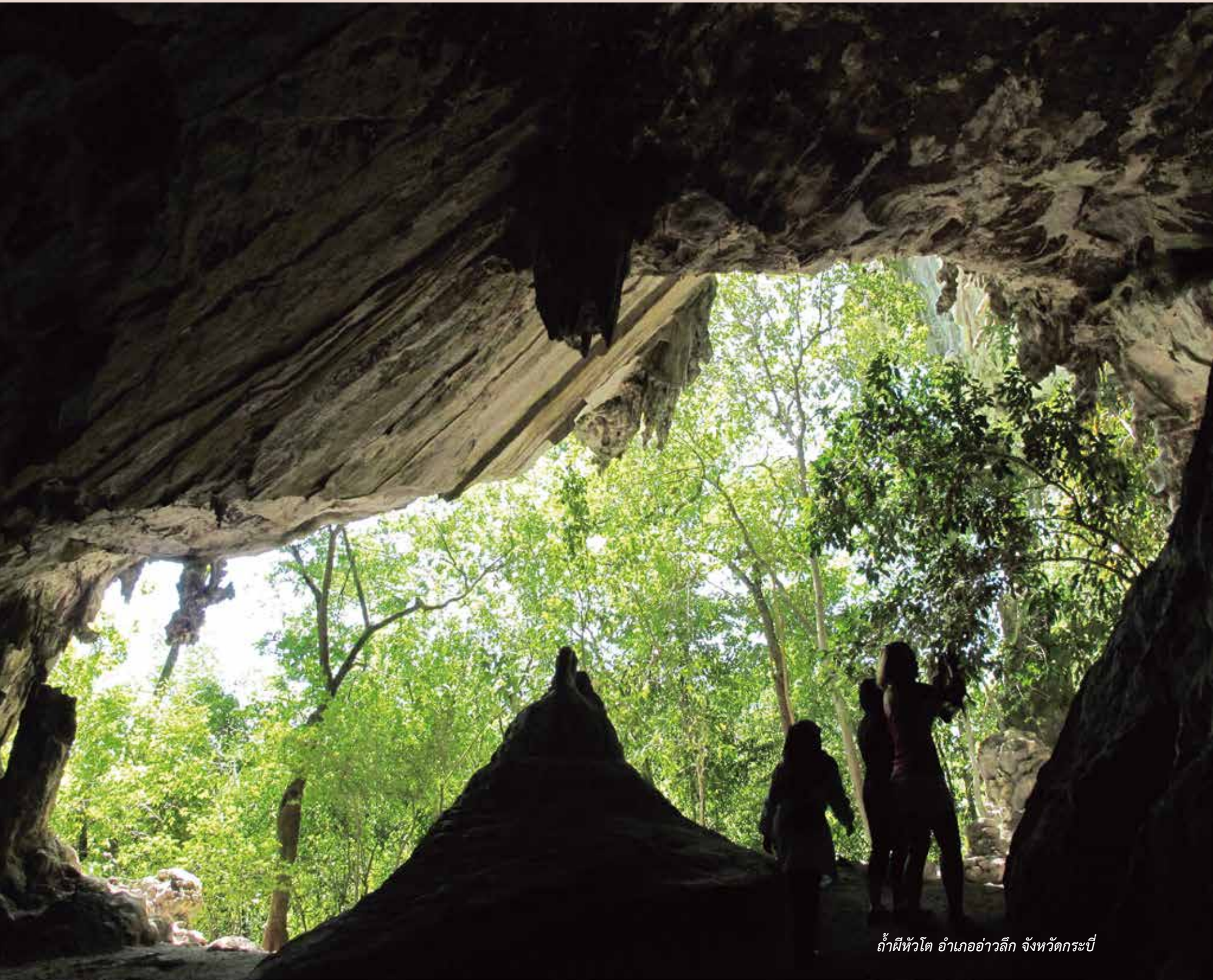
ถ้ำผีหัวโต หรือ ถ้ำหัวกะโหลก

ตั้งอยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติธารโบกขรณี อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ภายในถ้ำแบ่งได้เป็น ๒ คูหาขนาดใหญ่ มีภาพเขียนสีโบราณสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่ามีอายุราว ๒,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว เขียนด้วยสีแดง ดำ เหลือง น้ำตาล น้ำตาลเหลือง น้ำตาลแดง หรือน้ำตาลเข้ม แบ่งตามบริเวณที่พบได้ถึง ๒๓ กลุ่ม จำนวน ๒๓๘ ภาพ

บริเวณด้านหน้าถ้ำผีหัวโต อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่

ถ้ำผีหัวโต อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่

ภาพที่ดังที่สุดและทุกคนต้องมาชม คือ ภาพคนใส่หมวกทรงสูง หรือ ภาพคนที่มีหัวเป็นสัตว์มีเขา เขียนด้วยสีแดงทั้งตัวคล้ายมนุษย์ต่างดาว ฝังอยู่ในชั้นหิน นอกจากนี้ยังมีภาพอื่น ๆ เช่น

กลุ่มสัตว์ เช่น นกฟินิกซ์ ไก่ ปลา ปลาหมึก จระเข้ แม่น และกิ้ง

กลุ่มภาพเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น แห อวน และเรือ

กลุ่มภาพมือคนที่ทาบเอาไวบนเพดานถ้ำ โดยมีมือข้างหนึ่งมี ๖ นิ้ว และอีกข้างหนึ่งมี ๕ นิ้วตามปกติ เป็นต้น

ภาพเขียนสี ภาพคนใส่หมวกทรงสูง หรือ ภาพคนมีหัวเป็นสัตว์มีเขา
แหล่งภาพเขียนสี ถ้ำผีหัวโต อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่

ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและลูกปัดแก้วสีต่าง ๆ
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒ - ๑๑

แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว

ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ บ้านสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร เป็นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีการอยู่อาศัยเริ่มตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๒ และเจริญในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๑๐ มีลักษณะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและสถานการค้า เป็นชุมชนที่มีแหล่งผลิตอุตสาหกรรมเหล็ก อุตสาหกรรมแก้วและหิน ชุมชนเขาสามแก้วมีความสำคัญในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒ - ๑๐ ในฐานะชุมชนการค้า การผลิต และที่อยู่อาศัยที่สำคัญทางชายฝั่งทะเลตะวันออกในภาคใต้ โดยมีความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก และน่าจะมีเส้นทางเชื่อมต่อไปยังชายฝั่งทะเลตะวันตก อีกทั้งชุมชนโบราณเขาสามแก้ว มีความเชื่อในเรื่องธรรมชาติและความเชื่อที่รับมาจากอิทธิพลภายนอก โบราณวัตถุที่พบสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ การเกษตรกรรม และความตาย

ชุมชนเขาสามแก้วมีการสร้างกำแพงดินล้อมรอบชุมชน กระจายตัวอยู่ทั่วไป โดยกำแพงจะวางตัวแนวยาวตามเนินเขาหรือที่ราบเชิงเขาที่มีความลาดชันต่ำมี ๒ รูปแบบ คือ กำแพงดินคูที่มีคูน้ำกั้นกลางและกำแพงดินเดี่ยว สันนิษฐานว่าเป็นเนินดินอัดถมบริเวณส่วนฐานและอาจมีรั้วไม้ปักอยู่ด้านบนและอาจมีชุมชนขนาดเล็กหลาย ๆ ชุมชนในพื้นที่เดียวกันเนื่องจากพบกำแพงดินหลายแห่ง มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒ - ๔ มีความคล้ายคลึงกับกำแพงดินที่พบตามแหล่งโบราณคดีสมัยเดียวกันหลายแห่งในอินเดีย เวียดนาม และพม่า เป็นต้น นอกจากนี้ พบว่าบางบริเวณยังสร้างคูน้ำหรือทางระบายน้ำจากเนินเขาลงสู่แหล่งน้ำมีลักษณะการทำร่องน้ำวางตัวขวางระหว่างเนินเขาหรือหุบเขา และใช้เป็นคูน้ำที่ใช้ในระบบการจัดการน้ำของชุมชน อีกทั้งมีการจัดแบ่งพื้นที่อุตสาหกรรม คือ แหล่งผลิตลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว แหล่งผลิตโลหะ ไร่นอกเขตชุมชน (นอกกำแพงดิน) ส่วนมากมักเป็นพื้นที่ราบใกล้กับแหล่งน้ำ

ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและลูกปัดแก้วสีต่าง ๆ
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑

เขาคุหา (ถ้ำคูหาสวรรค์)

ตั้งอยู่ที่บ้านหนองยอ ตำบลช้างขวา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นถ้ำบนเขาหินปูนลูกโดดขนาดเล็ก ตัวถ้ำและวัดอยู่ทางทิศเหนือของภูเขา ปากถ้ำหันไปทางทิศตะวันออก ภายในถ้ำเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งมีทั้งพระพุทธรูปปูนปั้น พระพุทธรูปศิลาทราย และพระพุทธรูปดินดิบ พระประธานเป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้นปิดทอง ฝั่งตรงข้ามปากทางเข้าถ้ำมีพระพุทธรูปดินดิบปูนสูงปั้นปะติดบนผนังและเพดานถ้ำประกอบด้วยภาพพระพุทธรเจ้า และภาพเล่าเรื่องตามคัมภีร์สังฆกรรมปุณทริกสูตรในพุทธศาสนาเถรวาท เดิมมีผู้เล่าว่าภาพดินปั้นเหล่านี้มีเต็มตลอดเพดานถ้ำ แต่ได้หลุดร่วงไปเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันเหลืออยู่เฉพาะบริเวณผนังและเพดานตรงปากทางเข้าถ้ำ และบริเวณมุมซอกเพดานด้านตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น

ทางเข้าถ้ำคุหา

พระพุทธเจ้าปางมารวิชัยประทับในวิมานและพระสถูป ดินดิบประดับเพดานถ้ำคูหา
ตำบลช้างขวา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔

ลวดลายปูนปั้นที่ปรากฏ แสดงให้เห็นลักษณะของอาคารรูปทรงต่างๆ เช่น ทางด้านขวาล่าง พบลักษณะอาคารที่มีหลังคาทรงจั่วซึ่งคงเป็นอาคารหลังคาเครื่องไม้ ทางด้านมุมซ้ายบน พบเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานสูง มีการประดับแถวลายกลีบบัวที่ส่วนปากระฆัง บัลลังก์เท่าที่ปรากฏน่าจะเป็นบัลลังก์ในผังสี่เหลี่ยม และจากตำแหน่งที่ตั้งสันนิษฐานว่าเป็นการประดับชั้นหลังคาของอาคาร โดยถ้าหากเป็นดังนั้นแล้วองค์ระฆังที่ปรากฏอาจจะเป็นสถูปิยะของอาคาร ซึ่งคล้ายกับการประดับชั้นหลังคาของอาคารในศิลปะชวา ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท พระพักตร์เหลี่ยม พระเนตรปูดโปน พระนาสิกใหญ่ Римพระโอษฐ์หนา แปะ พระหนุเป็นปม พระกรรมใหญ่ จากลักษณะพระพักตร์นี้แสดงถึงความเป็นแบบท้องถิ่นซึ่งมีความแตกต่างกับศิลปะทวารวดีในภาคกลาง ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา พระหัตถ์ซ้ายวางอยู่บนพระเพลา ส่วนพระหัตถ์ขวาหักหาย ด้านหลังมีกรอบเสาดั้งขึ้นรองรับส่วนบนที่ตกแต่งด้วยสลูป คล้ายคลึงกับกรอบซุ้มในศิลปะชวาภาคกลาง

หลักฐานดังกล่าวข้างต้นนี้ น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ แสดงให้เห็นว่า บริเวณลุ่มน้ำคลองท่าทองมีชุมชนโบราณตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ร่วมสมัยกับชุมชนโบราณในคาบสมุทรภาคใต้ และมีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนภายนอก ในย่านชายฝั่งทะเลตั้งแต่อำเภอบ้านดอนไปถึงแหลมญวน ดังเห็นได้จากศิลปกรรมของพระพุทธรูปดินดิบที่ถ้ำคูหาได้รับอิทธิพลศิลปะจาม ในประเทศเวียดนาม ผสมผสานกับอิทธิพลศิลปะทวารวดีในภาคกลางของไทย

พระพุทธรูปไสยาสน์
ภายในถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูป ดินดิบ
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔
ประดับเพดานถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทบนบัลลังก์
(ภัทราสนะ) ดินดิบ
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔
บนผนังถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมืองโบราณไชยา

ตั้งอยู่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สันนิษฐานว่าชุมชนโบราณไชยามีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาได้ย้ายมาตั้งชุมชนบริเวณแนวฝั่งริมแม่น้ำและสันทรายใกล้ชายฝั่งทะเล โดยชุมชนน่าจะมีพัฒนาการมาจากกลุ่มชนชายฝั่งทะเลบริเวณแหลมโพธิ์ ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ จนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญ ภายหลังจึงสร้างชุมชนขึ้นบริเวณพื้นที่สันทรายด้านในและตามแนวลำน้ำโดยพื้นที่บริเวณนี้ได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการปกครองและศาสนา ได้แก่ พื้นที่สันทรายบริเวณวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ชุมชนโบราณไชยานี้เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญตั้งได้พบโบราณวัตถุต่างถิ่นจำนวนมาก อีกทั้งน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ ชุมชนโบราณท่าชนะ ชุมชนโบราณพุนพิน ชุมชนโบราณเวียงสระ เป็นต้น

บริเวณเมืองไชยา พบโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก โบราณวัตถุที่มีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๓ เช่น พระพุทธรูปคล้ายคลึงกับศิลปะทวารวดี พบที่แหล่งโบราณคดีวัดโพธาราม แหล่งโบราณคดีวัดเวณ และแหล่งโบราณคดีวัดแก้ว ส่วนโบราณวัตถุเนื่องในศาสนาพราหมณ์ เช่น กรอบประตู ธรรมิหิน วิษณุ ศิวลึงค์ โยนีไทรณะ พระสุริยะเทพ พระคเณศ พบที่แหล่งโบราณคดีวัดใหม่ชลธาร วัดพระบรมธาตุไชยา วัดศาลาทิง วัดแก้ว วัดอิฐ เป็นต้น สันนิษฐานว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ชุมชนโบราณไชยานับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทและศาสนาพราหมณ์ทั้งสวณิกายและไวษณพนิกาย

พระพุทธรูปปางแสดงธรรม (วิตรรกมูทรา) หิน ลงรักปิดทอง
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖
พบที่ วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระสุริยเทพ (สุริยเทวะ) หินทราย
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖
พบที่ วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พุทธศาสนมหายานได้เข้ามามีบทบาทสำคัญและเจริญสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ ส่งผลให้ศาสนาฮินดูค่อยๆ ลดบทบาทลง โบราณสถานสำคัญ เช่น วัดพระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว วัดหลง วัดเวียง เป็นต้น จากการพบโบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของไชยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ นักวิชาการจึงสันนิษฐานว่าไชยาอาจเป็นศูนย์กลางหรือเมืองที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในสมัยศรีวิชัย

ชิ้นส่วนธรรมจักร ศิลปะ อายุประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓ พบที่ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เศียรพระพุทธรูป หิน
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔
พบที่ อำเภอนาทม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูป สำริด

อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗

พบที่ วิหารวัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอยะยา

จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ เมืองไชยาเป็นหนึ่งในเมือง ๑๒ นักขัตร์ สันนิษฐานว่าคือ เมืองบันไทยสมอที่ใช้ตราลิง (ปีวอก) เป็นตราประจำเมือง ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช จนกระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เมืองไชยากลับมารุ่งเรืองอีกครั้ง ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๙๙๘ มีหลักฐานกล่าวถึงเมืองใต้การปกครองของอยุธยา บริเวณคาบสมุทรมาลายู ๔ เมือง ได้แก่ นครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองเอก เมืองพัทลุง ไชยาและชุมพรเป็นหัวเมืองตรี ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ท้าวพม่าเข้าโจมตีเมืองไชยาที่หมู่บ้านพุมเรียง ราษฎรได้รวมตัวกันต่อสู้กับพม่าที่วัดอุบลจนแตกพ่าย หลวงสิทธินายเวร ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช (ปลัดหนู) ตั้งตนเป็นอิสระ และได้ส่งคนมาเป็นเจ้าเมืองไชยา โดยตั้งเมืองขึ้นที่บ้านพุมเรียง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๑๒ พระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพเรือมาตีชุมนุมเจ้านครมาหยุดพักที่บ้านพุมเรียงและสามารถยึดนครศรีธรรมราชไว้ได้ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๘ พม่ายกทัพมารุกรานหัวเมืองทางใต้ เมืองไชยาถูกพม่าเผาเสียหายบ้านเมืองร้างผู้คน ภายหลังสงครามได้สร้างเมืองใหม่ขึ้นบริเวณริมคลองบ้านกระแตะ หรืออำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมืองไชยาขึ้นอยู่กับมณฑลชุมพร โดยรวมทั้งเมืองกาญจนดิษฐ์ เมืองหลังสวนและชุมพร ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ โปรดให้รวมเมืองไชยา เมืองกาญจนดิษฐ์เข้าเป็นเมืองเดียวกัน เรียกว่า เมืองไชยา เป็นเมืองไชยาที่บ้านดอน ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ราว พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เปลี่ยนชื่อเมืองไชยา (บ้านดอน) เป็นเมืองสุราษฎร์ธานี เปลี่ยนจากชื่อมณฑลชุมพรเป็นมณฑลสุราษฎร์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ ส่วนเมืองไชยาเก่าให้เปลี่ยนเรียกว่า อำเภอพุมเรียง

ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ สมัยรัชกาลที่ ๗ ได้ยุบมณฑลสุราษฎร์ให้ขึ้นกับมณฑลนครศรีธรรมราช ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ เมืองสุราษฎร์ธานีมีฐานะเป็นจังหวัด และใน พ.ศ. ๒๔๘๐ เปลี่ยนชื่ออำเภอพุมเรียงกลับมาเป็นอำเภอไชยา ปัจจุบันเมืองไชยา เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานีทางภาคใต้ของประเทศไทย

เมืองโบราณยะรัง

ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี เป็นเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ผังเป็นรูปวงรี ประกอบด้วยเมืองโบราณสำคัญ ๓ เมือง ได้แก่ เมืองโบราณบ้านวัด เมืองโบราณบ้านจาละ และเมืองโบราณบ้านประแว สันนิษฐานว่าบริเวณเมืองโบราณบ้านวัดและเมืองโบราณบ้านจาละอาจเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของเมืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จากนั้นพัฒนามาเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาหายานในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๖ ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้เจริญรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง ดังเห็นได้จากการสร้างเมืองที่มีคูน้ำคันดินและป้อมสี่มุมเมืองที่บริเวณเมืองโบราณบ้านประแว และมีการใช้พื้นที่บริเวณนี้จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

เมืองโบราณบ้านวัด ตั้งอยู่บริเวณทิศใต้สุดของเมืองโบราณยะรัง สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ตั้งชุมชนแห่งแรก มีลักษณะผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำล้อมรอบ และมีเมืองชั้นในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเป็นเนินสูง มีร่องรอยคูน้ำขุดล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดต่างๆ คล้ายเกาะขนาดเล็กเชื่อมกันเป็นกลุ่ม คูน้ำเหล่านี้จะเชื่อมกับคูน้ำธรรมชาติทางทิศตะวันตกและที่ลุ่มรับน้ำทางทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศเหนือ พบซากเนินอิฐในบริเวณบ้านวัดกว่า ๒๐ แห่ง สันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีบ้านวัด เป็นที่ตั้งชุมชนรุ่นแรกของเมืองยะรัง จากการศึกษารูปแบบศิลปะ โดยเฉพาะสลูพบที่มีความคล้ายคลึงกับสลูปที่พบที่บ้านจาละ จึงสันนิษฐานว่ามีอายุร่วมสมัยกันคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕

โบราณสถานบ้านวัด หมายเลข ๙

กลุ่มโบราณสถาน บ้านจาละ หมายเลข ๓

เมืองโบราณบ้านจาละ ตั้งอยู่ถัดจากเมืองโบราณบ้านวัดขึ้นมาทางทิศเหนือ สันนิษฐานว่าเป็นชุมชนที่ขยายมาจากชุมชนบ้านวัดในช่วงแรก ตัวเมืองมีคูน้ำล้อมรอบสามด้าน คือ ทิศเหนือเป็นคูขุด มีลักษณะแคบและลึก ทิศตะวันออกอาศัยทางน้ำธรรมชาติ และทิศใต้ขุดขนานตามทิศทางภูมิศาสตร์ โบราณสถานสำคัญในเมืองโบราณจาละ ได้แก่ กลุ่มโบราณสถานอิฐ ๕ หลัง เนินสิ่งก่อสร้างอิฐ ๖ แห่ง สระน้ำโบราณรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ แนวคันดินเมืองจาละ และสิ่งก่อสร้างคล้ายป้อม ๒ แห่ง จากการขุดแต่งโบราณสถานบ้านจาละหมายเลข ๒ ๓ และ ๘ พบว่าเป็นโบราณสถานที่ยังสร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทที่นิยมสร้างส্তুปเพื่อเป็นศาสนสถานและถวายเป็นพุทธบูชา สันนิษฐานสร้างขึ้นตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้อีกครั้ง นับเป็นส্তুปเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทเก่าที่สุดในประเทศไทย และเป็นแหล่งที่กำหนดขอบเขตพุทธสถานด้วยคูน้ำหรืออุทกสีมาเก่าแก่ที่สุดที่พบในประเทศไทยอีกด้วย

เมืองโบราณบ้านประเว (เมืองพระวัง) อยู่ห่างจากคูเมืองโบราณบ้านจาละไปทางทิศเหนือ มีคูน้ำกำแพงดินล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน ที่มุมทั้งสี่เป็นคันดินล้อมรูปสี่เหลี่ยมลักษณะคล้ายป้อม ด้านทิศตะวันตกมีคลองส่งน้ำขนาดเล็กต่อเชื่อมกับทางน้ำธรรมชาติที่ไหลต่อมาจากบ้านวัด ทางด้านทิศใต้มีคลองส่งน้ำที่ขุดจากบริเวณป้อมไปเชื่อมกับคูเมืองบริเวณมุมเมืองด้านเหนือของเมืองโบราณยะรัง

กลุ่มโบราณสถานสำคัญภายในเมืองพบซากสิ่งก่อสร้างอิฐ ๒ แห่ง และบ่อน้ำเก่า ๙ แห่ง จากการสำรวจได้พบโบราณวัตถุร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีบ้านจาละและบ้านวัด ซึ่งมีอายุตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา สันนิษฐานว่าอาจมีการใช้พื้นที่มาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และหลักฐานปรากฏเด่นชัดเพิ่มขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ที่มีการสร้างเมือง ขุดคูน้ำ ทำกำแพงดินที่มีลักษณะคล้ายป้อม และโบราณวัตถุที่พบเมืองโบราณแห่งนี้ อาจจะมีความเกี่ยวพันกับการสร้างเมืองปัตตานีที่บ้านกรือเซะ อำเภอเมืองปัตตานี จนกลายมาเป็นเมืองปัตตานีในสมัยหลัง

นอกจากนี้ บริเวณเมืองโบราณยะรัง ยังพบโบราณวัตถุอีกจำนวนมาก เช่น แท่นหินบดที่กูโบร์ร้าง กอดอกะจิ อำเภอยะรัง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ แม่พิมพ์หินทรายสำหรับหล่อต่างหูและแหวนบริเวณบ้านวัด ศิวลึงค์ ๒ องค์ พบบริเวณบ้านวัดและคูเมืองทางด้านตะวันตกของเมืองประเว พระพุทธรูปปางเสด็จจากดาวดึงส์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ พระพุทธรูปยืนปางประทานพร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ พระสุริยะสำริดพบที่บ้านกูวัง อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ เหรียญเปอร์เซีย เหรียญทองขุดพบในบ่อน้ำด้านหน้าวัดสุขาวดี เป็นรูปสัตว์สี่เท้าเขียนอักษรอาหรับว่า “มาลิก” สร้างในสมัย คอลิฟะ โอมียะ อัลมาลิก ประมาณ พ.ศ. ๑๒๒๘ - ๑๒๔๘ ขึ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม เช่น กุฎ หรือซุ้มเรือนแก้ว หน้าจั่ว ขึ้นส่วนประติมากรรม เป็นต้น

เมืองโบราณพระเวียง

ตั้งอยู่บนถนนราชดำเนิน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เป็นชุมชนที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๔๕๐ เมตร ยาว ๑,๑๑๐ เมตร ในตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงเมืองพระเวียงราวศักราช ๑๒๐๐ ส่วนหลักฐานด้านโบราณคดีที่พบภายในเมือง สันนิษฐานว่ามีการสร้างชุมชนตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๙ และมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องสืบมา

ภายในตัวเมืองพระเวียงมีวัดสำคัญ ได้แก่ วัดสวนหลวงตะวันออก (ร้าง) ปัจจุบันเป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช และสำนักศิลปากรที่ ๑๔ นครศรีธรรมราช วัดสวนหลวงตะวันตก และวัดเสด็จ (ร้าง) ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณทิศใต้ของวัดสวนหลวงตะวันออก ปัจจุบันคือที่ตั้งหอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช นอกจากนี้ ยังมีวัดเพชรจริกตะวันออก (ร้าง) วัดเพชรจริกตะวันตก วัดบ่อโพรง (ร้าง) วัดพระเวียง (ร้าง) และวัดกุฎี (ร้าง) เป็นต้น โบราณวัตถุที่พบในเมืองพระเวียงมีหลากหลายประเภท มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๙ สันนิษฐานว่าชุมชนโบราณเมืองพระเวียงมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชุมชนโบราณกลุ่มคลองท่าเรือ เนื่องจากคลองคูพายและคลองสวนหลวงไหลลงสู่คลองท่าเรือที่อยู่ห่างทางทิศใต้ไปราว ๓ กิโลเมตร โดยพบว่าโบราณวัตถุที่พบมีความคล้ายคลึงกันและแหล่งโบราณคดีต่างตั้งอยู่บนสันทรายเดียวกัน และจากหลักฐานโบราณคดีก็กล่าวได้ว่า เมืองพระเวียงอาจพัฒนาจากเมืองแรกเริ่มประวัติศาสตร์และกลายเป็นเมืองท่าค้าขายกับชุมชนภายนอกและภายในประเทศในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๙

กำแพงเมืองนครศรีธรรมราช
ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕

กุ่มโตะ ลวดลายชุดพรรณพฤกษาก้านขด อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๑๘
พบจากการขุดค้นบริเวณพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเมืองพระเวียง

พระบรมธาตุไชยา

ประดิษฐานอยู่ในวัดพระบรมธาตุไชยา ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร เดิมเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ และเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เลื่อนฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร และพระราชทานนามว่า “วัดพระบรมธาตุไชยา”

จากลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่าพระบรมธาตุไชยาสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดขนาดย่อมคล้ายกับจันทิหรือเจดีย์ในศิลปะชวา เรือนธาตุมีผังเป็นรูปกากบาท มีมุขทั้ง ๔ ด้าน ลักษณะเป็นมุขตันย่อมุมออกมาจากกลางด้านของผนังเรือนธาตุ ยกเว้นด้านทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นสู่ห้องโถงกลาง ประกอบด้วยฐานบัวลูกแก้วสี่เหลี่ยมจัตุรัสตกแต่งด้วยเสาดัดผนังลดเหลี่ยม ๑ ชั้น วางอยู่บนฐานเชิงเตี้ยๆ ซ้อนกัน ๒ ชั้น ส่วนฐานอยู่ต่ำกว่าระดับผิวดินปัจจุบัน ด้านหน้าฐานบัวลูกแก้วทิศตะวันออกมีซุ้มพระพุทธรูปอยู่ข้างบันได จำนวน ๒ ซุ้ม ส่วนบนของฐานบัวลูกแก้วมีลักษณะเป็นฐานทักษิณที่มุมทั้งสี่ประดับด้วยสถูปจำลอง ตรงกลางฐานเป็นฐานบัวลูกแก้วอีกชั้นหนึ่งรองรับเรือนธาตุเจดีย์ทรงจัตุรมุข ที่มุมเรือนธาตุทำเป็นรูปเสาหลอดติดผนัง ตรงกลางเสาเจาะช่องตลอดโคนถึงปลายเสา มุขด้านหน้าทางทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นสามารถเดินขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูปภายในองค์เจดีย์ได้ในห้องโถงกลาง ผนังเรือนธาตุเดิมก่ออิฐไม่สอปูนลดหลั่นกันขึ้นไปถึงยอดที่มุมของมุขแต่ละด้านทำเป็นเสาดัดอาคาร เหนือมุขเป็นซุ้มหน้าบันประดับลายปูนปั้นวงโค้งรูปเกือกม้า หรือที่เรียกว่า “กุชฎ” เหนือเรือนธาตุมีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไป ๓ ชั้น โดยการจำลองย่อส่วนอาคารเบื้องล่างลดหลั่นกันขึ้นไป แต่ละชั้นประดับด้วยสถูปจำลอง ชั้นละ ๘ องค์ รวม ๒๔ องค์ ส่วนยอดนั้นได้รับการดัดแปลงสมัยรัชกาลที่ ๕

พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปในพระระเบียง
วัดพระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูป หินทรายสีแดง
ศิลปะอยุธยา สกุลช่างไชยา
ประดิษฐาน ณ ลานภายในกำแพงแก้ว
ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ของพระวิหารหลวง วัดพระบรมธาตุไชยา

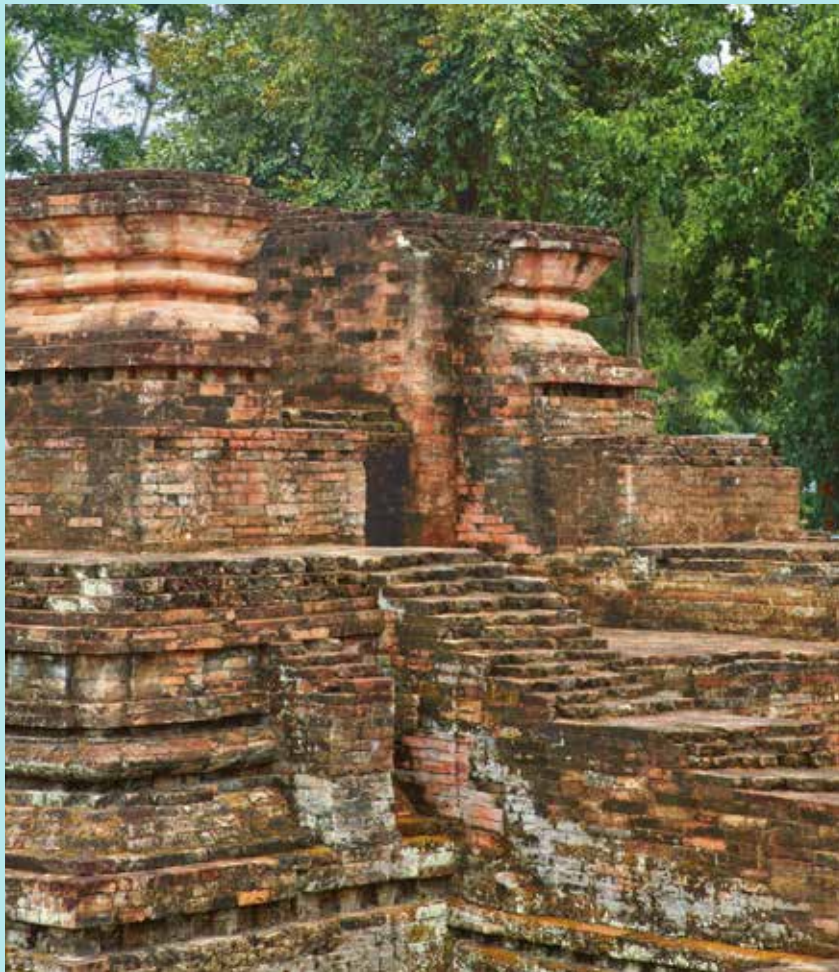
พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

รูปแบบองค์พระบรมธาตุไชยาในปัจจุบัน ได้รับการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยพระชยาภีวัฒน์สุภัทรสังฆปาโมกข์ เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็น พระครูรัตนมนุศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๙ - ๒๔๕๓ โดยการบูรณะตกแต่งองค์พระบรมธาตุเจดีย์ฉาบปูนฉิวบางๆ ทัวทั้งองค์พระบรมธาตุพร้อมทั้งเสริมยอดที่หักหล่นหายไป และได้สร้างพระวิหารหลวงขึ้นใหม่ในฐานเดิม พร้อมทั้งได้รวบรวมพระพุทธรูปไว้ในพระวิหารคดดังที่เห็นในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ภายในวัดพระบรมธาตุไชยา ยังพบโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเป็นจำนวนมาก มีอายุตั้งแต่สมัยทวารวดีจนถึงปัจจุบัน เช่น พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพุทธรูปสำริด พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูปศิลาทรายแดงศิลปะอยุธยา แสดงให้เห็นว่าวัดพระบรมธาตุไชยาเป็นวัดที่เก่าแก่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

วัดหลง

ตั้งอยู่ในแนวสันทรายไชยา เป็นวัดกึ่งกลางระหว่างวัดเวียงและวัดแก้ว ถูกรื้อเหลือเพียงฐานเมื่อคราวบูรณะพระบรมธาตุไชยา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อไปทำกำแพงแก้ว กรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่ง พบฐานอาคารที่มีแผนผังรูปกากบาท สันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ ส่วนประกอบที่เหลือคือ ฐานเจดีย์เป็นฐานบัวลูกแก้ว ๑ ชุด อยู่ในผังรูปกากบาทขนาด ๒๑.๖๕ x ๒๑.๖๕ เมตร ย่อมุมรับกับฐานเรือนธาตุทรงจัตุรมุข ถัดขึ้นมาประกอบด้วยฐานเขียง บริเวณกึ่งกลางฐานเขียงเว้นเป็นร่องและก่ออิฐเว้นช่อง เหนือฐานเขียงเป็นฐานบัวคว่ำ ท้องไม้คาดด้วยลูกแก้ว มีร่องรอยของเสาติดผนัง มีลักษณะฐานคล้ายฐานทักษิณ มีทางขึ้นทางตะวันออกเข้าสู่ห้องโถงกลาง วัดหลงมีขนาดเจดีย์ใหญ่กว่า วัดพระบรมธาตุ ๑ เท่าและใหญ่กว่าวัดแก้วเล็กน้อย

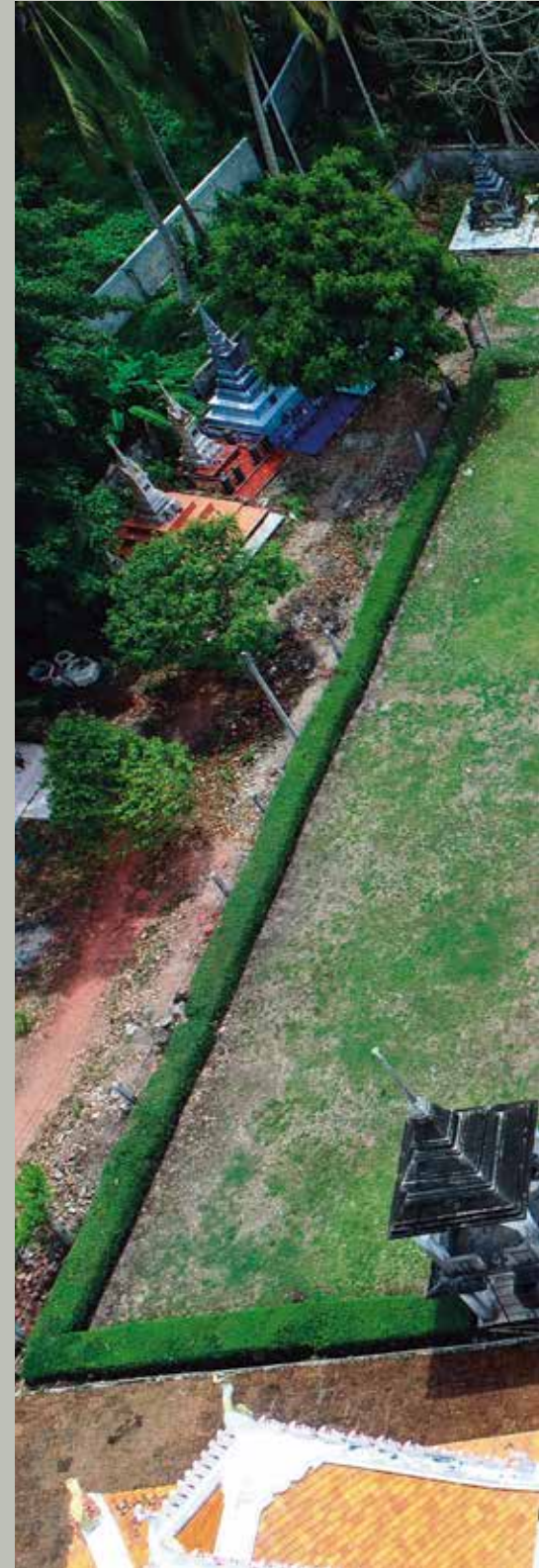

วัดแก้ว

ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดหลง อาคารสำคัญได้แก่ เจดีย์ทรงปราสาท ก่ออิฐไม่สอปูน อยู่ในผังรูปกากบาท ฐานชั้นล่างสุดเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะเป็นฐานทักษิณ มีบันไดทางขึ้นด้านตะวันออกและตะวันตก ตัวอาคารเรือนธาตุเป็นอาคารทรงจัตุรมุข ผนังด้านนอกอาคาร ตกแต่งด้วยเสาดัดผนังและซากร่องผ่ากลางเสาจากโคนไปถึงยอด เสาแบบนี้พบในจันทิกลาสน์ ที่ชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย และคล้ายกับเสาดัดผนังในศิลปะจาม ประเทศเวียดนาม มุขด้านทิศใต้อยู่คงสภาพดี ด้านในมีลักษณะเป็นห้องคูหาปรากฏเสาประดับกรอบประตูก่ออิฐ ด้านข้างมีซุ้มจำลองย่อส่วนมาจากรูปแบบอาคารจริง ซึ่งปัจจุบันส่วนยอดหักพังไปหมดแล้ว ประตูทางเข้ามุขด้านทิศใต้มีกรอบประตูทับหลังประตูและธรณีประตู ทำจากหินปูน อยู่ในสภาพดั้งเดิม

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ประดิษฐานอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองโบราณค่อนมาทางทิศใต้ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครศรีธรรมราช ตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช พระอารามแห่งนี้ เดิมเรียกว่า “วัดพระบรมธาตุ” หรือ “วัดพระธาตุ” ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดพระมหาธาตุ” แต่ประชาชนส่วนใหญ่ยังคงเรียก “วัดพระบรมธาตุ” หรือ “วัดพระธาตุ”

ประวัติการสร้างวัด ปรากฏอยู่ในหลักฐานเป็นตำนานที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยอยุธยา ได้แก่ ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้มีเนื้อหาคล้ายกับคัมภีร์ท้าววังสะของลังกา ซึ่งผู้แต่งได้ผูกเรื่องราวของพระบรมธาตุไว้กับตำนานของพระทันตธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ซึ่งสอดคล้องกันว่าวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๘๕๔ โดยพระนางเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารและบาคู (นักบวช) ชาวลังกา เป็นผู้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐาน ณ หาดทรายแก้ว และสร้างเจดีย์องค์เล็ก ๆ เพื่อบรรจุไว้ ต่อมา พ.ศ. ๑๗๑๙ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ได้ทำการสร้างเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นพร้อมการบูรณะองค์เจดีย์ขึ้นมาใหม่เป็นทรงสาฎก ต่อมาในสมัยพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมไตรปิฎก กษัตริย์พระองค์ที่ ๒ ได้มีนิมนต์พระภิกษุจากลังกามาตั้งคณะสงฆ์และบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ให้เป็นไปตามแบบสถาปัตยกรรมทรงลังกา อันเป็นแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

องค์พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช และ เจดีย์ราย

เดิมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นศาสนสถานกลางของเมืองนครศรีธรรมราช และถือว่าเป็นเขตพุทธาวาสจะไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แต่ได้กำหนดให้พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดต่าง ๆ ที่อยู่รายล้อม ทำหน้าที่ดูแลพระบรมธาตุเจดีย์ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะสงฆ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งคณะสงฆ์ขึ้นดูแลมีตำแหน่งเป็นพระครู โดยมีพระครูเหมเจตยานุรักษ์เป็นหัวหน้า และมีผู้ช่วยอีก ๔ รูป คือ พระครูกาเดิม พระครูการาม พระครูกาแก้ว และพระครูกาชาติ มีหน้าที่ดูแลพระธาตุเจดีย์ร่วมกัน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร อุปราชปักษ์ใต้ ได้มีมนต์พระสงฆ์จากวัดเพชรจริกมาจำพรรษาและพระราชทานชื่อวัดใหม่ว่า “วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร”

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงระฆังที่มีอิทธิพลศิลปะลังกา อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งสร้างเพิ่มเติมในภายหลัง องค์พระบรมธาตุล้อมรอบด้วยระเบียงคด หรือภาษาไทยถิ่นใต้เรียกว่า “พระดำน” มีวิหารธรรมศาลาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ส่วนท้ายยื่นเข้าไปในระเบียงคดคล้ายผนังวัดในสมัยอยุธยาตอนต้น ภายในระเบียงคดยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น เจดีย์ราย วิหารพระทรงม้า วิหารเขียน วิหารโพธิ์ลังกา ส่วนปลียอดของพระบรมธาตุเจดีย์หุ้มด้วยแผ่นทองคำ โดยมีทั้งที่เป็นแผ่นทองเรียบ แผ่นทองดุนลาย และแผ่นทองที่มีจารึก ซึ่งเก่าที่สุดอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง พุทธศตวรรษที่ ๒๒ ยอดบนสุดเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ถักจากลูกปัดร้อยเข้ากันด้วยเส้นลวดทองคำ

เจดีย์รายภายในระเบียงคด เป็นเจดีย์ขนาดเล็กที่เรียงเป็นแถวโดยรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีจำนวนราว ๙๐ องค์ ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก จำลองจากพระบรมธาตุเจดีย์ให้ย่อส่วนลงมา อายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ ลงมา

นอกจากนี้ ภายในวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ยังมีโบราณสถานสำคัญอีกหลายแห่ง เช่น พระวิหารหลวงหรือพระอุโบสถ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา วิหารสามจอม มีพระพุทธรูป “พระเจ้าศรีธรรมโศกราช” ทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ วิหารพระมหาภิเนษกรมณ์ (พระทรงม้า) ทางขึ้นไปบนลานประทักษิณ วิหารทับเกษตร วิหารเขียน และวิหารโพธิ์ลังกา ซึ่งเป็นที่จัดแสดงโบราณวัตถุ

มัสยิดกรือเซะ

ตั้งอยู่ริมทางหลวงแผ่นดินสาย ๔๒ (ปัตตานี - นราธิวาส) บ้านกรือเซะ ตำบลตันหยงลุโละ อำเภอเมืองปัตตานี จังหวัดปัตตานี ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้าง แต่จากลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่า มัสยิดกรือเซะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ที่มีความสัมพันธ์กับการนับถือศาสนาอิสลามในยุคแรกๆ ในดินแดนประเทศไทย

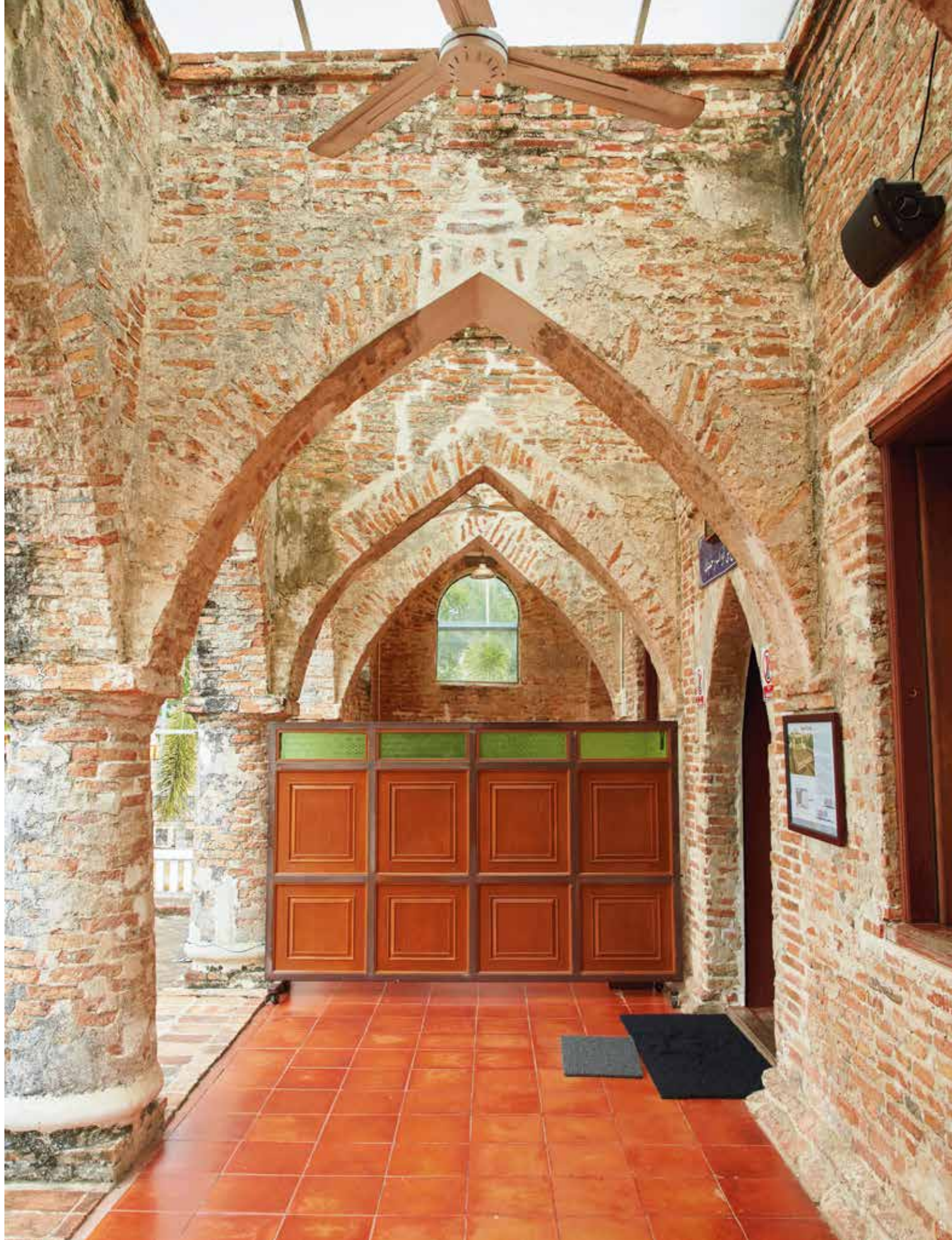
หนังสือสยาเราะห์ปัตตานี ของนายหะยีหวันหะซัน กล่าวว่า มัสยิดกรือเซะ สร้างโดยสุลต่านลองยูนุส ใน พ.ศ. ๒๒๖๕ ในสมัยอยุธยา แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จเนื่องจากเกิดสงครามแย่งชิงราชสมบัติกัน ต่อมาได้ย้ายศูนย์การปกครองเมืองตานีไปตั้งอยู่ที่บ้านปูยูด์ จึงทำให้การก่อสร้างมัสยิดกรือเซะต้องหยุดชะงักลงจนกระทั่งร้างไปในที่สุด นอกจากนี้ ยังมีตำนานเล่าสืบต่อกันมาอีกหลายตำนาน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานมัสยิดกรือเซะ หลังจากนั้นมีการบูรณะหลายครั้ง ปัจจุบันทางราชการได้บูรณะมัสยิดแห่งนี้ให้ดีขึ้น โดยปรับปรุงบริเวณโดยรอบแต่ลักษณะรูปแบบการก่อสร้างยังคงสภาพเดิมไว้ พร้อมทั้งได้สร้างรั้วล้อมรอบมัสยิดด้วย

วัดมัชฌิมาวาส

ตั้งอยู่ที่ถนนไทรบุรี ตำบลบ่อยาง อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ยายศรีจันทร์ คหบดีผู้มั่งคั่งในเมืองสงขลา เป็นผู้สร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงได้ชื่อว่า “วัดยายศรีจันทร์” ภายหลังเมื่อมีผู้สร้าง “วัดเลียบ” ขึ้นทางทิศเหนือ และ “วัดโพธิ์” ขึ้นทางทิศใต้ของพระอารามแห่งนี้ ชาวบ้านจึงเรียกวัดยายศรีจันทร์ว่า “วัดกลาง” และเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เสด็จเมืองสงขลา ทรงเปลี่ยนชื่อวัดเป็นภาษาบาลีว่า “วัดมัชฌิมาวาส” ครั้นต่อมาใน พ.ศ.๒๔๖๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี

พระอารามแห่งนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมา ในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยาอินทคีรี (บุญห่วย) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลาได้สร้างพระอุโบสถและศาลาการเปรียญขึ้นใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา ได้บูรณะและสร้างพระอุโบสถหลังปัจจุบันพร้อมด้วยศาลาการเปรียญ หอไตร ศาลาฤาษี และกำแพงวัด หลังจากนั้นได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งสำคัญภายในวัดมีเป็นจำนวนมาก เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาฤาษี

พระอุโบสถ เป็นอาคารทรงไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เลียนแบบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สร้างระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๐ - ๒๔๐๓ เป็นฝีมือช่างหลวงในกรมช่างสิบหมู่จากกรุงเทพฯ ร่วมกับช่างเมืองสงขลา ส่วนประกอบของช่อฟ้ามีแต่ตัวล้อยองไม่มีนาคสะดุ้ง เสารองพระอุโบสถเป็นสี่เหลี่ยมไม่ย่อมุม ประตูและหน้าต่างเป็นซุ้มมงกุฎ หน้าบันทั้งภายนอกและภายในเป็นประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงปิดทองและติดกระจก หน้าบันด้านทิศตะวันออกเป็นรูปปั้นพระพรหมสี่หน้าทรงหงส์ ล้อมด้วยกนกกลายไทย ด้านทิศตะวันตกเป็นรูปปั้นพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ส่วนหน้าบันด้านในทิศตะวันออกและหน้าบันด้านในทิศตะวันตก เป็นรูปปั้นราหูอมจันทร์

พระเจดีย์แบบจีนหรือถะ และพระวิหาร
วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จงหวัดสงขลา

ภายในพระอุโบสถ วัดมณีมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

พระประธานในพระอุโบสถ

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหินอ่อน ปางสมาธิ พุทธลักษณะแบบไทยผสมจีน ฝีมือปั้นหุ่นเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นแล้วนำไปแกะสลักหินอ่อนที่ประเทศจีน สร้างโดยพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เป็นผู้สั่งการให้ช่างจีนทำการออกแบบก่อสร้างพระพักตร์ของพระพุทธรูปหยก มีพระเกตุมาลาทำด้วยทองคำ ประดิษฐานอยู่ภายในบุษบก สองข้างมีพระพุทธรูปยืนทรงเครื่อง เป็นการจัดลักษณะเดียวกับพระพุทธรูทิวลาสหรือหลวงพ่อกว วัดเทพธิดาราม กรุงเทพมหานคร

ภายในพระอุโบสถ มีจิตรกรรมฝาผนังทั้งสี่ด้าน เป็นภาพเขียนสีฝุ่นบนผนังปูนเป็นงานฝีมือช่างหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นภาพพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และเทพชุมนุม ถือว่าเป็นจิตรกรรมที่เด่นและสำคัญยิ่ง องค์ประกอบของภาพมีความงดงาม และบรรจุเรื่องราวไว้มบูรณมาก ทั้งได้สะท้อนภาพของสังคม แสดงให้เห็นวัฒนธรรมการแต่งกาย การละเล่น ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ในสมัยนั้น

จิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดมณีมาวาส อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา

พระวิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เจ้าพระยาอินทศิริ (บุญห่วย) สร้างทับที่เดิมซึ่งเคยเป็นพระอุโบสถ หน้าบันเป็นไม้จำหลักกลดลายทิ้งดงาม

ศาลาฤๅษี เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์) ผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา เป็นผู้สร้างขึ้นบริเวณคอสองมีจิตรกรรมภาพฤๅษีตัดตน รวม ๔๐ ท่า แต่ละท่ามีจารึกเป็นคำโคลงสี่สุภาพอธิบายคำโคลงเหล่านี้เลือกคัดลอกมาจากเรื่องโคลงภาพฤๅษีตัดตน ที่จารึกไว้บนผนังศาลารายในวัดพระเชตุพน ๆ กรุงเทพฯ ๆ และด้านในหน้าบันของศาลาทั้งสองข้างเขียนภาพเครื่องยาไทย ตอนล่างเขียนบรรยายด้วยา สรรพคุณและวิธีใช้

วัดเทพนิมิต

ตั้งอยู่ตำบลบ้านกลาง อำเภอบ้านนาระ จังหวัดปัตตานี เดิมชื่อ “วัดบ้านกลาง” อยู่ในความปกครองของเมืองยะหริ่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ชายขอบติดต่อกับเมืองสายบุรี เล่าสืบกันมาว่า เดิมทีเดิยวที่นี่เป็นชุมชนของชาวไทยพุทธ แต่ได้เกิดสงครามระหว่างสองเมือง เรียกว่า “ศึกเงาะบุ” ชาวบ้านที่อาศัยอยู่แถบนี้จึงได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นชั่วคราว ครั้นเข้าสู่ภาวะปกติ ที่บริเวณนี้ก็มีชุมชนไทยมุสลิมเกิดขึ้นแล้ว ทำให้ต้องไปตั้งบ้านเรือนแถวบ้านกระพ้อแทน ซึ่งอยู่ห่างออกไปไม่มากนักและสร้างวัดใหม่ขึ้นที่นั่น

สิ่งสำคัญภายในวัดคือ อุโบสถ เป็นอาคารทรงไทยก่ออิฐถือปูน ขนาด ๕ ห้อง หลังคาทรงไทยซ้อน ๓ ชั้น มุงกระเบื้อง มีปีกนกรอบ หน้าบันเป็นพื้นเรียบ ยกพื้นสูงประมาณ ๑.๕ เมตร มีเสารายรอบนอกตั้งขึ้นรับช่อ ช่อหน้าต่างเป็นปูนปั้นทรงมงกุฎเช่นเดียวกันกับช่อประตู ภายในอุโบสถ มีพระประธานองค์ใหญ่ ๓ องค์ ผนังทั้ง ๔ ด้าน มีภาพเขียนจิตรกรรม เขียนด้วยสีฝุ่นฝีมือช่างพื้นบ้านของปักษ์ใต้ ลายเส้นแบบง่าย ๆ อันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เช่น เรื่องราวพุทธประวัติ ทศชาติชาดก เทพชุมนุม สถานที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท พญาฉัททันต์ชาดก เมขลา รามสูร ประวัติพระสาวก และรามเกียรติ์ เน้นใช้สีสันจัดจ้านตัดกัน อย่างสีครามกับสีส้ม สีเขียวกับสีแดง เขียนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔

พระประธานในพระอุโบสถวัดเทพนิมิต
อำเภอบ้านนาระ จังหวัดปัตตานี

อุโบสถวัดเทพนิมิต อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องพระมาลัยโปรดสวรรค์
อุโบสถวัดเทพนิมิต อำเภอบ้านนาเร จังหวัดปัตตานี

จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องพุทธประวัติ
ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรม
อุโบสถวัดเทพนิมิต อำเภอบ้านนาเร จังหวัดปัตตานี

วัดปิตุฉาน

ตั้งอยู่ที่บ้านตะปิง หมู่ที่ ๒ ตำบลศาลาใหม่ อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส วัดปิตุฉาน เป็นวัดโบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างที่ชัดเจน แต่มีหลักฐานว่า วัดแห่งนี้พระอธิการพุทธ ได้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา ผ่านทางเจ้าเมืองกลันตัน และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๑

สิ่งสำคัญภายในวัดคือ อุโบสถ ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เครื่องบนมุงกระเบื้องดินเผา ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ทำด้วยปูนปั้น หน้าบันตกแต่งด้วยลายปูนปั้นประดับกระจก รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ และเทพนมในลวดลายพันธุ์พฤกษา ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องพุทธประวัติ

หน้าบันอุโบสถ วัดปิตุฉาน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

ซุ้มประตูตอนบนประดิษฐาน พระพุทธรูปปางสมาธิ
พื้นหลังเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา
อุโบสถ วัดปืบลีวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธาน
เป็นภาพเทพชุมนุม
อุโบสถ วัดปืบลีวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

พระประธานเป็นพระพุทธรูป ปูนปั้นลงรักปิดทอง ปางสมาธิ ภายในโบสถ วัดปืบผลิวัน อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

วัดหงสาวราม

ตั้งอยู่บ้านท่าข้าม หมู่ที่ ๑ ตำบลท่าข้าม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี เดิมชื่อว่า “วัดท่าข้าม” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดหงสาวราม” ส่วนชื่อที่จารึกภายในกุฏิสงฆ์ซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า “วัดใหม่เมืองยี่ริง”

สิ่งสำคัญภายในวัด ได้แก่ กุฏิสงฆ์ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นเรือนไม้แบบเรือนเครื่องสับทรงไทยแฝดชั้นเดียว ยกพื้นสูง และมีเรือนอีกหลังหนึ่งเชื่อมต่อในแนวเดียวกันด้านตะวันตก ตัวกุฏิตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมสีฝุ่นผสมกาวบนพื้นไม้ เรื่องพุทธประวัติและมฆมานพและเทวาศูรสงคราม และตกแต่งด้วยงานจำหลักไม้ ฉลุไม้ และเขียนสีส่วนต่างๆ ของตัวเรือนอย่างสวยงาม นอกจากนี้ ยังมีศาลาการเปรียญ อาคารโรงครัว และศาลาไม้ศิลปกรรมพื้นถิ่นภาคใต้

กุฏิสงฆ์ เป็นเรือนเครื่องสับแฝด
วัดหงสาวราม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่อง
พุทธประวัติ ตอนโปรดพระประยูรญาติ
กุฏิ วัดหงสาวดาราม
อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี

วัดชลธาราสিংเห

ตั้งอยู่ที่บ้านท่าพรุ หมู่ที่ ๓ ตำบลเจ๊ะเห อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ตั้งอยู่บนเนินทรายระหว่างแม่น้ำตากใบและพรุบางน้อย สร้างขึ้นราว พ.ศ. ๒๔๐๓ โดยพระครูโอภาสพุทธคุณ (พุด) ได้ขอที่ดินจากพระยาเดชาอนุชิตที่ทางกรุงเทพมหานครแต่งตั้งมาปกครองรัฐกลันตัน เดิมเรียก วัดท่าพรุ หรือ วัดเจ๊ะเห ตามชื่อหมู่บ้าน ต่อมาได้มาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดชลธาราสিংเห ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยขุนสมานธาดุวิสิทธิ์ (เปลี่ยน กาญจนรัตน์) นายอำเภอตากใบ เป็น “วัดชลธาราสিংเห” ที่มีความหมายว่า วัดริมน้ำที่สร้างด้วยพระภิกษุที่มีบุญฤทธิ์ประดุจราชสีห์ (พระครูโอภาสพุทธคุณ)

ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ท่านอาจารย์พุดได้สร้างพระอุโบสถแทนโบสถ์น้ำเดิมที่อยู่กลางแม่น้ำ โดยมอบให้พระไชยวัดเกาะสะท้อนเป็นช่างก่อสร้างและเขียนภาพในพระอุโบสถ พระธรรมวินัย (จ้อย) และทิดมี ชาวสงขลาช่วยกันเขียนภาพในพระอุโบสถ ในกฎึ สร้างพระประธานในพระอุโบสถ และกำแพงแก้วล้อมรอบพระอุโบสถ เมื่อสร้างเสร็จจึงขอพระราชทานวิสุงคามสีมาใน พ.ศ. ๒๔๖๖

พระอุโบสถ หันหน้าไปทางลำน้ำตากใบ ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นอาคารเครื่องก่อ หลังคาซ้อนชั้นทางด้านหน้าและหลังพระอุโบสถ มีชายคาปีกนกกลดหล่นลงมา ๓ ชั้น มีเสานางเรียงสี่เหลี่ยม ไม่มีบัวหัวเสารองรับเชิงชาย เครื่องบน เครื่องลายองมีช่อฟ้า ตัวลายอง ใบระกา หางหงส์ อันเป็นการประดับตกแต่งแบบสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระประธานชาวบ้านเรียก หลวงพ่อใหญ่ ภายในพระอุโบสถเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องพุทธประวัติ ภาพไตรภูมิ ภาพเทพชุมนุม นอกจากนี้ยังมีภาพแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนตากใบ เช่น ชาวจีนกำลังแบกสินค้า เรือแพแบบต่าง ๆ แพะซึ่งเป็นสัตว์ที่เลี้ยงในชุมชน เป็นต้น ด้านนอกพระอุโบสถประกอบด้วย ใบเสมาและซุ้มเสมา กำแพงแก้วและซุ้มกำแพงแก้ว

พระอุโบสถ วัดชลธาราสিংเห
อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

จิตรกรรมฝาผนัง เล่าเรื่องพุทธประวัติ
ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

จิตรกรรมฝาผนัง เล่าเรื่องพุทธประวัติ
ตอนอัญเชิญพระบรมศพพระเจ้าสุทโธทนะ
พระพุทธบิดาไปถวายพระเพลิง
ภายในพระอุโบสถ วัดชลธาราลิ่งเท

กุฎิเจ้าอาวาส วัดชลธาราสিংเห อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส

นอกจากนี้ วัดชลธาราสিংเห ยังมีสิ่งก่อสร้างสำคัญอีกหลายอย่าง เช่น วิหาร กุฎิ ศาลา บ่อน้ำ หอระฆัง หอไตร ศาลาท่าน้ำ เป็นต้น มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก คือ การประดับลวดลายไม้ฉลุ เรียกว่า ลวดลายขนมปังขิง

อนึ่ง วัดชลธาราสিংเห นี้ได้ชื่อว่า “วัดพิทักษ์แผ่นดินไทย” เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปักปันเขตแดนกับอังกฤษ ซึ่งอังกฤษได้ทำการปักปันเขตแดนเข้ามาถึงบ้านปลักเล็กเลยจากวัดชลธาราสিংเห ๒๕ กิโลเมตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงได้แย่งว่า วัดชลธาราสিংเห เป็นวัดไทยที่มีความสำคัญเป็นมรดกทางพุทธศาสนา ฝ่ายอังกฤษยอมรับและเลื่อนการปักปันเขตแดนถอยลงไปทางใต้จนถึงลำน้ำโกลก ทำให้อำเภอดากใบ อำเภอน้ำแว้ง และอำเภอสู่ไหงโกลกอยู่ในการปกครองของไทยจนถึงปัจจุบัน

โบราณวัตถุ

ในภาคใต้พบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมาก มีอายุเก่าแก่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สืบเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์กระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งโบราณวัตถุต่างๆ เหล่านี้ เก็บรักษา และจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไซยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา

กลองมโหระทึก เป็นกลองหล่อจากสำริด เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม ลักษณะทรงกระบอก ส่วนบนและส่วนล่างผายออก ที่หน้ากลองมีลวดลายประดับ เช่น รูปพระอาทิตย์ เรือ เป็นต้น บางครั้งทำเป็นประติมากรรมลอยตัวรูปกบขนาดใหญ่พบในวัฒนธรรมดองซอน หรือดงเซิน (Dong Son culture) ในประเทศเวียดนาม และแพร่กระจายอยู่ในจีนตอนใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ลวดลายบนกลองมโหระทึก

กลองมโหระทึกสำริด พบที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๖

พระคเณศ สำริด อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘

พระคเณศ สำริด อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒
พบที่ เทวสถานโบสถ์พราหมณ์ อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

คิวลิ่งค้ทองคำ บนฐานเงินและแผ่นทอง ๓ แผ่น อายุประมาณพุทธศตวรรษ ๑๑ - ๑๒
พบอยู่ในผอบเงิน ในถ้ำพลีเมือง อำเภอลิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ชุดได้จากควนสราญรมย์ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูป สำริด อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ พบจากการขุดแต่งโบราณสถานวัดโมคลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

คิ้วสิงค์ หินปูน
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓
พบที่ หอพระอิศวร อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช
จังหวัดนครศรีธรรมราช

จักร สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒
ขุดค้นพบที่โบราณสถานเขาครีวิชัย
อำเภอพนมพิณ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลูกปัด (bead) เป็นเครื่องประดับทำจากวัสดุต่างๆ เช่น หิน แร่ กระจุก ฟิน เปลือกหอย ทองคำ สำริด เป็นต้น นำมาขัดฝนหรือหล่อให้เป็นรูปลักษณะต่างๆ กัน เช่น ทรงกลม ทรงกระบอก แผ่นแบน รูปสัตว์ ฯลฯ มีรูร้อยด้าย หรือเชือกเป็นเส้น เพื่อประดับตกแต่งร่างกายหรือสถานที่ เช่น ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน เป็นต้น

ลูกปัดกัดสี (etched bead) เป็นลูกปัดหินมีลักษณะเป็นลายสีขาวบนพื้นสีดำ สีน้ำตาล หรือสีส้ม ทำจากหินอะเกต (Agate) และคาร์เนเลียน (Carnelian) ด้วยวิธีการใช้กรดกำมะถัน กัดให้เป็นลวดลาย มีแหล่งผลิตในประเทศอินเดีย ในภาคใต้ของประเทศไทยพบที่เขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร ควนลูกปัด จังหวัดกระบี่

ลูกปัดหินต่างๆ

อายุประมาณพุทธศตวรรษ ๖ - ๑๑

ลูกปัดแก้วรูปใบหน้าบุคคล
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑

ชิ้นส่วนลูกปัดแก้วโมเสกหลายต่าง ๆ
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ พุมเรียง อำเภอลือไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว

ลูกปัดจำหลักลาย (etched bead) เป็นลูกปัดที่ตกแต่งเขียนลวดลายในเนื้อ โดยกระบวนการทางเคมี จากวัสดุต่าง ๆ เช่น โปแตส ตะกั่ว อยางไม้ มีต้นกำเนิดจากตะวันออกกลาง เข้ามาแพร่หลายในอินเดีย และเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่น่ามาจากอินเดียเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในภาคใต้ พบในหลายพื้นที่ เช่น แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง จังหวัดระนอง แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่

ลูกปัดแบบมีตา (eyed bead) เป็นลูกปัดแก้วหลายสีแบบหนึ่ง มีลักษณะพิเศษคือ มีจุดขาวและสีดำซ้อนกันคล้ายดวงตาอยู่โดยรอบ บนพื้นสีเข้ม มีแหล่งผลิตอยู่ในประเทศอียิปต์ และประเทศในแถบเมดิเตอร์เรเนียน ส่วนในประเทศไทยพบตามแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี

ประติมากรรม (sculpture) เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นด้วยการแกะสลัก การปั้น การหล่อ หรือวิธีการใด ๆ จนทำให้เกิดรูปทรงที่มีปริมาตร ซึ่งในพื้นที่ภาคใต้พบประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ที่มีความงดงามเป็นจำนวนมาก ทั้งแกะสลักจากหิน และหล่อสำริด

สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ เช่น

เรือนพื้นถิ่นภาคใต้

เรือนพักอาศัยในภาคใต้มีลักษณะร่วมกับเรือนไทยในภาคอื่น ๆ คือ เป็นเรือนไทยไม้ยกพื้นสูง ใต้ถุนสูง ฝาใช้กระดาน ไม้ไผ่สาน หรือสังกะสี เครื่องมุงหลังคาเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ใต้ถุนเรือนไทยใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เก็บของประกอบอาชีพเสริม เช่น ทำกรรงก สานเสื่อกระจูด หรือเป็นคอกสัตว์ ประเภทของเรือนมีทั้งเรือนเครื่องสับ เรือนเครื่องผูก และเรือนก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งเรือนเครื่องผูก ได้แก่ เรือนพักชั่วคราวของชาวนา หรือชาวประมงที่ปลูกเรียงรายไปตามชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน คือ ฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย

เรือนไทยพื้นถิ่นภาคใต้นิยมสร้างเรือนนอน มีระเบียงตามยาว มีหลังคาคลุม ต่อด้วยชานโล่ง หากต้องการสร้างเรือนเพิ่มมักสร้างเป็นเรือนคู่ เรือนเคียงเชื่อมกันด้วยชาน มีเรือนครัวขวางด้านสกัด

เรือนพื้นถิ่นภาคใต้ ลักษณะเป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง

ชาวไต้หวันนิยมเลี้ยงนกไว้ดูเล่น เช่น นกเขาขาวที่ขึ้นเสียงหวาน นกกรงหัวจุก เป็นต้น เรือนภาคใต้จึงมักมีกรงนกแขวนเป็นส่วนประกอบ เมื่อมีการขยายตัวของครอบครัวและแยกครัวออกจากเรือนนอน โดยใช้นอกชานเป็นตัวเชื่อมแต่ลักษณะนอกชานของภาคใต้มักจะแคบเพราะมีฝนตกชุกทำให้การเดินทางติดต่อระหว่างเรือนแต่ละหลังสะดวกขึ้น บางที่ส่วนนอกชานจะก่ออิฐและถมดินขึ้นให้ได้ระดับกับกระเบื้องและใช้ปลูกต้นไม้ขนาดเล็ก ส่วนหลังคาจะเป็นหลังคาทรงสูงมีความลาดชัน เพื่อให้น้ำฝนไหลผ่านโดยสะดวก โดยทั่วไปหลังคามี ๔ แบบ คือ หลังคาจั่ว หลังคาปั้นหย่า หลังคาโบราณอร์ และหลังคามนิลา มีการต่อชายคาออกไปคลุมบันไดเนื่องจากฝนตกชุกมากในบริเวณภาคใต้ เสาเรือนไม่นิยมฝังลงไปในพื้นที่แต่จะใช้ต่อม่อหรือฐานเสาหรือเรียกว่า “ตีนเสา” ทำด้วยไม้เนื้อแข็งศิลาแลง หรือที่ทำจากก่ออิฐฉาบปูนรองรับตัวเรือน วิธีการสร้างบ้านเรือนนั้นจะประกอบส่วนต่าง ๆ ของเรือนบนพื้นดินก่อนแล้วจึงยกส่วนโครงสร้างต่าง ๆ ขึ้นประกอบเป็นตัวเรือนอีกทีหนึ่งทำให้สะดวกในการเคลื่อนย้าย ซึ่งนิยมย้ายบ้านทั้งโดยใช้คนหาม หลังจากถอดส่วนที่มีน้ำหนักมากออกก่อน เช่น ฝา และกระเบื้องมุงหลังคา เป็นต้น ส่วนฝาเรือน นิยมใช้ไม้ตีเกล็ดตามแนวนอน หรือฝาสายบัวในแนวตั้ง ประตูหน้าต่างใช้แกนหมุนวงกบเข้าเดือย แกะสลักเป็นรูปดาวหรือดอกไม้ บานประตูหน้าต่างเซาะร่อง แกะเป็นลวดลาย บานหน้าต่างทำเป็นลูกฟัก กรอบบนและกรอบล่างฉลุโปร่งเพื่อระบายอากาศ

นกกรงหัวจุก

เดิมชาวใต้ไม่นิยมสร้างรั้วกันบริเวณเรือน แต่จะปลูกไม้ผล เช่น มะพร้าว มะม่วง ขนุน หรือกล้วย เพื่อให้ได้ร่มเงา และการแสดงอาณาเขตของบริเวณบ้านเรือน ซึ่งนิยมสร้างแยกกันเป็นหลัง ๆ การวางตัวเรือนจะหันหน้าเข้าหาเส้นทางสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก ซึ่งจะสามารถรับลมบกและลมทะเลได้ การวางตัวเรือนดังกล่าวทำให้ชาวใต้ใช้ทิศทางการนอนที่นิยมหันศีรษะไปทางทิศใต้ ซึ่งเรียกว่า “ทิศหัวนอน” สร้างเป็นเรือนขนาดเล็กเรียกว่า เรือนข้าวหรือห้องข้าว สำหรับเก็บข้าวเปลือกไว้ในบริเวณบ้าน เรือนชาวสวนยางพาราจะมีโรงสำหรับทำน้ำยางให้เป็นยางแผ่น และมีที่ตากยางเพื่อส่งโรงงาน เรือนชาวประมงจะมีที่ตากปลา หรือผลิตผลทางการประมงอื่น ๆ ส่วนอาคารพาณิชย์ หรือร้านค้าจะนิยมสร้างเป็นเรือนแถวสองชั้น ขนานไปกับเส้นทางสัญจร ลักษณะของเรือนแถวนั้นเป็นที่นิยมมากในภาคใต้

นอกจากนี้ ยังมีหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งอยู่ท่ามกลางเทือกเขา เมื่อฝนตกหนักเพียงชั่วข้ามคืน ก็เกิดน้ำท่วมได้เสมอ ด้วยเหตุนี้ หมู่บ้านนี้จึงประกอบด้วย “แพบก” ซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวตั้งอยู่บนบก แต่มีแพลูกบวบไม้ไผ่รองเป็นฐานอยู่ด้านล่าง บ้านแต่ละหลังผูกอยู่กับเสายาวด้วยห่วงกลม บ้านลอยขึ้นได้เมื่อน้ำท่วมและจะลดลงสู่พื้นดินเองเมื่อน้ำลด ซึ่งเป็นการปรับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

เรือนพักอาศัยทางภาคใต้ นับได้ว่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เนื่องจากเรือนเหล่านี้ สร้างขึ้นโดยภูมิปัญญาของช่างไม้ที่แสดงฝีมือเชิงช่างในการออกแบบเรือนพักอาศัยให้มีรูปทรงที่เหมาะสมกับภูมิอากาศ ใช้วัสดุก่อสร้างที่หาได้ในท้องถิ่น

แพบก อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วังเจ้าเมืองพัทลุง

ตั้งอยู่ที่ถนนอภัยภิรักษ์ ตำบลลำปำ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เดิมเป็นที่ว่าราชการและเป็นที่พักอาศัยของเจ้าเมืองพัทลุง ปัจจุบันเทศบาลเมืองพัทลุงได้ปรับปรุงและเปิดให้เข้าเยี่ยมชม ภายในพื้นที่ประกอบด้วย วังเก่า ผู้สร้างและเป็นเจ้าของวัง คือ พระยาอภัยบริรักษ์ (น้อย จันทโรจวงศ์) เจ้าเมืองพัทลุง สร้างเพื่ออยู่อาศัยและใช้เป็นที่ว่าราชการเมืองด้วย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างในปีใด ภายหลังเมื่อพระยาอภัยบริรักษ์ถึงแก่อนิจกรรม วังเก่าจึงตกเป็นมรดกแก่บุตรชาย คือ หลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) และตกทอดเป็นมรดกของคุณประไพ มุตตามระ บุตรี ก่อนจะมอบวังเก่าให้แก่กรมศิลปากร

วังเจ้าเมืองพัทลุง (วังเก่า) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

สภาพภายในวังเจ้าเมืองพัทลุง (วังเก่า) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

วังเก่า เป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง ๓ หลัง สร้างติดกัน หลังที่ ๑ และหลังที่ ๒ เป็นห้องนอน ส่วนหลังที่ ๓ เรียกว่า “ห้องแม่ทวน” หมายถึง ห้องทำคลอด ซึ่งห้องที่ ๓ นี้ มีลักษณะเป็นห้องยาวครอบคลุมพื้นที่แนวห้องโถงหน้าเรือนหลังที่ ๑ และ ๒ ด้วย ระหว่างเรือนหลังเล็กกับเรือนแฝด มีชานขนาดเล็กคั่น มีโถงมั่งกรขนาดใหญ่รูปไข่ไว้ใสน้ำที่บ่าวไพร่หาบจากคลองลำปามาให้เจ้าเมืองอาบ ตรงข้ามกับเรือนแฝดกันเป็นห้อง ๆ ใช้เป็นยั้งฉางเก็บข้าวเปลือก ข้าวสาร มีห้องครัว ห้องเก็บของ และห้องสุขา

วัสดุที่ใช้ในการสร้างเป็นไม้ทั้งหมด วิธีการประกอบเรือนใช้ “ลูกสัก” หรือลิ้มไม้เชื่อมยึดแทนตะปู ซึ่งเป็นวิธีของช่างไทยแต่โบราณ ภายหลังจากบูรณะชานเรือนหายไปแต่มีลานปูกระเบื้องดินเผาเข้ามาแทนที่ วังในปัจจุบันเป็นเรือนไทยภาคใต้ผสมภาคกลาง มีเรือนใหญ่ทรงไทยแฝดอยู่ตรงกลาง ตัวเรือนยกพื้นสูง เสากลมปักดิน หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ด้านหน้าเรือนใหญ่เป็นเฉลียงยื่นไปทางทิศตะวันตก ถัดไปเป็นชานสำหรับใช้ว่าราชการหรือประกอบพิธีการต่าง ๆ สุดชานเป็นเรือนครัว มีบันไดขึ้น ๒ ทาง

วังใหม่ พระยาอภัยบริรักษ์ (เนตร จันทโรจวงศ์) เป็นผู้สร้างขึ้นด้านหลังวังเก่าทางด้านทิศใต้ติดกับลำคลองลำปำ ชาวบ้านจึงเรียกวังใหม่ว่า “วังใหม่ชายคลอง” หรือ “วังชายคลอง” มีลักษณะเป็นกลุ่มเรือนไทย ๕ หลัง ประกอบด้วย เรือนประธานเป็นที่พักของพระยาอภัยบริรักษ์ ฯ เจ้าเมือง พร้อมภรรยาและบุตร ลักษณะเป็นเรือนแฝด ๒ หลัง ส่วนอีก ๓ หลัง เป็นเรือนขนาดเล็ก มีห้องนอนและระเบียงหน้าห้องเหมือนกันใช้เป็นที่อยู่ของอนุภรรยาและบุตร อีก ๑ หลังเป็นเรือนครัว เรือนทุกหลังสร้างด้วยไม้แบบเรือนไทยโบราณ

วังเจ้าเมืองพัทลุง (วังเก่า) อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง หรือ วังชายคลอง

ศิลปหัตถกรรม

ภาคใต้มีงานศิลปหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย หลากหลายประเภท เช่น เครื่องถม เครื่องจักสานย่านลิเภา ผ้า เรือกอและ ฯลฯ

เครื่องถม

เครื่องถมเป็นศิลปหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยช่างถม นำภาชนะโลหะหรือเครื่องประดับมาวาดลวดลายลงไปบนผิว แล้วสลักลวดลายโดยเอากรดกัด ส่วนช่องไฟระหว่างลายให้ลึกลงเป็นร่อง ผลิตภัณฑ์ที่สำเร็จจึงได้ชื่อว่า “เครื่องถม” จากนั้นจึงนำไปเผาไฟ แล้วเอาเงินหรือทองมาบดละเอียดเป็นผงผสมกับปรอท เผาให้หลอมละลาย แล้วจึงทาลงบนชิ้นงานนั้น นำมาขัดแล้วทำซ้ำ คือทาแล้วขัดอีกหลายๆ ครั้ง จนเงางามเป็นที่พอใจ ซึ่งถ้าทำด้วยเงิน เรียกว่า “ถมเงิน” ถ้าทำด้วยทอง เรียกว่า “ถมทอง” และถ้าทำด้วยทั้งเงินและทอง เรียกว่า “ถมปรักมาศ” ซึ่งคำว่า “ปรัก” หมายถึง เงิน ส่วน “มาศ” หมายถึง ทอง

เครื่องถมนคร ที่ทำในเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเครื่องถมคุณภาพดี และมีมือประณีตงดงามที่สุดในปัจจุบัน มีการเรียนการสอนสืบทอดอยู่ที่วิทยาลัยศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช เดิมคือ “โรงเรียนช่างถม” ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยท่านเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี (ม่วง) ขณะเป็นเจ้าคณะมณฑลนครศรีธรรมราช เพราะเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิชาช่างถม และตระหนักว่าหากไม่อนุรักษ์ไว้ ต่อไปในภายภาคหน้าศิลปกรรมแขนงนี้อาจจะสูญหายไป จึงได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นโดยจ้างครูมาสอน โดยบริจาคเงินนิตยภัตของท่านเป็นเงินเดือนครู และอุปถัมภ์โรงเรียนนี้มาโดยตลอด

เครื่องจักสานย่านลิเภา

เครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นงานฝีมือชั้นเยี่ยมของชาวภาคใต้ โดยเฉพาะที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นแหล่งที่มีชื่อเสียงในงานหัตถกรรมชนิดนี้มากที่สุด มีกำเนิดจากการจักสานย่านลิเภาเป็นข้าวของเครื่องใช้พื้นบ้าน ที่มีเอกลักษณ์สืบทอดจากบรรพบุรุษหลายร้อยปี จนกระทั่งเป็นที่รู้จักของคนเมืองหลวง เมื่อเจ้านายจากหัวเมืองใต้ นำขึ้นมาถวายในราชสำนักและเผยแพร่ในหมู่เจ้านายมาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๓ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชดำริให้สอนการสานย่านลิเภาในโครงการศิลปาชีพ มีการพัฒนารูปแบบได้อย่างสวยงามประณีต เป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ทั้งระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และทั่วประเทศ นอกจากนี้ งานจักสานย่านลิเภา แสดงให้เห็นถึงฝีมืออันประณีต ความอดุสาหะของช่างผู้ผลิต ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ผู้ครอบครอง หรือผู้เป็นเจ้าของอีกด้วย

เครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นศิลปหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงของภาคใต้ ทำมาจากย่านลิเภาซึ่งเป็นพืชในตระกูลเฟิร์น หรือเถาว์ลยซ์ชนิดหนึ่ง ภาษาไทยถิ่นใต้เรียกเถาว์ลยซ์ว่า “ย่าน” ซึ่งมีคุณสมบัติที่ดีคือ ลำต้นเหนียว เหมาะกับนำมาจักสานเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ แหล่งผลิตสำคัญได้แก่ที่บ้านหม่น ตำบลท่าเรือ อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่ได้พัฒนาเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ สร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น

กระบวนการผลิตเครื่องจักสานย่านลิเภา เริ่มจากการนำย่านลิเภามาจักผิวเป็นเส้นๆ แล้วซักรีดให้เส้นเรียบ เสมอกัน จากนั้นนำมาสานขัดกับตัวโครงที่ทำจากหวาย และไม้ไผ่ให้เป็นภาชนะเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น กระเชอ เขียนหมาก กล่องใส่ยาเส้น พาน ปั้นชา ชันดอกไม้รูปเทียน กรงนก กระเป๋าถือ เป็นต้น งานจักสานย่านลิเภา นอกจากจะงดงามด้วยลวดลายของการจักสานแล้ว ยังงดงามด้วยสีผิวธรรมชาติของย่านลิเภาและสีผิวของดอกเส้นยี่นที่ทำจากไม้ไผ่ หรือไม้ลิงโร ทำให้เกิดสีสลับกันงดงาม บางครั้งยังเสริมส่วนประกอบด้วยเครื่องถมเงินและถมทอง เพื่อเพิ่มมูลค่าความงาม และคุณค่าของเครื่องจักสานย่านลิเภาให้สูงขึ้น

ผ้า

ผ้าเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ สิ่งของจำเป็นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ ในอดีตสังคมเกษตรกรรมทอผ้าเรือนได้รับการศึกษาถ่ายทอดวิชาการทอผ้าเพื่อใช้สอยในครอบครัว การแต่งกายชาวภาคใต้ใช้ผ้าหลายรูปแบบ ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าแพร ผ้าเขียนลายเทียน ผ้ามัด - ย้อม อันเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากภาคอื่น ๆ ในอดีตโดยทั่วไปชาวปักษ์ใต้นิยมนุ่งผ้าคล้ายผ้าขาวม้ามีสีแดง การนุ่งผ้าปาเต๊ะหรือบาติกที่มีลวดลายสีสันทากหลายเป็นความนิยมในช่วงหลัง ซึ่งได้รับอิทธิพลของผ้ามาเลเซีย อินโดนีเซีย ชาวไทยมุสลิมภาคใต้นิยมนุ่งโสร่งที่มีความคล้ายกับผ้าขาวม้าของภาคอีสาน ผู้ชายส่วนใหญ่จะนิยมนุ่งผ้าโสร่ง ผู้หญิงจะนุ่งผ้าปาเต๊ะหรือผ้าบาติก ปัจจุบันคนใต้ส่วนใหญ่ก็จะนุ่งเสื้อผ้าตามสมัยนิยมที่มีขายอยู่ตามท้องตลาดทั่วไป ผ้าที่มีชื่อเสียงของภาคใต้ เช่น ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช ผ้าทอพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา ผ้าทอนาหมื่นศรี จังหวัดตรัง เป็นต้น

ผ้ายกเมืองนคร

ผ้ายกเมืองนคร เป็นผ้าทอพื้นเมืองของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้รับการยกย่องว่าเป็นผ้ายกที่ลวดลายสีสันทันจิตตรงดงามเป็นแบบอย่างผ้าชั้นดี ซึ่งน่าจะทำสืบเนื่องกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น กล่าวกันว่า เมื่อครั้งเมืองนครศรีธรรมราชยกกองทัพไปปราบกบฏเมืองไทรบุรีและได้กวาดต้อนครอบครัวเชลยกลับมา พร้อมทั้งช่างฝีมือต่าง ๆ รวมทั้งช่างทอผ้ายก หลังจากนั้นจึงพัฒนาการทอผ้ายกขึ้นอันเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับความรู้ดั้งเดิมโดยใช้กรรมวิธีการทอที่สลับซับซ้อนด้วยความพิถีพิถัน ประกอบกับวัสดุที่นำมาทอเป็นสิ่งที่สูงค่ามีราคา จึงปรากฏหลักฐานว่าผ้ายกเมืองนครเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นเยี่ยมมาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จนเป็นเอกลักษณ์ของการทอผ้ายกเมืองนครที่ขึ้นชื่อในเวลาต่อมา

ขั้นตอนและวิธีการทอผ้ายกเมืองนครคล้ายการทอผ้าขิดหรือผ้าจก ต่างกันที่บางครั้งผ้ายกเมืองนครจะทอเป็นลวดลายพิเศษ มีตะกอเขาลอยยกดอกแยกเส้นยืนต่างหาก ซึ่งจะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้ตามลวดลายที่ได้ออกแบบไว้ อีกทั้งมีลายมีเชิงที่แปลกออกไป การทอจึงต้องใช้ขั้นตอนและวิธีการเก็บลายด้วยไม้เรียวปลายแหลม ตามลวดลายที่กำหนดจนครบ คัดยกเส้นยืนขึ้นเป็นจังหวัดหะ มีลวดลายเฉพาะส่วนสอดเส้นพุ่งไปสานขัดตามลายที่คัดไว้ การเก็บตะกอเขาลอยยกดอกเพื่อผู้ทอจะได้สะดวกไม่ต้องคัดเก็บลายที่ละเส้น อันเป็นความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และเทคนิคเฉพาะตัวของช่างแกะดอกผูกลาย การร้อยตะกอเขาลายนี้ใช้เวลามาก เพราะต้องทำด้วยมือทั้งหมด บางลายต้องใช้เวลาหลายเดือนกว่าจะมัดเขาแล้วเสร็จ และเมื่อร้อยตะกอเสร็จแล้วถ้าเป็นก็กระตุกจะทอได้อย่างรวดเร็วแต่ถ้าเป็นก็โบราณจะทอได้ช้า การทอผ้ายกดอกนี้สามารถตกแต่งลวดลายให้สวยงามหลากสีสันท

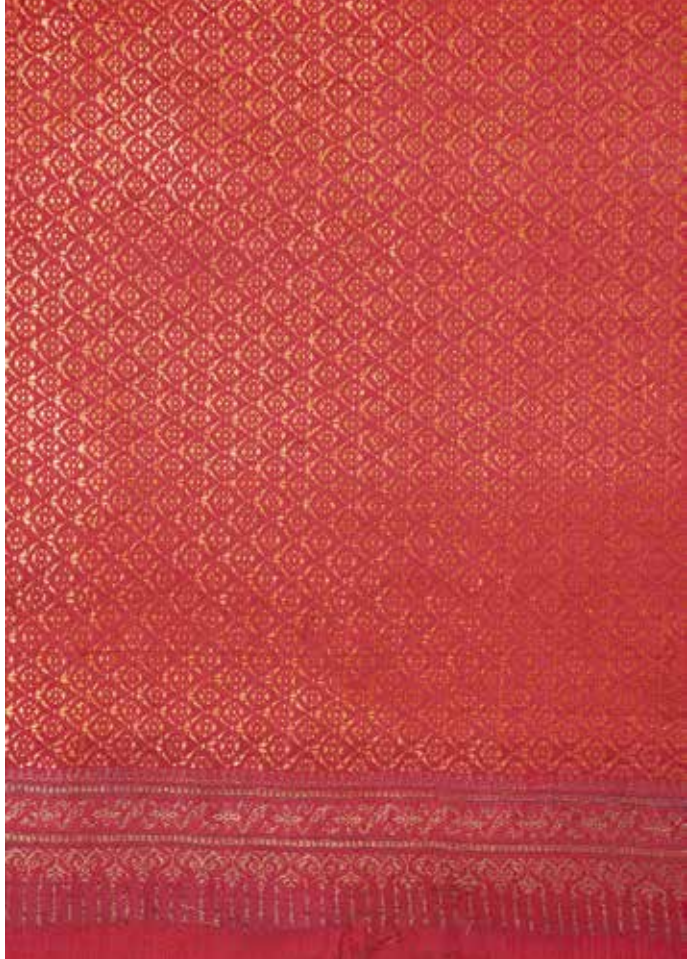

ผ้ายกเมืองนคร

ผ้ายกเมืองนคร

ผ้ายกเมืองนครมี ๓ รูปแบบ ได้แก่ *ผ้าแบบมีกรวยเชิงซ้อนหลายชั้น* กรวยเชิง จะมีความละเอียดอ่อนซ้อย ลวดลายหลายลักษณะประกอบกัน ริมผ้าจะมีลายขอบผ้า เป็นแนวยาวตลอดทั้งผืน พื้นผ้าจะมีการทอสลัด้วยเทคนิคการมัดหมี่เป็นสีต่าง ๆ เช่น แดง น้ำเงิน ม่วง ส้ม น้ำตาล ลายท้องผ้าพบนิยมทอผ้าพื้นและยกดอก เช่น ยกดอกลายเกร็ดพิมเสน ลายดอกพิกุล เป็นต้น นิยมทอด้วยเส้นทอง เป็นผ้า สำหรับเจ้าเมือง ขุนนางชั้นสูงและพระบรมวงศานุวงศ์ *ผ้าแบบมีกรวยเชิงชั้นเดียว* ลักษณะกรวยเชิงจะสั้น ทอคั่นด้วยลายประจำยามก้ามปู ลายประจำยามเกลียว ไบเทศ ไม่มีลายขอบในส่วนของลายท้องผ้านิยมทอด้วยเส้นไหมเป็นลวดลายต่าง ๆ เช่น ลายดอกพิกุล ลายก้านแย่ง ลายดอกเขมร ลายลูกแก้วฝูง เป็นต้น นิยมทอด้วย เส้นทองหรือเส้นเงิน เป็นผ้าสำหรับคหบดีและเจ้านายลูกหลานเจ้าเมือง และ*ผ้าแบบ มีกรวยเชิงขนานกับริมผ้า* ลวดลายกรวยเชิงถูกตัดแปลงมาไว้ที่ริมผ้าด้านใดด้านหนึ่ง โดยผสมดัดแปลงนำลายอื่นมาเป็นลายกรวยเชิงเพื่อให้สะดวกในการทอและ การเก็บลายสามารถทอได้เร็วขึ้น ผ้าลักษณะนี้มีทั้งทอด้วยไหม ทอด้วยฝ้ายหรือ ทอผสมฝ้ายแกมไหม เป็นผ้าสำหรับสามัญชนทั่วไปใช้นุ่ง ที่พบจะเป็นผ้านุ่ง สำหรับ สตรี หรือใช้เป็นผ้านุ่งสำหรับเจ้านาคในพิธีอุปสมบท

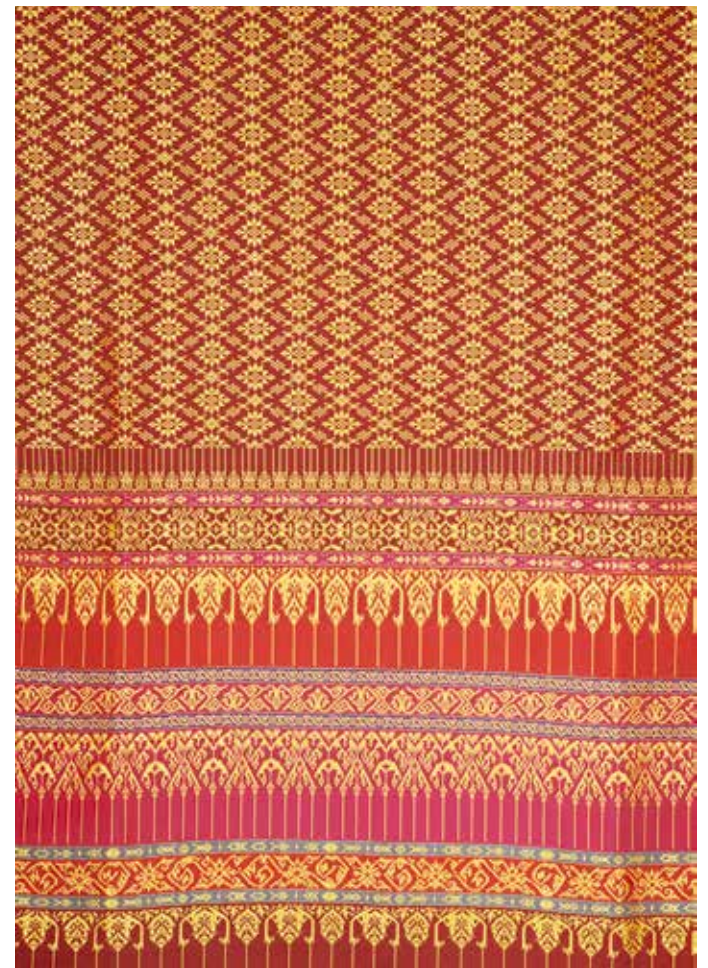

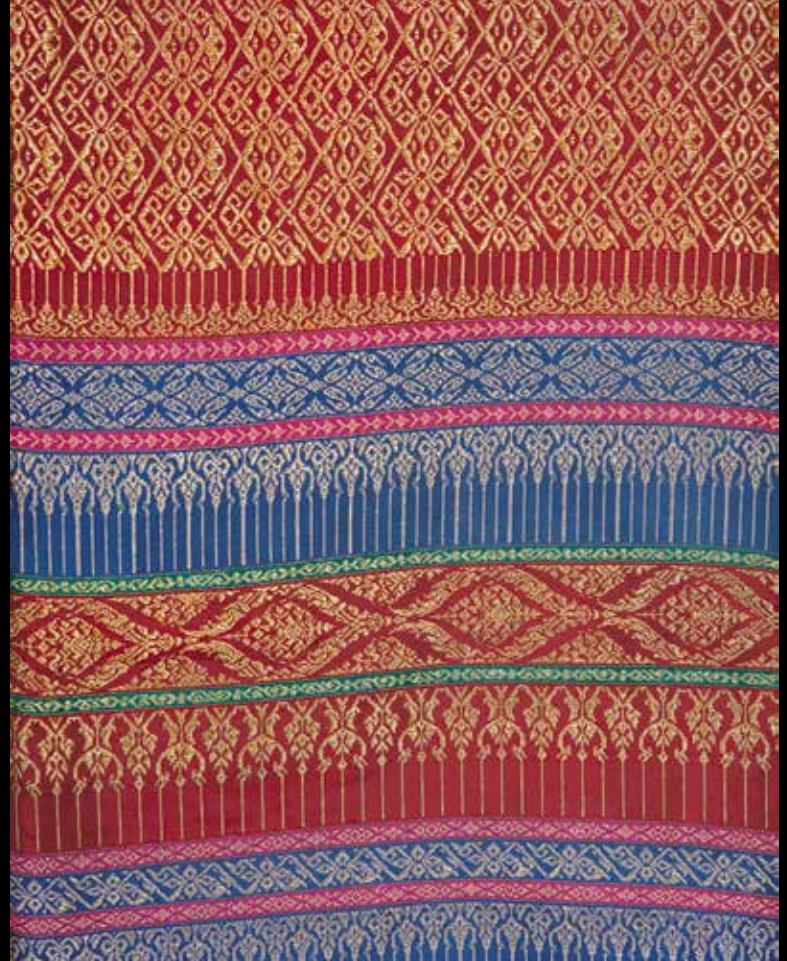
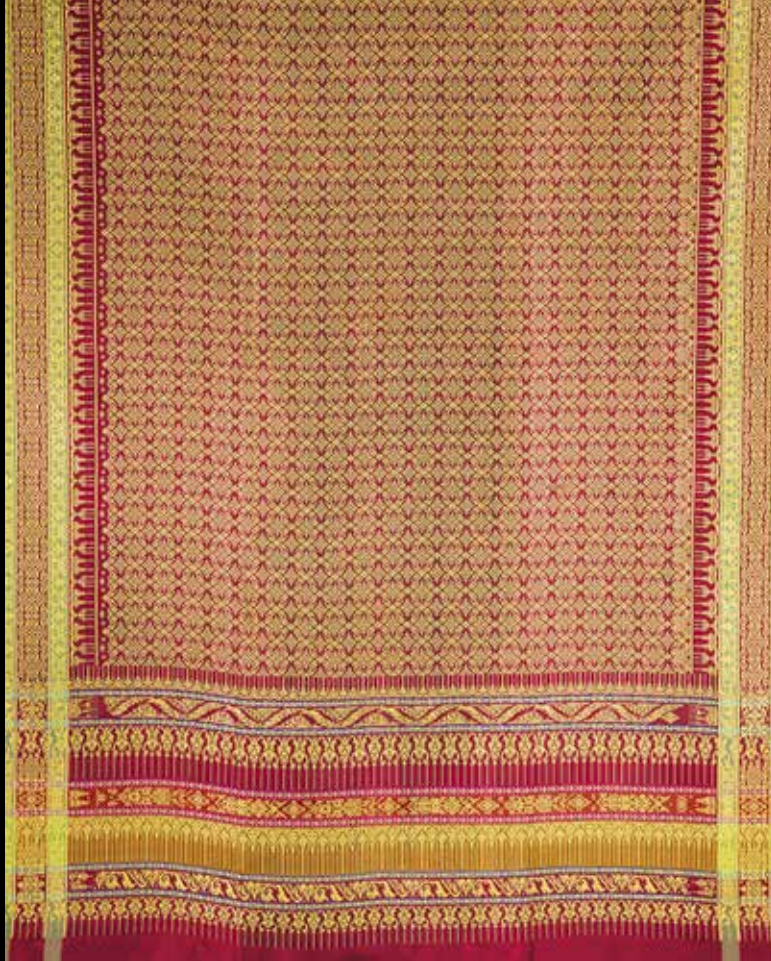
ส่วนลวดลายผ้ายกเมืองนครส่วนใหญ่เป็นลวดลายที่พบเห็นได้อยู่รอบตัว ของช่างทอผ้า ลวดลายเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ซึ่งอาจแบ่งออก เป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ *กลุ่มลายพันธุ์ไม้* เช่น ลายดอกพิกุล ลายดอกพิกุลแก้ว ลายดอกพิกุลล้อม ลายดอกพิกุลก้านแย่ง ลายดอกพิกุลสลับลูกแก้ว ลายดอกมะลิร่วง ลายดอกมะลิตูมก้านแย่ง ลายดอกไม้ ลายใบไม้ ลายเครือเถา ฯลฯ *กลุ่มลายสัตว์* เช่น ลายม้า ลายหางกระรอก ลายหิ้งห้อยชมสวน ลายแมงมุม ก้านแย่ง ฯลฯ *กลุ่มลายเรขาคณิต* เช่น ลายเกล็ดพิมเสนทรงสี่เหลี่ยม ลายเกล็ด พิมเสนรูปเพชรเจียรระโน ลายก้านแย่ง ลายราชวัติ (ลายยกดอกก้านแย่ง หรือลายหลังนกเขา) ลายเก้าก็ ลายดาสมุก ลายดาราง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมี กลุ่มลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลายไทยประยุกต์ ลายไทยประยุกต์ผสม ลายพิมทอง รวมทั้งลายอื่น ๆ ที่ไม่ทราบชื่อลาย

ผ้าทอพุมเรียง

ผ้าทอพุมเรียงเป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภาคใต้ของตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชาวไทยมุสลิมที่อพยพมาจากเมืองสงขลา เมืองปัตตานี และเมืองไทรบุรี ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวมลายูในหมู่เกาะอินโดนีเซีย เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้การทอผ้าที่ติดตัวมาด้วยวิธีการสังเกต จดจำ และฝึกฝนโดยไม่มีการจดบันทึก เป็นลายลักษณ์อักษร สังคมเป็นภูมิปัญญาและสืบทอดกันมาหลายชั่วคน จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในความสวยงามของลายผ้าและความประณีตของฝีมือการทอผ้า อันเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้แตกต่างจากผ้าทอของภูมิภาคอื่น ๆ เป็นผ้าทอยกดอกด้วยไหม หรือ ดิ้นเงิน มีลวดลายสวยงาม เช่น ผ้ายกชุดหน้านาง ผ้ายกดอกกลมเกสร และผ้ายกดอกลายเชิง เป็นต้น การทอผ้านี้ เป็นหน้าที่ของผู้หญิงทั้งชาวไทยมุสลิม ชาวไทยพุทธ เพื่อใช้สอยในครอบครัว โดยเฉพาะหญิงสาวที่จะออกเรือนจำเป็นจะต้องเรียนรู้วิธีการทอผ้า เพื่อเตรียมไว้ใช้ในการแต่งงาน เช่น ผ้านุ่ง ผ้าห่ม และเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ทำด้วยผ้า การมีฝีมือในการทอผ้าจึงนับเป็นการแสดงถึงความเป็นกุลสตรีอย่างหนึ่ง

ผ้าพุมเรียง แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทได้แก่ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม และผ้าไหมปนฝ้าย ซึ่งกรรมวิธีในการทอผ้าเรียกว่า ยกดอก ซึ่งทำให้เกิดลวดลาย ใช้วิธีเก็บตะกอลาย เช่นเดียวกับการทอซิด โดยการยกตะกอ เพื่อแยกเส้นด้ายยืน ให้ด้ายเส้นพุ่งผ่านไป เฉพาะเส้น จะยกครั้งละกี่เส้นก็ได้แล้วแต่ลวดลายที่ต้องการ เมื่อทอพุ่งกระสวยไปมา ควบคู่กับการยกตะกอ จะเกิดเป็นลวดลายนูนขึ้นจากผืนผ้า ด้ายเส้นพุ่งนิยมใช้ดิ้นเงิน ดิ้นทองเพื่อเพิ่มความงดงาม ลวดลายดั้งเดิมที่นิยม เช่น ลายยกเบ็ด ลายดอกพิกุล ลายคชสีห์ ลายราชสีห์ ลายครุฑ ลายกินรี ลายเทพนม ลายเบญจรงค์ ลายศรีวิชัย ลายกริช ลายโบริ่น ลายราชวัตร ลายก้านต่อดอก ลายฝ้ายยกเชิงครุฑ และลายนพเก้า ช่างทอผ้าที่ตำบลพุมเรียง จะมีลวดลายต้นแบบที่ใช้เป็นตัวอย่างเก็บดอกผ้าเรียกว่า “ครูผ้า” อาจจะเป็นผ้าที่ปักด้วยไหม เป็นลวดลายต่าง ๆ หรือเศษฝ้ายยกที่ช่างทอเก็บไว้แต่เดิม

ผ้าทอพุมเรียง

ผ้าทอเกาะยอ หรือ ผ้าเกาะยอ

ผ้าทอเกาะยอ หรือผ้าเกาะยอเป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวตำบลเกาะยอในทะเลสาบสงขลา อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ชาวเกาะยอรู้จักการทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนไม่น้อยกว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สันนิษฐานว่าชาวจีนอพยพมาอยู่เกาะยอได้นำการทอผ้ามาด้วย จนผ้าทอเกาะยอได้กลายเป็นศิลปหัตถกรรมอันมีชื่อเสียงของภาคใต้ ระยะเวลาการทอใช้ทั้งมือและใช้ตรนแทนกระสวย ใช้ฝ้ายที่ปลูกเอง ใช้สีที่ย้อมเองโดยนำเปลือกไม้มาต้มสี ปัจจุบันใช้ทั้งไหมประดิษฐ์ไหมแท้ และฝ้าย ผ้าที่ทอมีทั้งผ้าขาวม้า ผ้าผดสร้าง และผ้าทอยกดอกด้วยตะกอก มีตั้งแต่ ๔ - ๖ - ๘ ตะกอก ส่วนลวดลายผ้าอันเป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอเกาะยอในยุคแรกเป็นลายเรียบ ต่อมาเมื่อมีการค้าขายกับต่างประเทศจึงได้ประดิษฐ์ลายเพิ่มเติมขึ้นมา ประมาณกว่า ๔๐ ลาย ได้แก่ ลายราชวัตรดอกเล็ก ลายราชวัตรดอกใหญ่ ลายลูกแก้ว ลายดอกพะยอม ลายหางกระรอก ลายดอกพิกุล ลายผลกากรอง ลายรสสุคนธ์ ลายเกร็ดแก้ว ลายหยดน้ำ สำหรับลายราชวัตรนั้นถือว่าเป็นผ้าลายดอกที่มีต้นกำเนิดมาจากเกาะยอ ต่อมากลายเป็นผ้าทอลายนิยมของผ้าทอเมืองได้ และเป็นลายที่ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประทับ ณ เมืองสงขลา

การทอผ้าเกาะยอแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ การทอสลับลี และการทอยกดอก การทอสลับลีเป็นการทอผ้าแบบพื้นบ้าน ใช้ตะกอกเพียง ๒ ตะกอก โดยทำการยกเส้นด้ายยืนเพื่อสอดด้ายพุ่งเข้าไปทำให้เกิดเป็นผืนผ้า การทอผ้าแบบพื้นบ้านนี้ แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ การทอสลับลีซึ่งเป็นการทอผ้าสลับลีทั้งด้ายยืนและด้ายพุ่งเช่น การทอ ผ้าขาวม้า และการทอแบบตีเกลียวสลับลี เช่น ผ้าหางกระรอก ผ้าตาสมุท (ตาสมุก) หรือลายตะเคียน ส่วนการทอยกดอก เป็นการทอผ้าเพื่อให้เกิดเป็นลวดลายต่างๆ บนผืนผ้าจะใช้ตะกอกเป็นตัวทำลวดลายในการทอผ้าเกาะยอ มีตั้งแต่ ๒ ตะกอก ๔ ตะกอก ๖ ตะกอก ๘ ตะกอก จนถึง ๑๒ ตะกอก เช่นผ้าลายต่าง ๆ ซึ่งคุณภาพและความละเอียดของลวดลายต่างขึ้นอยู่กับจำนวนของตะกอกที่ใช้

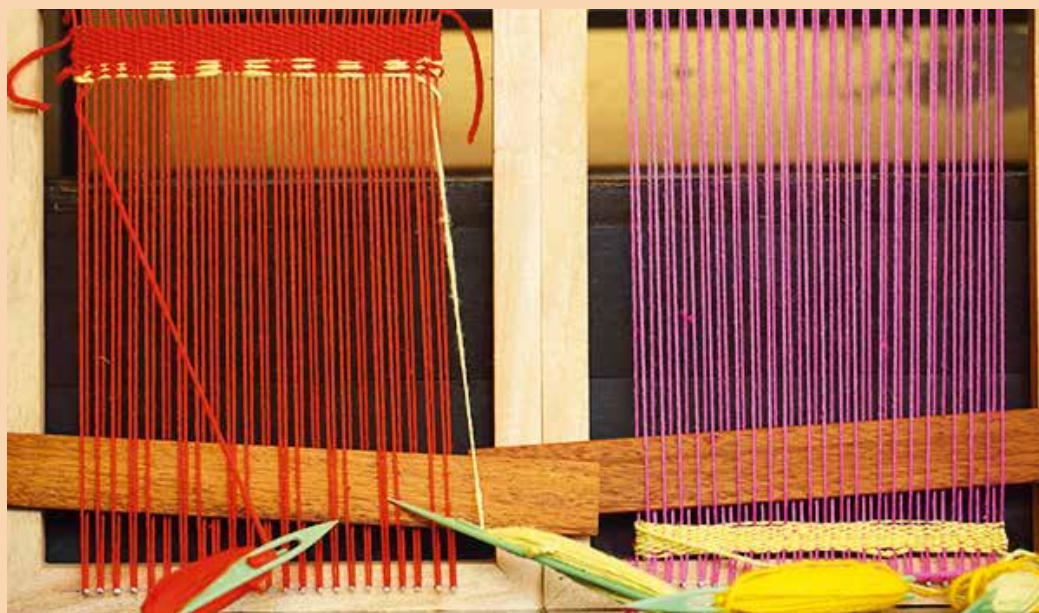

ผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรี เป็นผ้าทอพื้นเมืองของชาวดำบลนาหมื่นศรี อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง ซึ่งมีชื่อเสียงในด้านผ้าทอพื้นเมืองมาตั้งแต่อดีต เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒) ขณะทรงดำรงพระราชอิสริยยศสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทอดพระเนตรผ้าทอที่เมืองตรัง ภายหลังในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ การทอผ้าได้ขาดหายไปช่วงหนึ่ง เพราะขาดเส้นด้ายที่จะใช้ทำวัตถุดิบ รวมทั้งการทอผ้าประจำบ้านที่ใช้วัสดุธรรมชาติปั่นฝ้ายย้อมสีเองก็ลดลง เนื่องจากการมีเส้นใยย้อมสีสำเร็จรูปเข้ามาแทนที่ หรือการมีผ้าจากโรงงานและเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่สามารถซื้อได้ง่ายกว่าการลงมือทอเอง ต่อมาเมื่อราว พ.ศ. ๒๕๑๔ การทอผ้านาหมื่นศรีฟื้นคืนมาอีกครั้ง ผ้าทอนาหมื่นศรี แบ่งตามลักษณะโครงสร้างของผืนผ้าได้ ๓ ชนิด ได้แก่ ผ้าพื้น ผ้าตา และ ผ้ายกดอก ซึ่งแต่ละชนิดแบ่งย่อยเป็นชื่อลายต่างๆ ได้อีกหลายลาย

ลักษณะพิเศษของผ้าทอนาหมื่นศรีได้แก่ โครงสร้างของผืนผ้า ลวดลาย และสีสันทนของผืนผ้า ผู้ทอที่มีฝีมือจะนำลายหลาย ๆ ลายมารวมไว้ เช่น ลายลูกแก้วใหญ่ ลายลูกแก้วสีหน่วยใน ลายดอกจัน บางผืนประสมเฉพาะชุดลูกแก้ว เป็นต้น ส่วนที่เป็นเอกลักษณ์ด้านสี ถ้าเป็นประเภทผ้าหม่ม และผ้าเช็ดหน้ายกดอก ที่ทอขึ้นใช้เองหรือให้แก่นักจะใช้ด้ายย้อมสีแดง ยกดอกสีเหลือง มีบ้างที่ยกดอกสีขาวหรือสีเขียว หากเป็นผ้าทอเพื่อจำหน่ายจะมีการเปลี่ยนแปลงสีด้ายย้อมและด้ายพุ่งตามความต้องการของท้องตลาด และในกรณีทอใช้เอง ยังคงเป็นสีแดงเหลืองไม่เปลี่ยนแปลง

ผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรี

ผ้าทอนาหมื่นศรี มีหลายรูปแบบตามประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ ผ้าเช็ดหน้า ผ้าสำหรับนุ่งห่ม เช่น ผ้าผืนยาวสำหรับโจงกระเบน ผ้าถุง ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ผ้าเป็ยงหรือผ้าสไบ และผ้าทอด้วยจุดประสงค์พิเศษ เช่น ผ้าพานช้าง ผ้าอาสนะ และผ้าตั้ง

ผ้าพานช้าง เป็นผ้าที่ทอเป็นผ้าเช็ดหน้าต่อกันยาวๆ จำนวน ๘ - ๑๒ ผืน พับทบกันเป็น ๔ ทบ วางบนพานและพาดขึ้นไปบนทึบศวก่อนเผา ผ้าพานช้างจะทอเป็นตัวอักษรเรียงเป็นบรรทัด เป็นคำกลอนหรือโคลงประวัติผู้ตาย มีคติสอนใจให้ยึดมั่นในคุณความดี เป็นมรรณานุสติ เมื่อเผาศพแล้ว เจ้าภาพจะตัดแบ่งผ้าพานช้างออกเป็นชิ้น ๆ ถวายพระ เพื่อใช้เป็นผ้าเช็ดปาก เช็ดมือ หรือแจกญาติพี่น้อง

ผ้าเป็ยง หรือ **ผ้าสไบ** ทอสำหรับใช้พาดบ่าห่มเฉียงไหล่ นิยมใช้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง แต่ส่วนใหญ่ ผู้สูงอายุมักใช้ห่มไปทำบุญที่วัดหรือไปงานพิธีต่าง ๆ หรือเจ้าบ่าวเจ้าสาวใช้ห้อยไหล่ในพิธีแต่งงาน ผ้าเป็ยงนิยมทอเป็นลายลูกแก้วเชิงเป็นสีไม่มีลาย สีที่นิยมกันคือ พื้นสีแดงลายสีเหลืองทอง

ผ้าขาวม้า เป็นผ้าอเนกประสงค์ ชาวปักษ์ใต้นิยมมีผ้าขาวม้าไว้ติดประจำตัว ผ้าขาวม้าของนาหมื่นศรีทอจากฝ้าย มีขนาดใหญ่กว่าผ้าขาวม้าทั่วไป เนื่องจากใช้เป็นผ้าห่มและผ้าห้อยไหล่ของคนเฒ่าคนแก่ขณะไปงานพิธีต่าง ๆ ด้วย และมีความประณีตงดงามโดยส่วนกลางผืนจะทอสลัปสีเป็นลายราชวัตรที่ละเอียดประณีต (ผ้าขาวม้าลายราชวัตร) มีลายยกสลัปเป็นเชิงคั่นก่อนถึงชายหรือเชิงผ้าซึ่งทอเป็นริ้ว ขอบริมฝ้านิยมใช้สีแดง

เรือกอและ

คำว่า “กอและ” หรือ “กูหละ” เป็นคำภาษามลายู บางครั้งเรียกว่า “โกและ” หมายถึง พลิกไปพลิกมา ตะแคง โค้งแคง ลักษณะที่โคลง ๆ ชาวมุสลิมใช้คำว่า “กอและ” ผสมกับคำว่าปาระฮู เป็น “ปาระฮูกอและ” ซึ่งหมายถึงเรือกอและนั่นเอง

เรือกอและเป็นเรือประมงชายฝั่งขนาดเล็ก ในแถบจังหวัดภาคใต้ตอนล่าง โดยเฉพาะจังหวัดนราธิวาสและปัตตานี เรือกอและที่ใช้ใบในการขับเคลื่อนมีรูปร่างเพรียวยาว ต่อด้วยไม้กระดานโดยทำให้ส่วนหัวและส่วนท้ายสูง นิยมทาสีและเขียนลวดลายด้วยสีเส้นจุดฉาดอย่างงดงาม ลวดลายบนลำเรือกอและเป็นการผสมผสานระหว่างลายมลายู ลายชวา และลายไทย เช่น ลายกนก ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายหัวพญานาค หนุมานเหินเวหา รวมทั้งลายหัวนกในวรรณคดี เช่น “บุหงงซิงอ” หรือ “สิงห์ปักษี” ซึ่งมีตัวเป็นสิงห์ หรือราชสีห์ ส่วนหัวเป็นนกคาบปลาไว้ที่หัวเรือ เชื่อกันว่ามีเขี้ยวเล็บและมีฤทธิ์เดชมาก ดำน้ำเก่ง จึงเป็นที่นิยมของชาวเรือกอและมาแต่อดีต งานศิลปะบนลำเรือเป็นเสมือน “วิจิตรศิลป์บนปลั้วคลื่น” และยังเป็นศิลปะเพื่อชีวิตเพราะเรือกอและมีได้อวดความอลังการของลวดลายเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นเครื่องมือในการจับปลาเลี้ยงชีพชาวประมงด้วย จนกระทั่งกล่าวกันว่า “ลูกแม่น้ำบางนราไม่มีเรือกอและหาปลาก็เหมือนไม้ไผ่เสื่อผ้า”

ลวดลายบนเรือกอและ

การตกแต่งลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอและเป็นวัฒนธรรมทางศิลปะที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวไทยภาคใต้ตอนล่าง ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้แหล่งน้ำและทะเล ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพประมงเป็นหลัก เรือกอและจึงเป็นพาหนะทางน้ำที่เป็นของคู่กับชาวประมงในแถบนี้ สามารถใช้สอยในการทำประมงและการขนส่งสินค้าและนักท่องเที่ยว เรือกอและเป็นเอกลักษณ์ของชาวประมงในเขตจังหวัดภาคใต้ตอนล่างมาช้านานแล้ว เรือกอและมีความแตกต่างจากเรือประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะการตกแต่งลวดลายจิตรกรรมบนเรือ เรือกอและเปรียบดั่งศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าชิ้นหนึ่ง มีสีสันฉูดฉาดสะดุดตา มีลวดลายประดิษฐ์ที่มีความประณีต ละเอียดย่อนสวยงามยิ่งนัก

บริเวณต่อเรือกอและสืบเนื่องมาจากบริเวณชายฝั่งแหลมมาลายู ทางด้านตะวันออกของอ่าวไทยนับตั้งแต่อำเภอยะหิยัง อำเภอปานาเร อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เรื่อยไปจนถึงอำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส แหล่งต่อเรือกอและที่มีชื่อเสียงอยู่ที่บ้านทอน ตำบลโคกเคียน อำเภอเมืองนราธิวาส จังหวัดนราธิวาส

นอกจากนี้ เรือกอและยังเกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่น ทั้งพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม คือ ประเพณีแห่พระของภาคใต้จะมีขบวนเรือพระ มิ่งงานฉลอง มีการแข่งขันเรือกอและอย่างสนุกสนาน ส่วนชาวไทยที่นับถือศาสนาอิสลามก็จะมีวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันฮารีรายอ ซึ่งจะมีการละเล่น มีมหรสพครึกครื้น ตลอดทั้งมีการแข่งขันเรือกอและด้วย โดยเฉพาะจังหวัดนราธิวาสได้ฟื้นฟูการแข่งขันเรือกอและหน้าพระที่นั่ง ซึ่งด้วยพระราชทานเป็นประจำทุกปี มีประชาชนมาเฝ้า ฯ รับเสด็จและชมการแข่งขันเรือกอและ ด้วยความสนุกสนาน ทำให้เกิดความรักความสามัคคีของประชาชนในท้องถิ่น ส่วนจังหวัดปัตตานีจัดให้มีการแข่งขันเรือกอและเป็นประจำปีของงานแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว โดยจัดแข่งขันเรือกอและในแม่น้ำปัตตานี เพื่อฟื้นฟูประเพณีการแข่งขันเรือกอและ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอีกด้วย

เรือกอและ

ศิลปะการแสดง

มรดกด้านศิลปะการแสดงที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ หนังตะลุง โนรา (มโนราห์) นอกจากนี้ ยังมีอีกมาก เช่น กาหลอ (การประโคมดนตรีของชาวลัวะ) เพลงบอก (การเล่นกลอนสดของชาวลัวะ) ร่องเง็ง (ศิลปะการเต้นรำพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม) ฯลฯ

หนังตะลุง

หนังตะลุง เป็นมหรสพพื้นบ้านที่นิยมแพร่หลายและผูกพันกับวิถีชีวิตชาวลัวะมาช้านาน ตั้งแต่ครั้งอดีต เดิมนิยมเล่นในงานสมโภชหรืองานเฉลิมฉลองต่างๆ ของชุมชน แต่จะไม่นิยมในงานระดับครอบครัว เช่น งานแต่งงาน งานศพ ดังนั้นในอดีตงานวัด หรืองานเฉลิมฉลองสำคัญจึงมักมีหนังตะลุงมาแสดงให้ชมด้วยเสมอ แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวไม่ยึดถือเคร่งครัด เช่นแต่ก่อน นอกจากความบันเทิงแล้ว หนังตะลุงยังสะท้อนค่านิยมและโลกทัศน์ของชาวลัวะที่แฝงอยู่ในเนื้อเรื่องที่เป็นการเล่นเรื่องราวที่ผูกร้อยเป็นนิยาย ดำเนินเรื่องด้วยบทร้อยกรองที่ซับซ้อนเป็นสำเนียงท้องถิ่น หรือที่เรียกกันว่า การ “ว่าบท” มีบทสนทนาแทรกเป็นระยะ และใช้การแสดงเงาบนจอผ้าเป็นสิ่งดึงดูดสายตาของผู้ชม การว่าบท การสนทนา และการแสดงเงานี้ นายหนังตะลุงเป็นคนแสดงเองทั้งหมด

ภายในพิพิธภัณฑ์หนังตะลุง สุชาติ ทรัพย์สิน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

ภายในพิพิธภัณฑ์หนังตะลุง สุชาติ ทรัพย์สิน อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

หนังตะลุงมีต้นกำเนิดจากอินเดีย เรียกว่า “ฉายานาฏก” ซึ่งได้เข้ามาแพร่เข้าไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทย โดยผ่านเข้ามาทางมาเลเซีย และภาคใต้ของไทย ชาวมลายู เรียกว่า “วายังกุเลต” วายัง แปลว่า รูปหรือหุ่น ส่วนกุเลต แปลว่า เปลือก หรือหนังสัตว์ วายังกุเลต จึงหมายถึง รูปหรือหุ่นรูปที่ทำด้วยหนังสัตว์ ปรากฏหลักฐานว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระยาพัทลุง (เผือก) ได้นำหนังจากเมืองพัทลุงเข้ามาเล่นในแคว้นางเลิ้ง กรุงเทพมหานคร เรียกว่า “หนัง” หรือ “หนังควน” จึงเป็นเหตุให้ชาวกรุงเทพมหานครเรียกว่า “หนังพัทลุง” เข้าใจว่าภายหลังได้เพี้ยนเป็น “หนังตะลุง”

หนังตะลุงคณะหนึ่งมีตัวหนังตะลุงประมาณ ๑๒๐ - ๒๐๐ ตัว ตัวหนังที่ต้องมี ได้แก่ ฤๅษี พระอิศวร เจ้าเมือง พระ นาง ยักษ์ และตัวตลก โดยเฉพาะตัวตลกเป็นตัวประกอบสำคัญของหนังตะลุงที่ทำให้คนดูเกิดความสุขสนาน เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือตัวเอง มีประมาณ ๘ - ๑๕ ตัว เช่น เท่ง หนู้ย สีแก้ว (คู่กับเนรพอน) ยอดทอง ขวัญเมือง สะหม้อ เป็นต้น ส่วนเครื่องดนตรีประกอบการแสดงหนังตะลุงในอดีต ได้แก่ ปี่ กลอง ทับ ฉิ่ง และโหม่ง ปัจจุบันมีเครื่องดนตรีอื่น ๆ เข้ามาประสม เช่น ใช้กลองชุด หรือกลองทัมบ้าของดนตรีสากล แทนกลองที่ใช้กันมาแต่เดิม ใช้ไวโอลิน ออร์แกนหรือซอด้วง แทนปี่ หรือประสมกับปี่ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีอุปกรณ์สำหรับเก็บรูปหนังตะลุงเรียกว่า “แผงรูป” ทำด้วยไม้ไผ่ที่จักสานเป็นแผงน้ำหนักเบาจำนวนคู่หนึ่ง นิยมสานเป็นลายลูกแก้ว มีไม้หนีบ ๒ คู่ สำหรับหนีบแผงทั้ง ๒ ข้างให้ประกบรูปหนังตะลุงที่จัดเข้าแผงแล้วให้กระชับ

การขีดหนังตะลุง

ฤๅษี

โนรา หรือ มโนราห์

โนรา หรือ มโนราห์ เป็นศิลปะการละเล่นอันเก่าแก่ของชาวภาคใต้ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ชาวใต้ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของชีวิตและสังคม จึงมีความผูกพันกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาช้านานอย่างแนบแน่น สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านและความเป็นไปของสังคมไว้เกือบทุกแง่มุม เพราะนอกจากโนราจะมีบทบาทในฐานะที่เป็นสื่อบันเทิงแล้ว ยังมีบทบาทในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวบ้านอีกด้วย วิถีชีวิตของชาวใต้ในอดีตจึงมีความเกี่ยวข้องกับโนราอย่างแยกไม่ออก การแสดงโนราอาจแบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ โนราที่ใช้การแสดง และโนราที่ใช้ในพิธีกรรม หรือที่เรียกว่า “โนราลงครู” หรือ “โนราโรงครู”

“โนราลงครู”

การแสดงโนราเป็นการละเล่นที่มีทั้งการรำรำ บทร้อง ประกอบดนตรี บทเจรจา และบางทีก็มีการแสดงเรื่องด้วย เครื่องดนตรีของโนรากล้ายกับเครื่องดนตรีของหนังตะลุง คือ มีทับ กลอง ปี่ โหม่ง ฉิ่ง และแตระ เครื่องดนตรีเหล่านี้จะใช้ประกอบจังหวะ และเสียงร้องให้เข้ากันกับการรำ

ก่อนออกตัวแสดงจะมีการโหมโรงและอัญเชิญ เริ่มการแสดงด้วยการโหมโรงและอัญเชิญ หรือ “ภาคครู” ก่อนตัวแสดงจะออกมารำรำหน้าเวที มีการกล่าวบทหน้าม่านเรียกว่า “กำพรัดหน้าม่าน” โดยใช้ลีลากลอนหนังตะลุง ต่อจากนั้นตัวแสดงแต่ละตัวจะออกมารำรำ เสร็จแล้วเข้าไปนั่งที่พนัก หรือเตียง ซึ่งแต่เดิมทำด้วยไม้ไผ่ แต่ปัจจุบันใช้เก้าอี้แทน ว่าบทร่ายแตระแล้วทำบท “สืโต ผันหน้า” โดยร้องบทและตีทำตามบทนั้น ๆ หลังจากรำบทร่ายแตระเสร็จแล้ว ก็จะว่ากลอนสี่ กลอนหก กลอนแปด กล่าวกับผู้ชาย หรือว่าเรื่องอื่น ๆ โดยมีลูกคู่รับเสร็จแล้วก็เข้าโรงรำเช่นนี้ หลาย ๆ ตัวแล้วจึงมีตัวพรานออกมาบอกเรื่อง ตัวพรานจะสวมหน้ากาก เรียกว่า “หัวพราน” หรือ “หน้าพราน” ซึ่งแกะจากไม้ทาสีให้มองดูตลก มีลักษณะจมูกใหญ่ แก้มป่อง ปลายจมูกและแก้มทาสีแดง โนราถือว่าหน้าพรานเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การละเล่นมีการเจรจาภาษาถิ่นบ้าง ภาษากลางบ้าง สลับกับกลอน ใช้บทกลอนบรรยายเรื่อง โดยตัวแสดงเป็นผู้ว่ากลอน แต่หากเป็นการแข่งโนราประชันโรง ก็จะมีวิธีการซับซ้อนกว่านี้ โดยทั่วไปมักจะแสดงในงานเทศกาลนักขัตฤกษ์ งานมงคลทั่วไป หรืองานเฉลิมฉลองต่าง ๆ บางโอกาสก็แสดงตามคติความเชื่อที่เป็นพิธีกรรมเพื่อแก้บนหรือ “แก้เหมมรย” ในพิธีโรงครูของครอบครัว ที่มีเชื้อสายตាយโนรา

เครื่องแต่งกายของโนราใช้เครื่องทรงอย่างกะชัตริย์ มีเทริด ผ้าห้อยหน้า เจียรระบาด สร้อยตาบหางหงส์ ปีกนกแอ่น ปีกแห่งเสื่อ ๒ ชั้น ชั้นในเป็นผ้าธรรมดา ชั้นนอกร้อยลูกปัดคาตรอบกรอบแขน สวมกำไลมือเท้า สวมเล็บ ปลายแหลมงอนเรียวยาว การสวมเครื่องแต่งกายทุกครั้งต้องเสกคาถา แป้งที่ใช้ทาต้องเสกด้วยคาถา และลงอักขระ

กาหลอ

ในอดีต กาหลอเป็นเครื่องประโคมสำคัญอย่างยิ่งของชาวภาคใต้ กล่าวได้ว่าเป็นการประโคมที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์กว่าการเล่นชนิดอื่น นอกจากนี้มีความไพเราะแล้ว ยังเป็นที่หวาดกลัวของชาวบ้านโดยทั่วไป มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวภาคใต้โดยเฉพาะเมื่อนครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง ซึ่งการประโคมชนิดนี้จะจำกัดอยู่เพียงงานศพ งานบวชนาค และงานขึ้นเบญจารตน้ำคนเฒ่าคนแก่เท่านั้น

สิ่งสำคัญของกาหลอ คือ ครูกาหลอและเพลงกาหลอ เพลงกาหลอทุกเพลงมีเนื้อเพลงแต่ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้เป่าปี่ คือ ผู้ที่จดจำสืบต่อมา เพลงกาหลอไม่นิยมนำมาร้อง เล่น เพราะถือเป็นสิ่งอับมงคลแก่ชีวิต ส่วนเครื่องดนตรีของกาหลอคณะหนึ่งมีเพียง ๓ อย่าง รวมกันแล้วมีทั้งหมด ๖ ชิ้น คือ ปี่ฮ้อหรือปี่ห้อ ๑ เล้า กลอง ๒ ใบ ไม้ตีกลองทง ๑ อัน ฆ้อง ๒ ใบ

วงกาหลอ

เพลงบอก

เพลงบอกเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งในเทศกาลต่าง ๆ ทั่วไปของชาวล้านนา บริเวณจังหวัดภาคใต้ตอนบนและตอนกลาง ได้แก่ จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดตรัง และจังหวัดสงขลา อุปกรณ์ในการเล่น ได้แก่ ฉิ่ง และคณะผู้ขับร้อง

ชาวล้านนาส่วนใหญ่เชื่อว่าเพลงบอกมาจากการบอกกล่าว เพลงบอกเป็นการละเล่นที่นอกเหนือจากให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้ว ยังเป็นการเผยแพร่ความรู้ในเรื่องสงกรานต์ เช่น ประวัติความเป็นมาของสงกรานต์ ชื่อของนางสงกรานต์ และความรู้เรื่องอื่น ๆ เช่น คำสอน วัฒนธรรมประเพณี ลักษณะการเล่น พอถึงปลายปี เดือนสี่ เดือนห้า เป็นช่วงเวลาที่ชาวนาในภาคใต้ส่วนมากเก็บเกี่ยวเสร็จ พอพลบค่ำจะตระเวนไปตามหมู่บ้านโดยมีคนในหมู่บ้านเป็นผู้นำทางและคนปลุกเจ้าของบ้าน เมื่อเจ้าของบ้านเปิดประตู แม่เพลงจะขับเพลงบอกขึ้นในทันที เนื้อความตอนแรกมักจะเป็นบทไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกล่าวชมชาวบ้าน เจ้าบ้านมีรางวัลให้กับคณะเพลงบอก และคณะเพลงจะตระเวนต่อไปจนเช้า เพลงบอกคณะหนึ่ง ๆ มีผู้เล่นไม่มากนัก ได้แก่ แม่เพลง ๑ คน และลูกคู่อีก ๔ คน ส่วนดนตรีประกอบมีเพียงอย่างเดียวคือ ฉิ่ง การร้องเพลงบอกใช้ภาษาถิ่นใต้ ใช้ปฏิภาณร้องไปตามเหตุการณ์ที่พบเห็น วิธีเล่นหรือขับเพลง สำหรับวิธีการขับเพลงบอก เมื่อแม่เพลงร้องจบวรรคแรกลูกคู่ก็รับครึ่งหนึ่งโดยรับว่า ว่าเฮ้อว่าเห่พร้อม ๆ กัน ต้องตีฉิ่งให้เข้ากับจังหวะ ในเพลงบอกบทหนึ่ง ๆ มีจำนวนวรรคอยู่ ๔ วรรค วรรคหนึ่ง ๆ มีจำนวนคำไม่แน่นอน

ร้องเง็ง

ร้องเง็ง เป็นศิลปะเต้นรำพื้นเมืองของชาวไทยมุสลิม มีความสวยงามทั้งลีลาการเคลื่อนไหวของเท้า มือ และร่างกาย รวมทั้งเครื่องแต่งกายอันงดงามของนักแสดงชายหญิง การเต้นร้องเง็งเป็นการเต้นที่สุภาพ คือไม่มีการถูกเนื้อต้องตัวกัน ผู้ชายสมัครเต้นมีสิทธิ์โค้งผู้หญิงหรือพาร์ทเนอร์ได้ทุกคนแต่ละคนมีลีลาการเต้นแตกต่างกัน

เครื่องแต่งกายของผู้เต้นร้องเง็งส่วนใหญ่เป็นแบบพื้นเมือง คือ ผู้ชายสวมหมวกไม่มีปีกหรือที่เรียกว่าหมวกแขก สีดำ บางทีศีรษะสวมชะตางันหรือโพกผ้าแบบเจ้าบ่าวมุสลิม นุ่งกางเกงขาวขาว ขากว้างคล้ายกางเกงจีน สวมเสื้อคอกลมแขนยาวผ่าครึ่งอกสีเดียวกับกางเกง แล้วใช้ไสร้งแคบ ๆ ยาวเหนือเข้าสวมทับกางเกง เรียกว่า “ผ้าสิลินัง” หรือ “ผ้าซาเลנדง” ถ้าเป็นเจ้านายหรือผู้มีเงินมักใช้ผ้าไหมยกดั้นทองดั้นเงิน ฐานรองลงมาใช้ผ้าไหมเนื้อดีตาโต ๆ ถัดมาใช้ผ้าธรรมดา ส่วนผู้หญิงสวมเสื้อแขนกระบอกเรียกเสื้อบันดง ลักษณะเสื้อแบบเข้ารูปิดสะโพก ผ่าอกตลอดติดกระดุมทองเป็นระยะ สีเสื้อสดใสและเป็นสีเดียวกับผ้าปาเต๊ะยาวหรือซอแก็งซึ่งนุ่งกรอมเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีผ้าคลุมไหล่บาง ๆ สีตัดกับสีเสื้อที่สวม

การเต้นร้องเง็งส่วนใหญ่มีชายและหญิงฝ่ายละ ๕ คน โดยเข้าแถวแยกชายหญิง ห่างกันพอสมควร ใช้ลีลามือ และลำตัวเคลื่อนไหวไปข้างหน้าข้างหลังให้เข้ากับดนตรี ความสวยงาม ความน่าดูของศิลปะร้องเง็งอยู่ที่การใช้เท้าเต้นให้เข้ากับจังหวะส่วนการรำรำเป็นเพียงองค์ประกอบ เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในการแสดงร้องเง็ง ได้แก่ รำมะนา ซอ ไวโอลิน และกีตาร์

อาหารพื้นบ้าน

อาหารพื้นบ้านภาคใต้มีรสชาติโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์น่าลิ้มลอง แต่รสชาติมีความจัดจ้านเผ็ดร้อนกว่าอาหารภาคอื่นๆ เนื่องในอดีตจากดินแดนภาคใต้เคยเป็นศูนย์กลางการเดินทางเรือค้าขายของพ่อค้าจากอินเดีย จีน และชวามา ก่อนทำให้วัฒนธรรมของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอินเดียใต้ ซึ่งเป็นต้นตำรับในการใช้เครื่องเทศปรุงอาหารได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมาก ในอาหารพื้นบ้านภาคใต้ ดังนั้นอาหารพื้นบ้านภาคใต้จึงมีลักษณะผสมผสานระหว่างอาหารอินเดียใต้ และมีความคล้ายคลึงกับอาหารมาเลเซีย ซึ่งจากสภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้ที่อยู่ติดทะเลทั้งสองด้านทำให้ภาคใต้มีอาหารทะเลอุดมสมบูรณ์ หาได้ง่ายในท้องถิ่นและมีหลากหลายชนิด ทั้งกุ้ง หอย ปู และปลา แต่สภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวทำให้ภาคใต้มีสภาพอากาศร้อนชื้น ฝนตกตลอดปี อาหารรสจัดจึงช่วยให้ร่างกายอบอุ่น ป้องกันการเจ็บป่วยได้อีกด้วย

เอกลักษณ์อย่างหนึ่งของอาหารปักษ์ใต้ คือ เครื่องจิ้ม ได้แก่ น้ำบูดู และน้ำพริก น้ำบูดูได้มาจากการหมักปลาทะเลผสมกับเกลือ คล้ายกับน้ำปลาร้าของชาวอีสาน แต่กลิ่นน้ำบูดูจะรุนแรงน้อยกว่า เนื่องจากน้ำบูดูมีรสเค็ม ชาวใต้โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิมนิยมรับประทานน้ำบูดูจึงนำมาใส่อาหารแทนน้ำปลา แหล่งที่มีการทำน้ำบูดูมาก คือ จังหวัดยะลาและปัตตานี นอกจากนี้ น้ำบูดูยังใช้เป็นเครื่องปรุง “ข้าวยา” อีกด้วย ส่วนน้ำพริก ชาวใต้เรียกว่า “น้ำซุบ” อาหารพื้นบ้านภาคใต้ที่มีชื่อเสียง เช่น แกงไตปลา แกงส้มออดิบ (คูน) ข้าวยา ปลากระบอกต้มส้ม ฯลฯ

น้ำพริก “น้ำซุบ”

แกงไตปลา

ข้าวยา

แกงส้ม

แกงไตปลา ไตปลา หรือฟุงปลา ได้จากการนำฟุงปลา เช่น ปลาทุมาริดเอาไส้ในออก ล้างฟุงปลาให้สะอาดแล้วใส่เกลือหมักไว้ประมาณ ๑ เดือน หลังจากนั้นจึงจะนำมาปรุงอาหารได้ แกงไตปลามีรสจัด จึงต้องรับประทานร่วมกับผักหลาย ๆ ชนิดควบคู่กันไปด้วย เพื่อช่วยลดความเผ็ดร้อน

แกงส้มออติบ (คูน) มีส่วนประกอบของเครื่องปรุงส่วนใหญ่ออกไปทางรสเผ็ดร้อน เปรี้ยว สรรพคุณช่วยในการขับลม ช่วยให้เจริญอาหาร มะนาว และส้มแขกมีรสเปรี้ยว สรรพคุณช่วยแก้ไอ ขับเสมหะและมีวิตามินซีสูง

ข้าวย่านำ เป็นอาหารที่มีชื่อเสียง และเป็นอัตลักษณ์ของอาหารชาวใต้ อย่างหนึ่ง ข้าวย่านำจะอร่อยหรือไม่ขึ้นอยู่กับน้ำบูดูเป็นสำคัญ เวลานำมาใส่ ข้าวย่านำต้องเอาน้ำบูดูมาปรุงรสก่อน จะออกรสหวานเล็กน้อยแล้วแต่ความชอบ ข้าวย่านำที่ปรุงสำเร็จแล้วมีหลากหลายรสชาติด้วยกัน ได้แก่ รสมันของมะพร้าว รสเปรี้ยวจากมะม่วงดิบและน้ำมะนาว รสเค็มหวานจากน้ำบูดู รสเผ็ดของพริกป่น ปัจจุบันข้าวย่านำได้ชื่อว่า เป็นอาหารบำรุงธาตุ นอกจากนี้ ชาวใต้นิยมรับประทาน “ขนมจีน” รองจากข้าวอีกด้วย

ข้าวย่านำ

แกงไตปลา

ต้มไก่ขมิ้น

แกงกะทิ

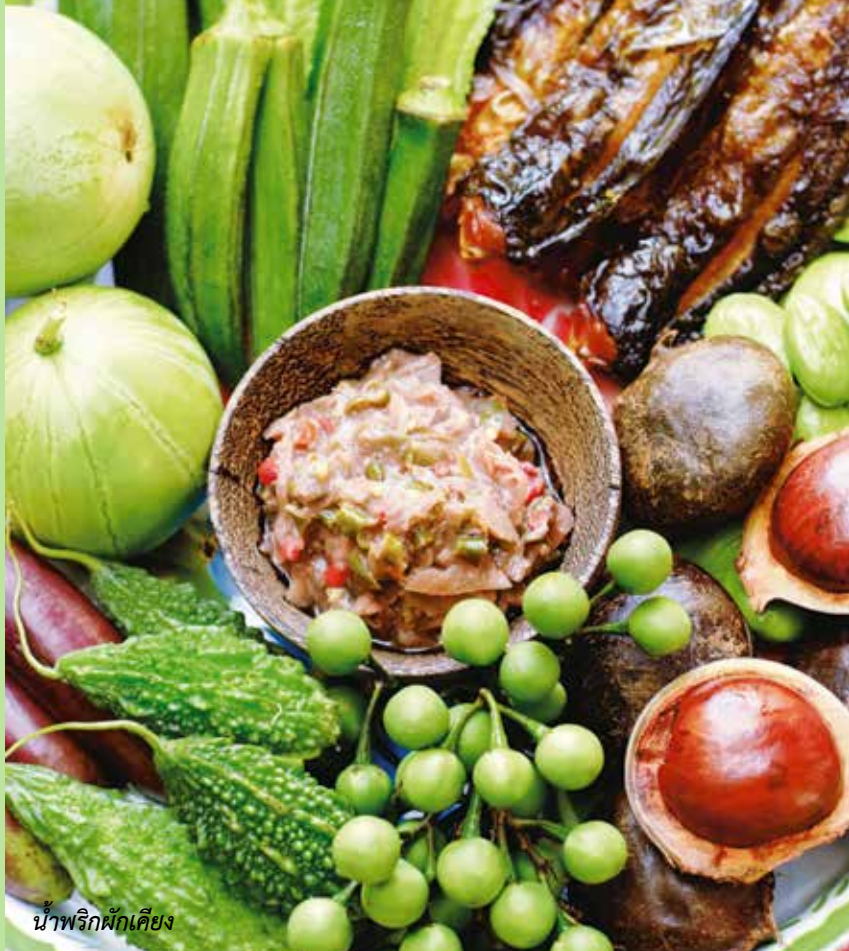
น้ำพริก “น้ำซุบ” พร้อม “ผักเหนาะ”

ชาวไต้หวันนิยมรสอาหารที่เผ็ดจัด เค็ม เปรี้ยว แต่ไม่นิยมรสหวาน รสเผ็ดของอาหารปักษ์ใต้มาจากพริกชี้หนูสด พริกชี้หนูแห้ง และพริกไทย ซึ่งชาวไต้หวันเรียกพริกว่า “ดีปี้” ส่วน พริกไทย เรียกว่า “พริก” ส่วนรสเค็มได้จากกะปิ เกลือ รสเปรี้ยวได้จากส้มชนิดต่าง ๆ เช่น ส้มแขก น้ำส้มลูกโหนด ตะลิงปลิง ระกำ มะนาว มะขามเปียก และมะขามสด เป็นต้น นอกจากนี้ อาหารท้องถิ่นยังนิยมใส่ขมิ้น และ “เคย” หรือกะปิเป็นเครื่องปรุงรสอาหารอีกด้วย

สะตอผัดกะปิกุ้ง

น้ำพริกผักเคียง

สะตอ

ลูกเหรียง

ดังที่กล่าวในข้างต้น อาหารภาคใต้มีรสจัด อาหารหลาย ๆ อย่างจึงมีผักรับประทานควบคู่ไปด้วยเพื่อลดความเผ็ดร้อนลง ซึ่งชาวภาคใต้ เรียกว่า “ผักเหนาะ” ส่วนบางท้องถิ่นที่เรียกว่า “ผักเกร็ด” เนื่องจากภาคใต้มีพืชผักชนิดต่าง ๆ มาก และหาได้ง่าย การรับประทานผักเหนาะกับอาหาร ปักซี่ใต้ ชนิดของผักจะคล้ายๆ กัน หรืออาจเป็นผักที่ผู้รับประทานชอบก็ได้ ผักเหนาะมีผักนานาชนิด บางอย่างเป็นผักชนิดเดียวกับภาคกลาง เช่น มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาว ถั่วพู ฯลฯ แต่ก็มีผักอีกหลายอย่างที่รู้จักกันเฉพาะคนภาคใต้เท่านั้น ผักที่มีชื่อและเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้ ได้แก่ สะตอ ลูกเหรียง ลูกเนียง ยอดมะม่วงหิมพานต์

สะตอ ลักษณะเป็นฝักยาว สีเขียว ต้องปอกเปลือกแล้วแกะเม็ดออกก่อนรับประทาน อาจใช้ทั้งเม็ดหรือนำมาหั่น ปรุงอาหารโดยใช้ผัดกับ เนื้อสัตว์หรือใส่ในแกง นอกจากนี้ ยังใช้ต้มกะทิรวมกับผักอื่น ๆ หรือใช้เผาทั้งเปลือกให้สุก แล้วแกะเม็ดออกรับประทานกับน้ำพริก หรือจะรับประทานสด ๆ โดยไม่ต้องเผาก็ได้ ถ้าต้องการเก็บไว้นาน ๆ นำมาดองเก็บไว้ ดองได้ทั้งเป็นเม็ด และดองเป็นฝัก

ลูกเหรียง ลักษณะคล้ายถั่วงอกหัวโต แต่หัวและหางใหญ่กว่ามาก สีเขียว ต้องแกะเปลือกซึ่งเป็นสีดำออกก่อนจะรับประทาน นิยมรับประทานสด ๆ หรือนำไปผัดกับเนื้อสัตว์ หรือนำไปดอง รับประทานกับแกงต่าง ๆ หรือกับน้ำพริกกะปิ หรือกับหลนก็ได้

ลูกเนียง ลักษณะกลม เปลือกแข็งสีเขียวคล้ำเกือบดำ ต้องแกะเปลือกนอกแล้วรับประทานเนื้อใน ซึ่งมีเปลือกอ่อนหุ้มอยู่ เปลือกอ่อนนี้ จะลอกออกหรือไม่ลอกก็ได้แล้วแต่ความชอบ ใช้รับประทานสด ๆ กับน้ำพริกกะปิ หลนแกงเผ็ด โดยเฉพาะแกงไตปลา ลูกเนียงที่แก่จัดใช้ทำเป็น ของหวานได้ โดยนำไปต้มให้สุกแล้วใส่มะพร้าวทึนทึกขูดฝอยและน้ำตาลทรายคลุกให้เข้ากัน

วัฒนธรรมประเพณี

วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ภูมิปัญญาของชาวใต้ เช่น ประเพณีสารทเดือน ๑๐ ประเพณีชักพระ งานฮารีรายอ งานเทศกาลกินเจ งานเฉลิมฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จังหวัดปัตตานี ฯลฯ

ประเพณีสารทเดือน ๑๐

ประเพณีสารทเดือน ๑๐ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษตามความเชื่อเรื่อง “ปุพฺพเปตพลี” ในพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” หากผู้ใดกระทำความชั่วไว้ เมื่อตายไปจะตกนรก และเกิดเป็น “เปรต” เมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ เปรตจะได้รับการปล่อยตัวให้กลับมาพบญาติพี่น้องและลูกหลานในเมืองมนุษย์ เพื่อมาขอส่วนบุญส่วนกุศลที่ญาติอุทิศให้ หลังจากนั้นเมื่อถึงวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ จะกลับไปยังเมืองนรกดังเดิม

“หมักรับ” ที่จัดเตรียมสำหรับนำไปถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษในประเพณีสารทเดือน ๑๐

พิธีทำบุญอุทิศส่วนบุญให้บุพการีและญาติผู้ล่วงลับ (ตายาย) ในงานทำบุญสารทเดือน ๑๐

งานบุญใหญ่มี ๓ วัน คือ วันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ หรือ “วันจ่าย” เป็นวันเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในการทำบุญ วันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๐ หรือวัน “ยกหม้อรับ” และถือเป็นวัน “ตั้งเปรต” ด้วยหม้อรับ หมายถึง เสลี่ยงที่ประกอบตกแต่งอาหารนานาชาติจัดใส่ภาชนะพร้อมในการที่จะนำไปถวายวัด เพื่ออุทิศส่วนบุญแก่บรรพบุรุษ ในอดีตจะใช้ข้าวรวงกระบุง แล้วใส่หัวหอมแดง กระเทียม จากนั้นจึงใส่อาหารคาวหวาน อีกทั้งยังมีการนำของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น หม้อ กระทะ รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ เช่น ถ้วย ชาม และน้ำมันก๊าด หมากพุด กานพุด การบुर พิมเสน ยาเส้นบุหรี เป็นต้น และวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ หรือ “วันฉลองหม้อรับ” หรือเป็นวันสารท เป็นวันสุดท้ายของการทำบุญตามประเพณี มีการทำบุญเลี้ยงพระ และทำพิธีบังสุกุลกระดูกเพื่ออุทิศส่วนบุญแก่บรรพบุรุษและญาติมิตรผู้ล่วงลับ อีกทั้งถือเป็น “วันส่งเปรต” อีกด้วย

ประเพณีชักพระ

ประเพณีชักพระนี้ บางท้องถิ่นเรียกว่า “ประเพณีลากพระ” เป็นประเพณีพื้นเมืองของชาวล้านนา ได้มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ตามพุทธประวัติว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงผนวชได้ ๗ พรรษา และในพรรษาที่ ๗ ได้เสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพระพุทธรมาตา ครั้นออกพรรษาแล้ว ยามเช้าของแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ได้เสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ ในการนี้ พุทธบริษัท ๔ อันประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งรอคอยพระพุทธองค์มาเป็นเวลานานถึง ๓ เดือน ครั้นทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จกลับ จึงได้รับเสด็จและได้นำภัตตาหารคาวหวาน ไปถวายด้วย ผู้ไปทีหลังนั่งไกล ไม่สามารถเข้าไปถวายภัตตาหารด้วยตัวเองได้ จึงใช้ใบไม้ห่ออาหารและส่งผ่านชุมชนต่อ ๆ กันไป เพื่อขอความอนุเคราะห์ ต่อผู้นั่งใกล้ ๆ ถวายแทน งานบุญประเพณีลากพระ จึงมีขนมต้มหรือที่เรียกตามภาษาถิ่นว่า “ต้ม” เป็นขนมประจำประเพณีทำด้วยข้าวเหนียว ห่อด้วยใบไม้อ่อน ๆ เช่น ใบจาก ใบลาน ใบตาล ใบมะพร้าว หรือ ใบกะพ้อ เป็นต้น

ประเพณีชักพระ

งานฮารีรายอ

งานฮารีรายอ จัดขึ้นภายหลังจากการถือศีลอดของชาวไทยมุสลิม การถือศีลอดนี้ จะงดเว้นการบริโภคอาหารทุกชนิด รวมทั้งการเสพเมถุนด้วย มีการสำรวมกาย วาจา จิตใจ ที่เป็นส่วนสำคัญในการควบคุมการดำรงชีวิต หลักการปฏิบัตินั้นตลอดเวลาที่พระอาทิตย์ขึ้นและพระอาทิตย์ตกเป็นเวลา ๓๐ วัน ในช่วงเดือน ๙ โดยการนับจากจันทร์คอดี และเมื่อถึงวันที่ ๑ ของเดือน ๑๐ จะเป็นวันฮารีรายอ ซึ่งถือว่าเป็นงานเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ของชาวมุสลิมงานหนึ่ง เช่น ชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานี จะมีการแต่งกายอย่างสวยงาม และจะไปชุมนุมกันที่บริเวณมัสยิดกลางเพื่อประกอบพิธีทางศาสนาอิสลามอย่างพร้อมเพรียงกัน

งานเทศกาลกินเจ

งานเทศกาลกินเจเป็นงานประเพณีสำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีน จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น ๑ ค่ำ จนถึง ๙ ค่ำ เดือน ๙ เป็นเวลา ๙ วัน ๙ คืน เทศกาลนี้มีกิจกรรมต่างๆ หลากหลาย วัตถุประสงค์ในการจัดงานเพื่อเป็นการอภัยทาน อันเป็นกุศโลบายการรักษาศีล เพื่อให้ระยะเวลา ๑ ปีนั้น คนในจังหวัดและผู้ที่ย่านใกล้เคียงได้ปฏิบัติธรรมชำระร่างกายให้บริสุทธิ์ และนำส่งผลประพาศิตินั้น นำสู่ดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ภาพโดยรวมกิจกรรม การแสดงออก การกินเจนั้นจะเป็นในรูปแบบที่ชาวจีนหรือบุคคลทั่วไปเรียกว่าการรับประทานอาหารมังสวิรัต จะรับประทานอาหารเฉพาะผัก ไม่มีเนื้อสัตว์เลย แต่เพื่อการชกนาดังกล่าวนั้น ในปัจจุบันทั้งศาลเจ้า และผู้ขายอาหารได้นำผักพวกนั้นมาดัดแปลงเป็นรูปอาหารคล้ายเนื้อสัตว์ มีการแปรรูปอาหาร การประกอบอาหารอาศัยการเทียบเคียงรูปแบบเนื้อสัตว์ที่คุ้นเคย เทศกาลกินเจที่มีชื่อเสียงของภาคใต้คือ เทศกาลกินเจที่จังหวัดภูเก็ต ซึ่งชาวภูเก็ตเรียกว่า “ประเพณีกินผัก” เช่น ศาลเจ้าอำเภอกะทู้ จะเป็นสถานที่และบริเวณในการประกอบพิธีกรรมทางกลางวันและกลางคืน

ในงานมีพิธีกรรมอัญเชิญเทพเทวดาสี่ศักดิ์สิทธิ์ มาประทับร่างทรง และใช้อุปกรณ์การทรมานกายเพื่อเป็นการพิสูจน์ความศักดิ์สิทธิ์ด้วยของมีคม เช่น มีด การลุยไฟ เป็นต้น

เทศกาลกินเจ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

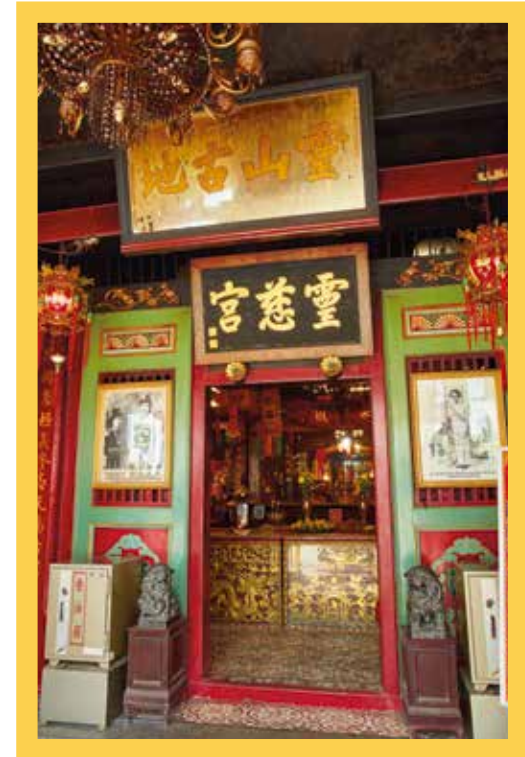

งานเฉลิมฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จังหวัดปัตตานี

งานเฉลิมฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จังหวัดปัตตานี จัดขึ้นทุก ๆ ปี ในเดือนสาม เพื่อรำลึกและเฉลิมฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จะมีการแสดงออกทางด้านความศรัทธา โดยมีกิจกรรมลุยไฟ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับงานกินเจของจังหวัดตรังและภูเก็ต เป็นความเชื่อของชาวจีนที่ศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่ และการแสดงอภินิหารต่าง ๆ ณ หน้าศาลเจ้าเล่งจูเกียง และการเปิดโรงทานการแจกจ่ายอาหาร ฯลฯ และในงานมีการสมโภชแห่แห่นรูปสลักไม้มะม่วงหิมพานต์และงานฉลองเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

บทส่งท้าย

มรดกวัฒนธรรมภาคใต้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ที่ประกอบด้วยคนไทยและอีกหลาย ชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทรทั้งคนมาเลย์ คนจีน และคนที่มาจาก อินเดียใต้ แต่กลุ่มชนที่มีจำนวนมากที่สุดคือ ไทยสยาม โดยสภาพภูมิศาสตร์ ที่เป็นแหลมทอง มีทะเลกว้างใหญ่ขนาบอยู่ทั้งสองข้าง มีทรัพยากรธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งในทะเล และบนแผ่นดิน อันล้วนเป็นเขตมรสุมใกล้ เส้นศูนย์สูตร มีผู้คนหลายชาติ หลายภาษา หลายวัฒนธรรมเดินทางมาทั้งทางบก และทางทะเลเพื่อมาตั้งหลักแหล่ง แสวงหาโภคทรัพย์และทำมาค้าขายเป็น เวลาติดต่อกันยาวนานกว่าพันปี มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินกันหลายลักษณะ ทั้งบริเวณชายทะเล ที่ราบระหว่างชายทะเลกับเทือกเขา หลังเขา และตามสายน้ำ น้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาของ ภาคใต้จึงมีความหลากหลาย ทั้งที่ได้พัฒนาการจากการปรับตัวให้เข้ากับ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ หรือคนต่างถิ่นที่นำเข้ามาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ หลอมรวมกันจนก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาประจำถิ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ของชาวใต้ในปัจจุบัน

ภาคใต้ได้ชื่อว่าเป็นภูมิภาคหนึ่งของไทยที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และธรรมชาติอันงดงามทั้งป่าเขา และทะเล ตัวอย่างเช่นจังหวัดภูเก็ต “ไข่มุก แห่งอันดามัน” นับเป็นมนต์เสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ มาเยี่ยมเยียนสร้างรายได้ให้คนในพื้นที่และประเทศเป็นจำนวนมาก ภาคใต้ ในวันนี้จึงเป็นแหล่งเศรษฐกิจสำคัญของประเทศทั้งด้านการค้า การลงทุน การเกษตร ซึ่งมีพื้นฐานสำคัญมาจากประวัติศาสตร์ และมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นความภาคภูมิใจของชาวใต้และชาวไทยทุกคน ที่จะต้องช่วยกันดูแลรักษาสืบไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **จากบ้านสู่เมือง: รัฐแรกเริ่มบนแผ่นดินไทย From Village to Early State: The Transformation of Culture in Our Land.**

นครปฐม : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๖๑. (จัดพิมพ์ประกอบนิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย พุทธศักราช ๒๕๖๑ ณ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร).

_____ . **วังเจ้าเมืองพัทลุง.** กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๖. (ที่ระลึกในพิธีเปิดวังเจ้าเมืองพัทลุง ตำบลลำปำ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖).

_____ . **มรดกของแผ่นดิน.** กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๙๗) จำกัด, ๒๕๔๙. (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในนามคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว).

_____ . กองโบราณคดี. **ศิลปะล้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙.

_____ . สำนักโบราณคดี. **ศัพทานุกรมโบราณคดี.** กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๐. (จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐).

_____ . สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช.** พิมพ์ครั้งที่ ๒ ฉบับปรับปรุงและแก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๓.

_____ . **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร.** กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๒. (จัดพิมพ์เนื่องในพิธีเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร).

_____ . พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไซยา.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ร้าไทยเพรส จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . สำนักศิลปากรที่ ๑๓ สงขลา. **หนังสือนำชมโบราณสถานที่สำคัญในเขตพื้นที่ ๕ จังหวัด ชายแดนภาคใต้ (สงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล).** กรุงเทพฯ : Bangkok Inhouse co.ltd, ๒๕๕๗.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. **วัฒนธรรม วิถีชีวิต และภูมิปัญญา.** นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๙.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **ภูมิลักษณะประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๔. (จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสวันคล้ายวันพระราชสมภพและเจริญพระชนมายุครบ ๓๖ พรรษา ๒ เมษายน ๒๕๓๔).

ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย.** กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๔.

นงคราญ ศรีชาย. **ตามรอยศรีวิชัย.** กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๔.

_____ . และวรวีทย์ หัศภาค. **โบราณคดีศรีวิชัย มุมมองใหม่ การศึกษาวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน.** นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช กรมศิลปากร, ๒๕๔๓.

นงคราญ สุขสม. **ประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี.** กรุงเทพฯ: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

-
- บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเรไร นัยวัฒน์. **ทุ่งตึกเมืองท่าการค้าโบราณ**. กรุงเทพฯ: สำนักศิลปากรที่ ๑๕ ภูเก็ต กรมศิลปากร, ๒๕๕๐.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. **ไชยา - สุราษฎร์ธานี**. ม.ป.ท.: ๒๕๑๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณพ่อพูน ชุ่มเพ็งพันธุ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพฯ วันจันทร์ที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙).
- _____ . **ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้ว่าด้วยภูมิศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๘.
- ผาสุข อินทรารุช. **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๔๓.
- _____ . **หลักฐานทางโบราณคดีสมัยทวารวดีและศรีวิชัย**. โครงการอบรมครูสังคัมศึกษาด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ไทย. ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๒๔ - ๒๘ เมษายน ๒๕๔๔. (เอกสารอัดสำเนา).
- พิริยะ ไกรฤกษ์. **ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๒๓. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๕ ธันวาคม ๒๕๒๓).
- โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กองวิชาประวัติศาสตร์. **“ทักษิณฝั่งทะเลตะวันออก”**. นครนายก: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, ๒๕๓๔. (จัดพิมพ์ในโอกาส พลตรีหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงนำคณะอาจารย์และนักเรียน นายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทัศนศึกษาพื้นที่ภาคใต้ ฝั่งตะวันออก ระหว่างวันที่ ๒๓ - ๒๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔).
- _____ . **“หัวเมืองริมฝั่งอันดามัน”**. ม.ปท.: ๒๕๓๖. (จัดพิมพ์ในโอกาส พลโทหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทรงนำคณะอาจารย์และนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทัศนศึกษาพื้นที่ภาคใต้ ฝั่งตะวันตก ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๒๔ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๖).
- วิมล จิโรจพันธุ์, ประชิต สกุนะพัฒน์ และกนิษฐา เขยกิจวงศ์. **มรดกทางวัฒนธรรมภาคใต้**. กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๑.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. บรรณาธิการวิชาการและเรียบเรียง. **ศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๑. (กรมศิลปากร จัดพิมพ์เผยแพร่).
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. **สารานุกรมผ้าและเครื่องถักทอ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.
- วุฒิ วัฒนสิน. **ลวดลายจิตรกรรมบนเรือกอลและในจังหวัดปัตตานี**. ปัตตานี : ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๒.
- สถาบันทักษิณคดีศึกษา. **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๒๙ เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙.
- แสงอรุณ รัตกสิกร, นิจ หิณูชีระนันท์ และคณะ. **ลักษณะไทย วัฒนธรรมพื้นบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: ธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๒.
- อมรา ศรีสุชาติ. **ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๗.
-

มรดกวัฒนธรรมภาคใต้

จัดพิมพ์ : สิงหาคม ๒๕๖๒

ISBN 978-616-543-610-6

ที่ปรึกษา

นายชาย นครชัย

นางสาวอัจฉราพร พงษ์ฉวี

นายชัยพล สุขเอี่ยม

นางสาววราพรรณ ชัยชนะศิริ

อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมศึกษา

ผู้เรียบเรียง

นายบัณฑิต ลิวชัยชาญ

บรรณาธิการและคณะทำงาน

นางสุกัญญา เย็นสุข

นางสาวสุมาลี เจียมจั้งหรีด

นางสมฤดี ไชยสุกุมาร

นายณัฐดนัย ใจมั่น

นางสาวภัทรวรรณ ปฎิแพทย์

นายบัณฑิต ลิวชัยชาญ

นางสาวชนาภรณ์ แสงทรัพย์

นายชาคริต สิทธิฤทธิ์

นางสาวอรุณี จีรพรบัณฑิต

นางสาวระพีพรรณ อินนันชัย

บรรณาธิการภาพ

นายสิงห์คม บริสุทธิ์

ภาพประกอบ

กลุ่มประชาสัมพันธ์ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

นายสิงห์คม บริสุทธิ์

นายสุภชัย ตียาภรณ์

ผู้รับผิดชอบ

กลุ่มสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

โทร. ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๑๓ ต่อ ๑๓๑๒ - ๔ โทรสาร ๐ ๒๖๔๕ ๓๐๖๑

เว็บไซต์ <http://ich.culture.go.th>

เฟซบุ๊ก www.facebook.com/ichthailand

อีเมลล์ safeguard.ich@gmail.com

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

๑๔ ถนนเทียมร่วมมิตร เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๑๓ ต่อ ๑๓๑๒ - ๔

www.culture.go.th

